

ศิลปะทาง

นิตยสารรายสองเดือน ปีที่ ๖๒ ฉบับที่ ๑ ม.ค. - ก.พ. ๒๕๖๒
SILPAKORN JOURNAL Vol. 62 No.1 January - February 2019

กรมศิลปากร

กับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

วัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์

ลุ่มแม่น้ำเมย แอ่งแม่สวด

และเทือกเขาถนนธงชัยตอนกลาง

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ประเภทหนังสือ:

สารัตถะและการสืบทอด

W. H. W. W. W.

หน้าสี่บุคพระมัลย์มีภาพประกอบเรื่องเวสสันดรชาดก

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๕๖๓

นิตยสารรายสองเดือน

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ปีที่ ๖๒
ฉบับที่ ๑ มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
SILPAKORN JOURNAL Vol.62
No.1 January-February 2019
ISSN 0125-0531

จัดพิมพ์ : จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

เพื่อเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับศิลป
วัฒนธรรมในสาระสำคัญต่าง ๆ และเพื่ออนุรักษ์
สืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชาติ

Objective : To disseminate academic data
and information on the fine arts Thailand.
To conserve and nurture the existing
national heritage of Thailand.

เจ้าของ (Proprietor) :

กรมศิลปากร The Fine Arts Department
www.finearts.go.th
www.facebook.com/fineartsDept

◀ดาวน์โหลด
นิตยสารศิลปากร

ที่ปรึกษา / Advisory Board

อธิบดีกรมศิลปากร / Director General

นายอนันต์ ชูโชติ

Anandha Chuchoti

รองอธิบดีกรมศิลปากร / Deputy Director General

นางประนอม คลังทอง

Pranom Klangthong

นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี

Aroonsak Kingmanee

นายพนมบุตร จันทรโชติ

Phnombootra Chandrajoti

ผู้ทรงคุณวุฒิกรมศิลปากร / Experts

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ Pimpan Paibulwangcharoen

นายชวลิต สุนทรานนท์ Chaovalit Soontranon

นายพิเศษ เจียจันทรพงษ์ Pises Jiajanpong

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ Kongkaew Weeraprajak

นายอำพัน กิจงาม Amphan Kijngam

นายสมชาย ณ นครพนม Somchai Na Nakhonphanom

บรรณาธิการอำนวยการ

ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง /

Director of Central Administrative Office

นางรัชชนก โคจรานนท์

Rakchanok Kojaranont

บรรณาธิการประจำฉบับ / Editorial in charge of this issue

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ Pimpan Paibulwangcharoen

นางสุภาณี สุขอาจใจ Supanee Sukarbjai

กองบรรณาธิการ / Editorial Board

นายอำพล สัมมาวุฒิ

Ampol Summavuti

นางสาวพัชรินทร์ สุขประมุข

Patcharin Sukpramool

นางสาวกศิณี อยู่คงดี

Pakpadee Yukongdi

นายวสุ โพษะนันท์

Vasu Poshyanandana

นางสาวอรสา สายบัว

Ornsara Saibua

นางจุฑาทิพย์ อังคสิงห์

Juthatip Angsusing

นางวิญญา ประคำทอง

Wanya Prakamthong

นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์

Sukolrat Tharasak

นายวุฒินันท์ จินศิริวานิชย์

Wuttinun Jinsiriwanich

นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ

Umpaiwan Dechachart

นางภาวิดา สมวงศ์

Pawida Somwong

นางสาวรุจิรา ไชยคำภา

Rujira Chaikhampa

นางสาวอัมพิกา ศรีโพธา

Ampika Sripota

นางสาววันเพ็ญ พรเลิศวิ

Wanpen Pornlertwadee

สมาชิก / Membership Co-ordinators

นางรัชณี งามเจริญ

Ratchanee Ngamcharoen

นายวีระพันธ์ สุขชุม

Veeraphan Sukkum

นายกฤษณะ จินดารักษ์

Kitsana Jindarak

ศิลปินกรรมและภาพ / Artistic and Photographic Co-ordinators

นายธนากร กำทรัพย์

Tanakorn Kamsap

นางวรรณิ์ เนียมสอน

Varanee Niamsorn

นายธีรศักดิ์ เป้นรส

Teerasak Panrod

ดำเนินการจัดพิมพ์

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร

โทร. ๐ ๒๒๒๒ ๓๕๖๙ โทรสาร ๐ ๒๒๒๒ ๐๙๓๔

Published by the Promotion and Public Relations Group,
Central Administrative office, The Fine Arts Department.

Tel. 0 2222 3569 Fax. 0 2222 0934

Call Center 1765 สายด่วนกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม www.m-culture.go.th

พิมพ์ที่ : บริษัท ไกภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

เลขที่ ๒๔/๖-๗ หมู่ ๗ ต.คลองข่อย อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทร. ๐๒-๕๒๖-๑๒๖๑-๒ สายด่วน ๐๘๓-๘๑๓-๐๙๐๑ แฟกซ์ ๐๒-๕๒๖-๑๒๖๓

E-mail : sale@thaipublishing.com www.thaipublishing.com

นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๖๒ ฉบับที่ ๑ เป็นฉบับปฐมฤกษ์เปิดศักราชใหม่ พุทธศักราช ๒๕๖๒ คณะบรรณาธิการได้นำเสนอบทความที่มีสาระความรู้หลากหลาย สะท้อนภารกิจของกรมศิลปากร และผู้ทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองด้านวัฒนธรรม อันได้แก่ กรมศิลปากรกับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี วัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำเมย แอ่งแม่สวด และเทือกเขาถนนธงชัยตอนกลาง วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือบูต : สารัตถะและการสืบทอด ฉลาด คำมูลคดี : ทศกัณฐ์คนแรกของโรงเรียนศิลปากร

นอกจากนี้ ยังนำเสนอสาระน่าสนใจในคอลัมน์ประจำ เช่น ถามมา - ตอบไป เรื่อง พุทธาภิเษก เทวภิเษก และมังคลาภิเษก ของขึ้นเอกของกรมศิลปากร เรื่อง งามพระเศวตกฤษร ภาพเก่า - เล่าอดีต เรื่อง บัตรวยพร และเกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ เรื่อง ๓๓๓ ปี คณะราชทูตสยาม (โกษาปาน) ไปฝรั่งเศสฯ

คณะบรรณาธิการหวังว่า ผู้อ่านและสมาชิกจะได้รับความรู้ และเพลิดเพลินไปกับสาระน่ารู้ที่คัดสรรมาขอขอบคุณที่กรุณาให้การสนับสนุนนิตยสารศิลปากรด้วยดีตลอดมา หากมีข้อติชมและเสนอแนะประการใด คณะบรรณาธิการยินดีรับฟัง เพื่อพัฒนาปรับปรุงนิตยสารศิลปากรให้เป็นนิตยสารในดวงใจของผู้อ่านตลอดไป

บรรณาธิการประจำฉบับ

The inaugural issue for the year 2019, Silpakorn Journal, Vol. 62 No. 1 packed with a diversity of substantial and informative articles in which truly reflect mission of the Fine Arts Department and cultural personnel dedicated to the nation. For some stances are the Fine Arts Department and Thao Suranaree Monument Construction, Prehistoric Culture at the Moei River Watershed, Mae Sot Basin and Middle Part of Thanon Thong Chai Range, Southern Folk Literature "Bood Manuscript": Essence and Inheritance inclusive Chalad Khaomunkhadi: The First Thotsakan of Silapakorn School.

What is more, presented in the regular columns are interesting resources i.e. Q & A: Phutthaphisek, Thewaphisek and Mangalaphisek, Masterpiece of the Fine Arts Department: Phraya Sawetkunchorn's Tusks, Old Pictures Mirror the Past: Greeting Card as well as An Anecdote from History: The 333th anniversary of Siamese Envoy to France by Kosa Pan.

We trust our readers and subscribers will find the above selected articles enjoyable. Your continued support is highly appreciated. The feedback, comments and suggestions you provide can help us improve and make the journal your favorite one.

Issue Editorial Team

๗๙

๑๐๑

๑๐๖

๑๑๗

๕ กรมศิลปากร

กับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

- สมเดช ลีลามโนธรรม

The Fine Arts Department and Thao Suranaree Monument Construction

- Somdaj Lelamanotam

๑๕ วัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำแม่

- นงคราญ สุขสม

Prehistoric Culture at the Moei River Watershed, the Mae Sot Basin and the Middle Part of Thanon Thong Chai Range

- Nongkran Suksom

๒๗ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือชุด

- จริญญา ทองวิล

Southern Folk Literature "Bood Manuscript": Essence and Inheritance

- Charan Thongvilai

๔๓ จิตรกรรมฝาผนัง "พระพุทธเจ้าตรัสห้ามธิดามาร"

- ภูษิต กามทรัพย์

Mural Painting "The Lord Buddha Stopping Mara's Daughters" at Sala Daeng (Red Pavilion), Wat Phrachet-tupon Wimonmangkhlaram

- Poochai Kuamsub

๕๕ การจัดสร้างพระฝางจำลอง

- พรพรรณ พัฒนาธาดาพงษ์

Replica of Phra Fang in Wat Phra Fang, Uttaradit Province

- Phompun Phathanatadaphong

๖๙ ฉลาด คำมูลคดี : ทศกัณฐ์คนแรก

- ดุษฎี คำมูลคดี

Chalad Khaomunkhadi: The First Thotsakan of Silpakom School

- Duesadee Kaomoolkadi

๗๙ การสมโภชพระราชลัญจกรและตราตำแหน่ง

ในพระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติ

ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน รัชกาลที่ ๕

- สุภาพ กันชะกิจ

Celebration of the Royal Seals and Ministerial Seals on Anniversary of the 10,000th Coronation Day of the 5th Reign

- Supap Kunthakit

๙๕ เกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์:

๓๓๓ ปี คณะราชทูตสยาม (โกษาปาน) ไปฝรั่งเศส:

พระราชไมตรีสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

- โอัยคุปต์ ธนบัตร

An Anecdote from History: The 333th Anniversary of Siamese Envoy to France: Royal Friendship between King Narai the Great and King Louis XIV

- Iyakup Thanabat

๑๐๑ ภาพเก่า - เล่าอดีต:

- ภาวิดา สมวงศ์

Old Pictures Mirror the Past: Greeting Card

- Pawida Somwong

๑๐๖ กามมา - ตอบไป:

พุทธาภิเษก เทวภิเษก และมังคลาภิเษก

- พิมพ์พรรณ ไพบุญยัทธิเจริญ

๑๑๗ ของชิ้นเอกในกรมศิลปากร:

- กาญจนา โอษฐ์อิมพราย

Masterpiece of the Fine Arts Department:

Phraya Sawetkunchorn's Tusks

- Kanchana Oaiyimprai

The Fine Arts Department and Thao Suranaree Monument Construction

A venerable person, the highly revered Thao Suranaree (Khunying Mo or Lady Mo) is the city heroin of Nakhon Ratchasima Province. Hence, a memorial monument for her bravery was erected in front of the archaeological Chumphon Gate, Muang District, Nakhon Ratchasima Province. The Fine Arts Department took responsibility for the monument design and construction in compliance with an official letter from Phraya Kamthorn Phayabthit (Dis Intharasorot), Nakhon Ratchasima Governor notifying Nakhon Ratchasima population's wish to have a monument built to commemorate Thao Suranaree's sacrifice. For this undertaking, a budget of 1,200 baht provided to the Fine Arts Department. To begin, Professor Silpa Bhirasri (Corrado Feroci) was assigned to design and proceed with sculpting. It is a cast bronze statue, 325 kg. in weight, 1.85 m. in height, standing female in Dok Krathum hair style, wearing brocade with striped pattern and oblique shoulder top, her head looking down a bit, holding a sword in the right hand, akimbo left handed, standing while taking a short step forward by the left foot.

The opening ceremony of Thao Suranaree monument was organized on January 15 - 16, 1934. On that day her sculpture was not yet finished but placed instead the plaster statue painted in bronze so as to collect donation or raising fund for further construction that eventually completed on unknown date. But after that, more funding offered to the Fine Arts Department from time to time until July 27, 1935 in an amount of 1,134 baht. Later in December 1936, another 200 baht was given for making a plate inscription of Thao Suranaree's brief life history. The monument is registered a national ancient monument not long after announcement made in the Royal Gazette No.54 dated January 3, 1937, Section page 2,285-2,287.

Once again in 1963, another letter from Nakhon Ratchasima Province was sent to the Fine Arts Department advising a project on improvement of Thao Suranaree Monument had been planned and thus requested the Fine Arts Department for a new design together with an estimated budget. With reference to the Fine Arts Department's proposed design, the Monument would have an extended marble square pedestal of 25x25 m. and the construction cost was 1,400,000 baht which was quite high for the Province. Anyway, after a consultation, the material was changed from marble to terrazzo floor or wash stone instead as mutually agreed. During the improvement, the heroin statue was temporary transferred to the provincial hall and moved back to locate at the same place on November 29, 1967. The total budget for the new basement was 624,667 baht.

For these reasons, Thao Suranaree Monument is viewed in more graceful look and still remains "Soul of Nakhon Ratchasima locals and Thai people" up to the this time.

Translated by Sukanya Phromphon

กรมศิลปากร กับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

สมเด็จพระ ลีลาวาโนธรรม*

รูปที่ ๑ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

อนุสาวรีย์ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อการระลึกถึง คุณงามความดีของบุคคลต่าง ๆ ที่มีคุณูปการต่อประเทศชาติหรือบ้านเมือง โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาอนุมัติการออกแบบและการก่อสร้าง^๑ เช่น ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) เป็นปูชนียบุคคลที่ประชาชนชาวจังหวัดนครราชสีมาให้ความเคารพนับถือ และได้มีการสร้างอนุสาวรีย์ของท่านขึ้นที่บริเวณด้านหน้าโบราณสถานประตูลุมพล อำเภอเมือง นครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๑)

* นักโบราณคดีชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา กรมศิลปากร

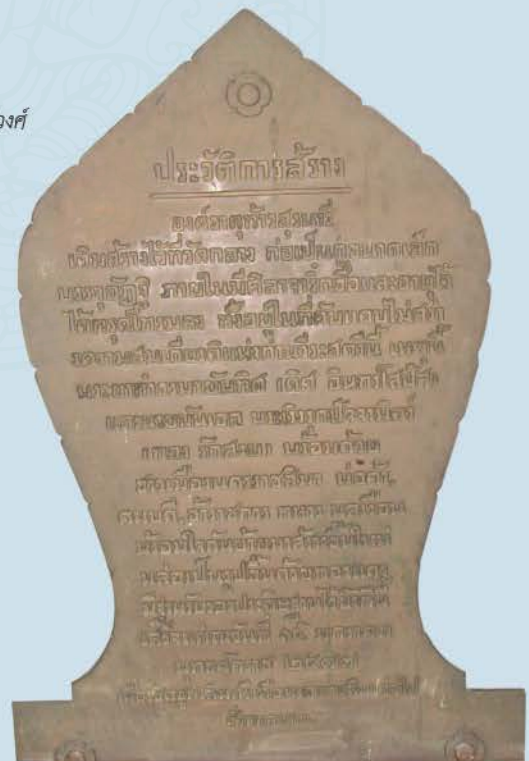
^๑ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๐

รูปที่ ๒ หลักศิลาจารึกชื่อท้าวสุรนารี เดิมอยู่ที่ธาตุบรรจุอัฐิ
ของท่านในวัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช) (บน)
และแผ่นโลหะจารึกประวัติการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ล่าง)
ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาจักรีวงศ์

ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า ท้าวสุรนารีถึงแก่กรรมเมื่อเดือน ๕ ปีชวด จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๑๔ (พุทธศักราช ๒๓๕๕) เจ้าพระยามหินทรธิบดี สามีมของท่านได้มาปากกิสพ และสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ ณ วัดศาลาลอย ต่อมาเจดีย์องค์นี้ชำรุด พระยาประสิทธิศัลการ (สะอาด สิงหนเสนี) ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา ได้บริจาคทรัพย์สร้างเจดีย์หรือธาตุ ขนาดเล็กบรรจุอัฐิขึ้นใหม่ที่วัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช) สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ (พุทธศักราช ๒๔๔๒)^๒ (รูปที่ ๒) และจารึกข้อความบนหลักศิลาไว้ดังนี้

^๒ พนัส ศกุนตนาค และคณะบรรณาธิการ, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา, (นครราชสีมา, นิวสมบูรณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙๓ - ๒๙๔.

อนุสาวรีย์ ท่านท้าวสุรนารี (โม) อายุได้ ๘๑ ปี ถึงแก่กรรม เดือน ๕ ปีชวดจตุรศก จุลศักราช ๑๒๑๔

พระยาประสิทธิ์ศิลปการ(สอาด) ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา องค์มนตรี รัฐมนตรี ฯลฯ ได้ออกทุนทรัพย์สร้างสำเร็จวันที่ ๗ เดือนมิถุนายน ปีรัตนโกสินทรศก ๑๑๘

ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ พระยากำธรรพชัยพิทศ (ดิศ อินทรโสฬส) ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา มีหนังสือถึงอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗ แจ้งความประสงค์ของประชาชนชาวนครราชสีมาว่าจะจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีขึ้น ความตอนหนึ่งในหนังสือดังกล่าวมีดังนี้

“ด้วยประชาชนชาวนครราชสีมา มีความจำนงค์ที่จะสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (โม) โดยหล่อรูปด้วยทองแดง ประดิษฐานไว้ที่หน้าประตูชุมพล ทั้งนี้ประชาชนขอมอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการ

ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า นายช่างที่จะทำการครั้งนี้ ควรแกกศิลปากรอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าจึงได้ปรารถนาให้พระสาโรจน์รัตนนิมมาน หัวหน้ากองสถาปัตยกรรมทราบไว้ชั้นหนึ่งแล้ว ตกลงพร้อมที่จะรับทำในราคาเงิน ๑,๐๐๐ บาท ข้าพเจ้าขอให้ค่าแรงอีก ๒๐๐ บาท รวม ๑,๒๐๐ บาท แต่ในชั้นต้นจะให้เงิน ๕๐๐ บาท สำหรับซื้อสิ่งของเครื่องอุปกรณ์บางอย่างก่อน ทั้งนี้พระสาโรจน์ฯ รับจะทำให้ภายในเดือนธันวาคม พ.ศ. นี้”^๓

แบบของรูปหล่อท้าวสุรนารีในครั้งแรก พระเทพาภินิมมิตร ข้าราชการกรมศิลปากรได้ออกแบบเป็นรูปสตรีนั่งบนเตียง มีเครื่องยศพานหมาก กระโถน ตั้งอยู่ข้าง ๆ แต่แบบนี้ไม่ได้

นำมาใช้ รูปหล่อท้าวสุรนารีที่ตั้งแสดงอยู่ในปัจจุบันนั้น ออกแบบและปั้นหล่อโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (Professor Corrado Feroci) ข่างชาวอิตาลี ซึ่งเป็นข้าราชการกรมศิลปากร มีหลักฐานว่ากว่าจะได้เป็นรูปหล่อดังกล่าว ได้มีการออกแบบไว้หลายแบบมาก ดังปรากฏลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ ในหนังสือ สาส์นสมเด็จพระเจ้า

“...ต่อมาเกล้ากระหม่อมไปที่ศิลปากรสถาน เห็นนายเฟโรจิขึ้นดินเป็นรูปผู้หญิงยืนถือดาบอยู่ตัวเล็ก ๆ หลายตัว ทำต่าง ๆ กัน ถามว่าทำอะไร แยกบอก ว่าทำผู้หญิงโคราช ใครก็ไม่รู้ที่ว่ารบกับผู้ชายนั้น เกล้ากระหม่อมก็เข้าใจ แล้วได้แนะนำว่าเราไม่รู้จักตัวหน้าตาเป็นอย่างไรไม่รู้ ทำไม่ได้ดอก ทำ Allegory เป็นนางฟ้าถือดาบดีกว่า แยกเห็นด้วย ต่อมาอีกสองสามวัน เกล้ากระหม่อมไปอีก เห็นแกล้งปั้นไว้หน้าเอ็นดูดี เป็นรูปหญิงสาว ผมยวประบำ ใส่มาลาถือพวงดอกไม้สด นุ่งจีบ ห่มสไบสะพักสองบ่า ยืนถือดาบเกล้ากระหม่อม เห็นก็รับรองว่าอย่างนี้ดี

มาเมื่อก่อนหน้าจะเขียนหนังสือถวายนี้ไปเห็นปั้นตัวเบ้อเร่ออย่างทีทุลมา ถามว่าทำไมไม่ทำเป็นรูป Allegory แยกบอกว่าเขาไม่เอา”^๔

รูปท้าวสุรนารีหล่อด้วยทองแดงหนัก ๓๒๕ กิโลกรัม สูง ๑.๘๕ เมตร เป็นรูปสตรีในทำยืน ไว้ผมทรงดอกกระพุ่ม นุ่งจีบเป็นผ้ายกมีลายเชิงหม่มสะพัก (ผ้าหม่มเฉียงบ่า) ด้วยผ้ากรองทอง ศีรษะมองต่ำเล็กน้อย มือขวาถือดาบ มือซ้ายท้าวสะเฒ่า ยืนในลักษณะก้าวเท้าซ้ายไปข้างหน้าเล็กน้อย และพักเข้าซ้าย

^๓ “การสร้างอนุสาวรีย์ ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๔๗๗),” เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๒, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^๔ สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จพระเจ้า ๒ (กรุงเทพฯ, บริษัทคุนช่าง จำกัด, ๒๔๙๔) หน้า ๓๗๘ - ๓๘๐.

รูปที่ ๓ ประติมากรรมรูปท้าวสุรนารี และอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีก่อนที่จะสร้างฐานขึ้นใหม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐

ตั้งอยู่บนแท่นฐานสี่เหลี่ยมสูง ๒.๕๐ เมตร อยู่กลางสนามวงกลมบริเวณหน้าประตูชุมพล^๕ (รูปที่ ๓) สำหรับประติมากรรมต้นแบบรูปท้าวสุรนารีรูปนี้ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่หอประติมากรรมต้นแบบกรมศิลปากร (รูปที่ ๔)

จังหวัดนครราชสีมาได้ประกอบพิธีเปิดและเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ระหว่างวันที่ ๑๕ - ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๗^๖ ซึ่งในวันที่ทำพิธีเปิดนั้นประติมากรรมรูปท้าวสุรนารียังจัดทำไม่เสร็จ แต่ได้นำรูปที่หล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ทาสีทองสำริดมาตั้งไว้ เพื่อเรียกรุหนุ่พยในการจัดสร้าง ดังความในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระนารายณ์รศรานวดตวงค์ถึงสมเด็จพระนารายณ์รศรานวดตวงค์ เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๗ ดังนี้

“...เกล้ากระหม่อมขอถวายรูปท้าวสุรนารีที่นายเฟโรจีนัน อันตดจากหนังสือพิมพ์มาเพื่อทอดพระเนตร บันดีพอใช้ เมื่ออ่านหนังสือได้รู้ว่าตั้งและฉลองกันแล้วก็ตกใจ อะไรหล่อแล้วเสร็จเร็วจริงได้เห็นเมื่อต้นเดือนกำลังทำหุ่นปลาสเตอร์อยู่ยังไม่แล้วจึงไปฟังข่าวที่นายเฟโรจี ได้ความว่า เอรูปปลาสเตอร์ทาเป็นสีทองสัมฤทธิ์ไปตั้งที่ไหนดูไม่ออก เห็นจะสูงอยู่เพราะเห็นหลังคามุงกระเบื้องหนุนหลังอยู่เบื้องต่ำ...”^๗

ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเสร็จเมื่อใด แต่หลังจากที่ได้ทำพิธีเปิดแล้ว จังหวัดนครราชสีมา ยังคงส่งเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดทำรูปท้าวสุรนารี มาให้กรมศิลปากรอีก โดยวันที่ ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๘ ส่งมา ๓๗ บาท วันที่

^๕ พันธ์ ศกุนตนาค และคณะบรรณาธิการ, ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา, (นครราชสีมา, ท.จ.ก. นิวสมบูรณการพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๒๖๑.

^๖ ในช่วงเวลานั้นประเทศไทยยังกำหนดให้วันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ ๑ เมษายน ดังนั้นในเดือนมกราคมจึงยังอยู่ในพุทธศักราช ๒๕๓๗ รัฐบาลเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ ๑ มกราคม ตามสากลในพุทธศักราช ๒๕๓๘.

^๗ สมเด็จพระนารายณ์รศรานวดตวงค์ และสมเด็จพระนารายณ์รศรานวดตวงค์, สำนัสมเด็จ ภาค ๓, (กรุงเทพฯ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕ - ๒๖.

รูปที่ ๔ ประติมากรรมต้นแบบรูปท้าวสุรนารี
จัดแสดง ณ หอประติมากรรมต้นแบบ กรมศิลปากร

๒๗ กรกฎาคม ส่งมา ๑๐๐ บาท^๔ ซึ่งรวมจนถึงวันที่
๒๗ กรกฎาคม จังหวัดนครราชสีมาส่งเงินมาแล้ว
จำนวน ๑,๑๓๔ บาท ในเดือนธันวาคม พุทธศักราช
๒๔๗๙ ส่งเงินค่าหล่อแผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี
มาอีก ๒๐๐ บาท^๕ (รูปที่ ๕)

อนึ่ง ที่โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย ในเขตอำเภอ
เมืองนครราชสีมา มีประติมากรรมรูปท้าวสุรนารีทำ
ด้วยปูนปลาสเตอร์อยู่ ประติมากรรมรูปนี้สร้างขึ้น
ตั้งแต่ช่วงที่เปิดดอนสุวารีย์ และต่อมาได้นำมาไว้ที่
โรงเรียนราชสีมาเนื่องจากเป็นโรงเรียนประจำจังหวัด
และเก็บรักษามาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก็ได้มีการซ่อมแซม
อยู่หลายครั้ง^๖ จากข้อมูลดังกล่าวผู้เขียนสันนิษฐาน
ว่าประติมากรรมรูปท้าวสุรนารีที่ทำด้วยปูนปลาสเตอร์
และตั้งไว้ในครั้งที่เปิดดอนสุวารีย์อย่างเป็นทางการ
อาจเป็นประติมากรรมที่เก็บรักษาไว้ที่โรงเรียน
ราชสีมาวิทยาลัยรูปนี้ก็ว่าได้ (รูปที่ ๖)

๙๐.๐๗๐๑.๔๑/๑๔ ๕๑๖

คลังเก็บเงินฝากกระดองคืน

กรม ๑๓๓

๒๖ ก ๓

กรม ๑๓๓

วันที่ ๒๐ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๔๗๙

ข้าพเจ้า ทน. ศาสตราจารย์...

จดหมายเงินฝากคลัง... ซึ่งเงินฝากกระดองคืนต่อไป มีรายการ...

รายการ	จำนวนเงิน	รวมเงิน
หล่อแผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี		
ซึ่งเงินหล่อ...		
...	๒๐๐ -	
		๒๐๐ -

...

...

...

รูปที่ ๕ สำเนาใบนำเงินฝากค่าหล่อ
แผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี
ที่จังหวัดนครราชสีมา ส่งมาให้กรมศิลปากร
เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๙

^๔ “การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พุทธศักราช ๒๔๗๗),” เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๒, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^๕ “หล่อแผ่นจารึกประวัติย่อท้าวสุรนารี (พุทธศักราช ๒๔๗๙ - ๒๔๘๖),” เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๑๔, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^๖ สุเมธ สิงหราชวงศ์ และคณะ, มั่วจะบก อาจารย์โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย, สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๘.

รูปที่ ๖ ประติมากรรมรูปท้าวสุรนารีทำด้วยปูนปลาสเตอร์
เก็บรักษาอยู่ที่โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย

ต่อมาในวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๐ จังหวัดนครราชสีมาได้มีหนังสือหารือไปยังปลัดกระทรวงมหาดไทย ให้พิจารณาจัดสรรงบประมาณของกระทรวงเป็นเงิน ๘๖๒.๑๒ บาท เพื่อชำระให้แก่กรมศิลปากร เป็นค่าจัดทำลวดลายประดับติดแท่นฐานอนุสาวรีย์ แผ่นประวัติการก่อสร้าง และประวัติย่อท้าวสุรนารี โดยให้เหตุผลว่างบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ได้จากการเรียไรและงานฉลองประจำปี ซึ่งดำเนินการมา ๓ ครั้งแล้วยังชำระหนี้ให้แก่กรมศิลปากรไม่หมดและไม่แน่ใจว่าจะสามารถหางบประมาณในส่วนที่เหลือได้ครบหรือไม่ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือตอบกลับมายังจังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ปีเดียวกันว่าการสร้างอนุสาวรีย์ไม่มีประเภทเงินจ่ายในงบประมาณและทางกระทรวงไม่มีงบประมาณส่วนใดพอที่จะให้จ่ายได้เนื่องจากไม่เกี่ยวกับราชการ ให้จังหวัดนครราชสีมาพิจารณาหาเงินจ่ายต่อไป^{๑๑}

^{๑๑} “จังหวัดนครราชสีมาขอจ่ายเงินเป็นค่าหล่ออนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พุทธศักราช ๒๔๘๐),” เอกสารกระทรวงมหาดไทย, มท ๐๒๐๑.๒.๓/๘๔, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^{๑๒} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บรรณาธิการ, ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑ (๒๔๗๘ - ๒๕๒๓), เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข ๑๓/๒๕๓๒, (ม.ป.ท., ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

^{๑๓} จังหวัดนครราชสีมา, ที่ระลึกสร้างแท่นฐานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๐, (นครราชสีมา, บริษัทรวมจิตราชีมา, ๒๕๑๐), หน้า ๑๑ - ๒๓.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖ - ๕๑.

ในปีเดียวกันนี้ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นโบราณสถานของชาติ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ ตอนที่ - วันที่ ๓ มกราคม ๒๔๘๐ หน้า ๒๒๘๕ - ๒๒๘๗^{๖๖}

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๐๖ จังหวัดนครราชสีมามีโครงการที่จะบูรณะปรับปรุงอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีให้มีความสง่างามมากขึ้น จึงมีหนังสือถึงผู้อำนวยการสำนักผังเมืองและอธิบดีกรมศิลปากร ขอให้เจ้าหน้าที่ออกแบบและประมาณค่าใช้จ่าย ซึ่งแบบของอนุสาวรีย์ที่ออกแบบโดยกรมศิลปากร มีการขยายฐานออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๒๕ x ๒๕ เมตร แบบฐานที่ขยายออกไปนี้ ปรากฏว่ามีขอบเขตถึงบ้านเรือนราษฎร จึงได้จัดการประชุมหารือในวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ ที่ประชุมมีมติให้เทศบาลเมืองนครราชสีมาปรับปรุงแท่นฐานอนุสาวรีย์ตามความเหมาะสม^{๖๗} แต่ในระยะต่อมา นายสวัสดิ์วงศ์ ปฏิทัศน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมาให้มีการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นใหม่และตรวจสอบพื้นที่โดยละเอียด ผลการพิจารณา

มีมติว่า ควรขยายฐานอนุสาวรีย์และสร้างใหม่ตามแบบของกรมศิลปากร จึงมีหนังสือถึงกรมศิลปากร ขอแบบก่อสร้างโดยละเอียดรวมทั้งรายการก่อสร้างและประมาณราคา แบบฐานที่สร้างใหม่นี้ใช้หินอ่อนทั้งหมด งบประมาณก่อสร้างประมาณ ๑,๔๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งจังหวัดนครราชสีมาเห็นว่า เป็นราคาที่สูงมาก จึงได้มีการหารือกับกรมศิลปากรขอเปลี่ยนวัสดุจากหินอ่อนมาเป็นหินขัดหรือหินล้างแทน และทำการประกวดราคาเพื่อหาผู้รับจ้างในเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๐

ในการสร้างแท่นฐาน ได้เคลื่อนย้ายรูปท้าวสุรนารีมาตั้งอยู่ ณ แท่นฐานชั่วคราว บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม และเมื่อสร้างฐานอนุสาวรีย์เสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงทำพิธีเคลื่อนย้ายรูปท้าวสุรนารีกลับมาตั้ง ณ แท่นฐานเดิมเมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๐ รวมค่าก่อสร้างฐานอนุสาวรีย์ใหม่เป็นเงินทั้งสิ้น ๖๒๔,๖๖๗ บาท^{๖๘}

รูปที่ ๗ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีในปัจจุบัน ซึ่งได้มีการก่อสร้างฐานขยายขึ้น

สำหรับจารึกข้อความประวัติการสร้างและการบูรณะอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีนี้ได้จารึกลงแผ่นทองแดงรูปเสมา โดยจารึกด้านหน้าใช้ข้อความตามเดิม ส่วนด้านหลังมีข้อความประวัติการสร้างและบูรณะอนุสาวรีย์ ดังนี้

ท้าวสุรนารี
ถึงอัฐศักราช เมื่อ เดือน ๕ ปีวอก จัตวาศก
ฉ.ศ. ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๙๕) อายุ ๘๑ ปี
เจ้าพระยามหิธรวิบุตย์ ผู้เป็นสามีได้มาปณิทดศพและสร้างเจดีย์
บรรจุอัฐิไว้ ณ วัดศาลาลอย ซึ่งท้าวสุรนารีได้สร้างขึ้น
ต่อมาเจดีย์นั้นชำรุดลง
พลตรี พระยาสิงหเสนี (สะอาด สิงหเสนี)
เมื่อเป็นพระยาประสิทธิ์ศิลปการ ข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครราชสีมา
องค์มนตรี และ รัฐมนตรี
ได้บริจาคทรัพย์สร้างกุหลาบเล็ก บรรจุอัฐิท้าวสุรนารีขึ้นใหม่ ที่วัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช)
สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)
ต่อมาท่านทูลกระหม่อมลูก ทั้งอยู่ในที่คับแคบ ไม่สง่างามสมเกียรติ
พระยาภาณุรังษีพิบูลย์ (ดิศ อินทรโสฬส) ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา
นายพันเอก พระเจรงรุปก่ออามิตร (ทอง รักสงบ) ผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ ๕
พร้อมด้วยข้าราชการ และประชาชนชาวนครราชสีมา
ได้พร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์รูปท้าวสุรนารีด้วยทองแดง นำอัฐิของท่าน
มาบรรจุไว้ในฐานรองรับ สร้างเสร็จประดิษฐานไว้ ณ ประตูชุมพลนี้
เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗
ครั้น พ.ศ. ๒๕๑๐ ฐานอนุสาวรีย์ชำรุด
ข้าราชการประชาชนชาวนครราชสีมา มีนายสวัสดิ์วงศ์ ปฏิทัศน์
ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ได้พร้อมใจกันสร้างฐานอนุสาวรีย์
บรรจุอัฐิท้าวสุรนารีขึ้นใหม่ ณ ที่เดิม เพื่อให้เป็นศรีสง่า
แก่บ้านเมือง และเชิดชูเกียรติท้าวสุรนารี วีรสตรีไทย ตลอดกาลนาน
สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐

อัฐิของท้าวสุรนารี ซึ่งเดิมบรรจุอยู่ในโกศเกี๋ยวนั้น นำมาบรรจุไว้ในผอบทองคำ ใส่ในโกศเกี๋ยวนี้อีกชั้นหนึ่ง แล้วนำไปใส่ไว้ในตู้กระจกสีเหลี่ยมและบรรจุไว้ใน

ฐานของอนุสาวรีย์^{๑๔} ส่วนจารึกแผ่นทองแดงและศิลาของเดิมนั้น ได้นำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา

^{๑๔} จังหวัดนครราชสีมา, ที่ระลึกสร้างแท่นฐานอนุสาวรีย์ ท้าวสุรนารีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๐, หน้า ๕๓ - ๕๖.

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลอง

พระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๐. ๒๕๒๐.

คณินิจ มัวจะบก อาจารย์โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๘

จังหวัดนครราชสีมา. ที่ระลึกสร้างแท่นฐานอนุสาวรีย์ ท้าวสุรนารีใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๐. นครราชสีมา: บริษัท
รวมจิตราชสีมา, ๒๕๑๐.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. สำนัสมเด็จ ภาค ๒.
กรุงเทพฯ: บริษัทคุณช่าง จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. สำนัสมเด็จ ภาค ๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๔๔.

พนัส ศฤงคนาค และคณะบรรณาธิการ. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา:
ท.จ.ก. นิวสมบุรณ์การพิมพ์, ๒๕๒๖

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บรรณาธิการ. ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑ (พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๕๒๓).
เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข ๑๓/๒๕๓๒. ม.ป.ท., ๒๕๓๓.

สุเมธ สิงหวรวงศ์ อาจารย์โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๘

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๒ การสร้างอนุสาวรีย์
ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๕๓๗)

_____. เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ ๐๗๐๑.๔๑/๑๔ หล่อแผ่นจารึกประวัติย่อ
ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๔๖)

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท ๐๒๐๑.๒.๓/๘๔ จังหวัดนครราชสีมาขอจ่ายเงินเป็นค่าหล่อ
อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (พ.ศ. ๒๕๔๐)

Prehistoric Culture at the Moei River Watershed, the Mae Sot Basin and the Middle Part of Thanon Thong Chai Range

Settlement evidences of human since prehistory period in early Holocene Epoch or below 10,000 years were recently discovered at the Mae Sot basin, the Moei River watershed and the middle part of Thanon Thong Chai Range. Representative sites of this age have covered the Archaeological Site Khok Chang over the Moei River banks in the Mae Sot District zone. Not only flaked stone tools, but more evidences comprising choppers, scrappers and Sumatralith (oval to rectangular shaped stone artefact made by unifacially flaking around the circumference of a cobble) are found as well. These locations are believed to have been raw material sources and stone-tool production sites, not dwelling places.

Interestingly, evidences of inhabitation unearthed upon Thanon Thong Chai Range, over 800 m. high above sea level pointed out it is a hunting society group collecting forest products upon the high mountain range. Continual development went on over there till entering the history age due to a discovery of Chinaware, Vietnamese ware and Sangkhalok ceramic ware in the graves.

Living area or ancient city is found set up at Muang Huai Luk (Mae Tan), Tha Song Yang District on the Moei River banks. Although built in Ayutthaya Period but the exposed archaeological evidences uncovered in the town comprised polished stone axes and a bronze drum fabricated by the Dong Son culture, Heger type III drum. Based on the above-mentioned, there is a development at community settlement over the Mae Sot basin, the Moei River watershed and the middle part of Thanon Thong Chai Range while contacting with external society since the prehistoric period.

Translated by Sukanya Phromphon

แม่น้ำเมย

ขวานหินขัดและโกลนขวานหินขัด

พบที่วัดสองห้วย ตำบลแม่ต้าน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดตาก

วัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำเมย

แอ่งแม่สวด และเทือกเขากนธงชัยตอนกลาง

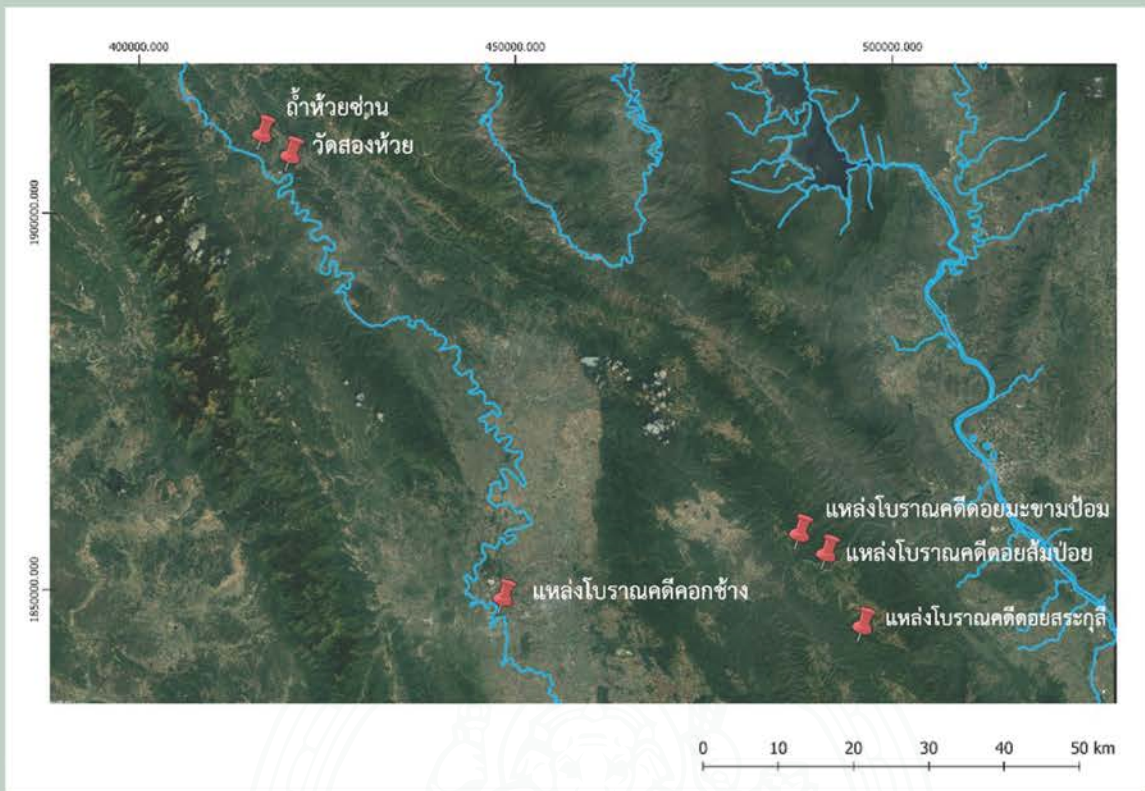
✎ นงคราญ สุขสม*

พื้นที่บริเวณแอ่งแม่สวด (Mae Sot Basin) มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ ประกอบด้วยที่ราบริมน้ำสองฟากฝั่งแม่น้ำเมย และเนินชันบันไดของแม่น้ำ (River Terrace) วางตัวตามแนวเหนือ - ใต้ คาบเกี่ยวอยู่ระหว่างสหภาพเมียนมาและประเทศไทย โดยมีแม่น้ำเมยเป็นเส้นกั้นพรมแดน สภาพของแอ่งแม่สวด

โอบล้อมด้วยภูเขาสูง ได้แก่ เทือกเขากนธงชัยทางฝั่งประเทศไทยและเทือกเขาสูงฝั่งสหภาพเมียนมา วางตัวขนานกัน โดยมีแม่น้ำเมยซึ่งไหลจากทางทิศใต้ไปทางทิศเหนือ ผ่านอำเภอมะเณรมาอำเภอกำแพงแสน จังหวัดตาก ไปบรรจบกับแม่น้ำสาละวินในเขตอำเภอมะเณร จังหวัดแม่ฮ่องสอน

* ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี กรมศิลปากร

ตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีบริเวณลุ่มแม่น้ำเมย แอ่งแม่สอ และเทือกเขาถนนธงชัยตอนกลาง

จากการศึกษาของนายสุรพล ธนอมทรัพย์ (๒๕๒๘) สรุปได้ว่าแอ่งแม่สอเกิดจากการเคลื่อนตัวของเปลือกโลกในยุคเทอร์เชียรี ส่วนชั้นตะกักรวด (Terrace Gravel) เกิดในยุคไพลสโตซีน ประกอบด้วยกรวดหินหลายชนิด มีตั้งแต่ก้อนกรวดมนขนาดใหญ่ (Boulder) ไปจนถึงทราย ปะปนกันอย่างไม่ัดขนาด รวมทั้งดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินเหล่านี้และตะกอนสะสมเชิงเขา ชั้นตะกอนปัจจุบันเป็นชั้นสะสมของดินเหนียวก่อตัวเป็นที่ราบริมน้ำเนื่องจากแม่น้ำเมยอยู่ใกล้แนวเขาที่ขนานอยู่ทั้งสองข้าง ริมน้ำจึงปรากฏหาดกรวดและทรายให้เห็นทั่วไป หินกรวดตามหาดมีความหลากหลายสูงในด้านชนิดของหิน^๑

แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในแอ่งแม่สอไม่พบบนหาดริมน้ำเมย แต่ได้พบแหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะวางตัวอยู่บนเนินบนชั้นตะกักรวด

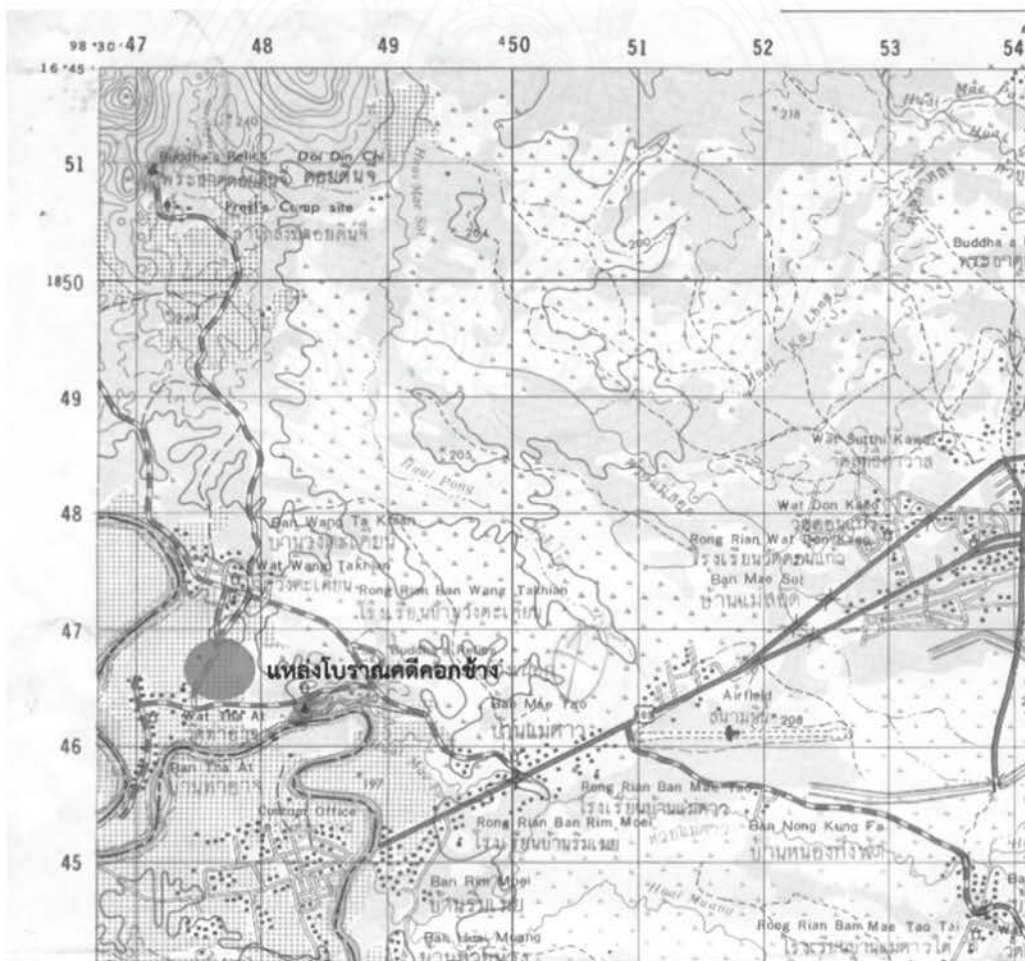
กรวด (Qt) ของยุคไพลสโตซีนที่มีความสูงระหว่าง ๒๐๐ - ๒๒๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ได้แก่

แหล่งโบราณคดีคอกช้าง ตั้งอยู่ห่างจากบ้านริมเมยบริเวณชายแดนไทย - เมียนมา ไปทางเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร อยู่ในเขตอำเภอแม่สอ จังหวัดตาก โดยห่างจากตัวอำเภอไปทางตะวันตกประมาณ ๖ กิโลเมตร พิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ ๑๖ องศา ๔๒ ลิปดา ๐๙ ฟลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ ๙๘ องศา ๓๐ ลิปดา ๓๖ ฟลิปดา ตะวันออก พิกัดกริด 47 QMU 447760.69 E/1846708.82 N แผนที่ทหาร L 7017 ระบุว่าที่ 4742 III ลักษณะและสภาพแหล่งตั้งอยู่บนเนินชั้นบันไดแม่น้ำ (River Terrace) บนลานตะกักรวด (Qt) ด้านทิศตะวันตกเป็นแม่น้ำเมย ทิศตะวันออกเป็นแนวเทือกเขาถนนธงชัย

^๑ วรุณี ดันดิวนิช และเลิศสิน รักษาสกุลวงศ์, ผลการสำรวจและทำแผนที่ธรณีวิทยารายละเอียดระหว่างอำเภอแม่สอและระหว่างบ้านพะอะพะ, (กรุงเทพฯ, กรมทรัพยากรธรณี, ๒๕๒๘)

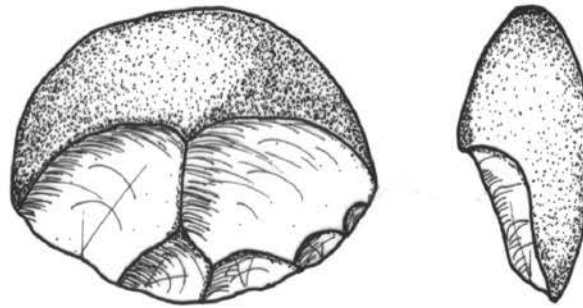
ลักษณะเป็นเนินเตี้ย ๆ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๒๒๐ เมตร บริเวณนี้เป็นแหล่งสะสมตัวของตะกอนของแอ่งแม่สวดซึ่งเป็นหินยุคเทอร์เชียรี ส่วนชั้นตะกักกรวดเกิดในยุคไพลสโตซีน ประกอบด้วยกรวดและหินหลายชนิด มีตั้งแต่ก้อนกรวดมนขนาดใหญ่ไปจนถึงทราย ปะปนกันหลายขนาด รวมทั้งดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินเหล่านี้ และตะกอนสะสมเชิงเขา ชั้นตะกอนปัจจุบันเป็นชั้นสะสมของดินเหนียว ก่อตัวเป็นที่ราบริมน้ำ เนื่องจากแม่น้ำเมยอยู่ใกล้แนวเขาที่ชันมาอยู่ทั้งสองข้างทั้งฝั่งไทยและเมียนมาริมฝั่งแม่น้ำจึงปรากฏหาดกรวดและทรายให้เห็นทั่วไป หินกรวดตามหาดมีความหลากหลายสูงในด้านชนิดของหิน แต่ไม่พบเครื่องมือหินบนหาด แหล่งเครื่องมือหินกะเทาะที่พบวางตัวอยู่บนชั้นตะกักกรวด

พุทธศักราช ๒๕๒๙ - ๒๕๓๑ นายปฐมฤกษ์ เกตุทัตและคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศึกษาแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จากการติดตามรายงานขุดสำรวจของกรมศิลปากรที่ได้ค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะในแหล่งโบราณคดีบนเทือกเขาถนนธงชัยเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘ ทำให้แน่ใจว่าโอกาสการมีอยู่ของแหล่งเครื่องมือหินกะเทาะขนาดใหญ่บริเวณลุ่มแม่น้ำเมยนั้นเป็นไปได้มาก จึงสำรวจเก็บข้อมูลภาคสนามโดยเก็บตัวอย่างแบบ Non-Probability Sampling Method และขุดทดสอบโดยวางผังกริดขนาด ๑ x ๑ เมตร จำนวน ๔ กริด ติดต่อกันรวม ๔ ตารางเมตร เพื่อศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรม หลังจากนั้นได้นำโบราณวัตถุหินทั้งหมดมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการจัดจำแนกตามขั้นตอน

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร ๒๕๔๒ ระบาย 4742 III L7017 มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD

0 5 cm.

เครื่องมือสับตัด (Chopper Tool)

0 3 cm.

เครื่องมือหินกะเทาะแบบ Sumatralith

กระบวนการผลิต (Lithic Reduction Model) เพื่อศึกษากระบวนการผลิตหินกะเทาะที่พบในแหล่งผลิตเครื่องมือหิน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบแสดงว่าแหล่งคอกช้างเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะโดยใช้พื้นที่ครอบคลุมตลอดทั้งเนิน ตัวแหล่งเป็นแหล่งวัตถุดิบและแหล่งผลิต หินที่พบประกอบด้วยก้อนหินกรวดธรรมชาติ (Raw Material) ค้อนหิน ทั้ง แกนหิน และสะเก็ดหิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเศษหินที่เหลือทิ้งจากกระบวนการผลิต (Industrial wastes) พบเครื่องมือหินที่เป็นผลิตภัณฑ์ขั้นสุดท้าย (Finished Product) ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียวที่เรียกว่า เครื่องมือสับตัด (Chopper-chopping tools)

เครื่องมือหินแบบเครื่องขูด (Side-Scraper) และเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียวทั้งก่อนรูปร่างที่เรียกว่า Sumatralith แต่มีจำนวนไม่มากนัก โดยไม่พบเครื่องมือหินขัดเลย

ตามเนินเขาถนนตะพักกรวดริมแม่น้ำเมยในแอ่งแม่สอด เขตอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดี แล้วจำนวน ๕ แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเนิน ๒๗๕ แหล่งโบราณคดีวังตะเคียน แหล่งโบราณคดีสนามบินแม่สอด แหล่งโบราณคดีพระธาตุแม่กุหลวง และแหล่งโบราณคดีคอกช้าง เป็นตัวอย่างของแหล่งผลิตเครื่องมือหินกะเทาะจากหลักฐานที่พบมีเครื่องมือหินประกอบกับชั้นดินทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นชั้นบางมาก แหล่งเหล่านี้อาจถูกใช้งานเพียง

ระยะสั้น ๆ เป็นครั้งคราว มิได้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย กิจกรรมที่พบในแหล่งคือการเข้ามาผลิตเครื่องมือหินกะเทาะเท่านั้น มิได้อยู่อาศัยในระยะยาว กิจกรรมการเข้ามาใช้เพื่อผลิตเครื่องมือหินกะเทาะน่าจะเกิดในช่วงหลังยุคไพลสโตซีนแล้ว เนื่องจากหากกิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงยุคไพลสโตซีนซึ่งเป็นระยะก่อตัวของชั้นตะพักกรวด ตัวแหล่งมีโอกาสมิจะถูกทำลายโดยกำลังน้ำพัดพา เครื่องมือหินกระจัดกระจายออกไปจากแหล่งได้ค่อนข้างสูง ตรงกันข้ามบริบทของแหล่งที่สำรวจพบกลับประกอบไปด้วยเครื่องมือหินที่มีขนาดรูปร่างและมวลแตกต่างกันมากมายมารวมกันอยู่ในลักษณะ in situ การรบกวนเกิดขึ้นเฉพาะการชะละลายของหน้าดินพัดพาเครื่องมือหินจากส่วนบนของเนินลงมากองอยู่ตามไหล่เชิงเนินเท่านั้น จึงอาจสรุปได้ว่าเครื่องมือหินกะเทาะในกลุ่มแหล่งโบราณคดีคอกช้างควรออยู่ระหว่างยุคหลังไพลสโตซีนลงมา กล่าวคือไม่น่ามีอายุเก่าไปกว่า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว^๖

บนขอบแอ่งแม่สออดเป็นพื้นที่ตอนกลางของเทือกเขาถนนธงชัยซึ่งมีความเชื่อมโยงกับคนก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนทางตอน

เหนือ และพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีในลุ่มน้ำแควใหญ่และแควน้อยทางตอนใต้ของเทือกเขาเดียวกัน ในปลายพุทธศักราช ๒๕๒๗ คณะสำรวจจากหน่วยศิลปากรที่ ๓ สุโขทัย ในขณะนั้นทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ภูเขาสูงซึ่งมีการลักลอบขุดเครื่องถ้วยชามสังคโลกบริเวณตอนกลางของเทือกเขาถนนธงชัย ได้รายงานว่าพบเครื่องมือหินระหว่างเส้นทางห้วยอ้อมเปี่ยมถึงบ้านป่าคา เป็นเครื่องมือหินชนิดสับตัด (Chopper-chopping tool) ทำจากหินควอตไซต์ ๓ ชิ้น และหินปูน ๑ ชิ้น พบระหว่างการเดินทางบนสันเขาความสูงประมาณ ๘๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล ไม่มีร่องรอยเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับกลุ่มโบราณวัตถุอื่น^๗

พุทธศักราช ๒๕๒๘ โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) ได้สำรวจบริเวณแหล่งลักลอบขุดเครื่องถ้วยสังคโลกบนเทือกเขาถนนธงชัยและพื้นที่บริเวณอุทยานแห่งชาติดากสินมหาราช (อุทยานแห่งชาติต้นกระบากใหญ่) ได้รายงานการสำรวจพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บนเทือกเขาถนนธงชัย ดังนี้

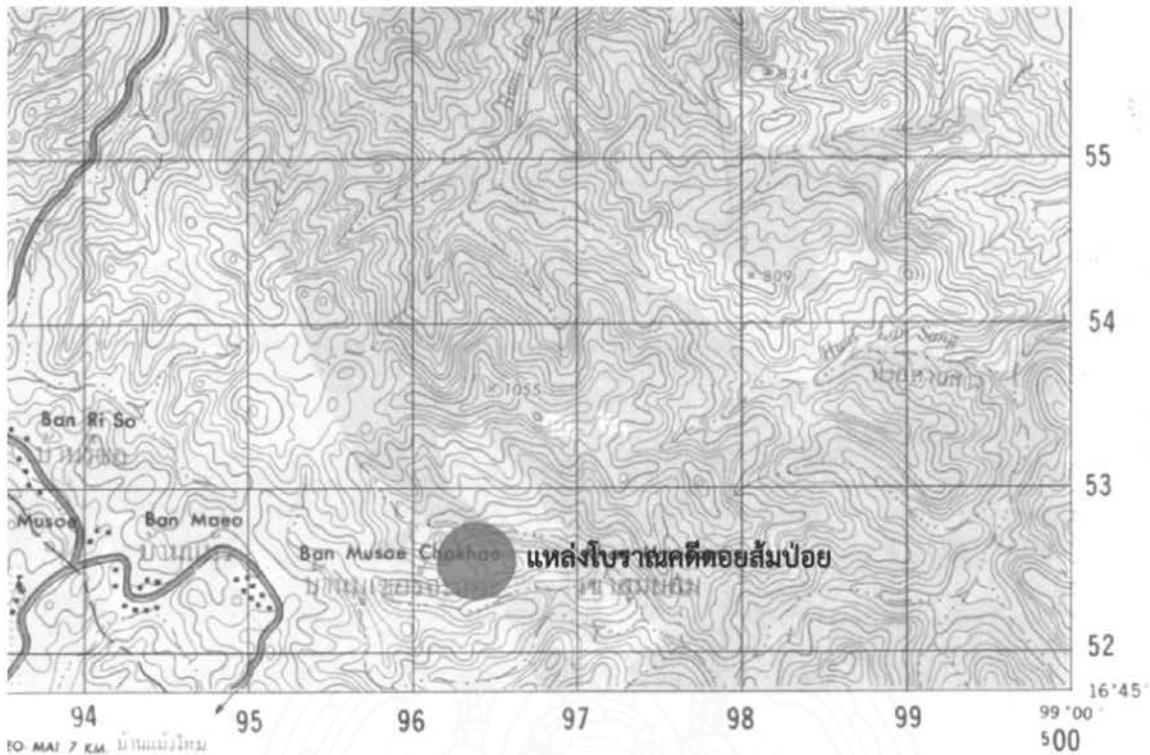

แม่น้ำเมย บริเวณ อำเภอแม่สออด จังหวัดตาก

^๖ ปฐมฤกษ์ เกตุทัต “เครื่องมือหินกะเทาะกลุ่มแม่น้ำเมย” เมืองโบราณ ๑๖, ๔ (ค.ศ. - ค.ศ. ๓๓)

^๗ หน่วยศิลปากรที่ ๓, รายงานการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณแหล่งพบเครื่องถ้วยชามและโบราณวัตถุอื่น ๆ บนเทือกเขาธงชัย จ.ตาก (กรุงเทพฯ, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

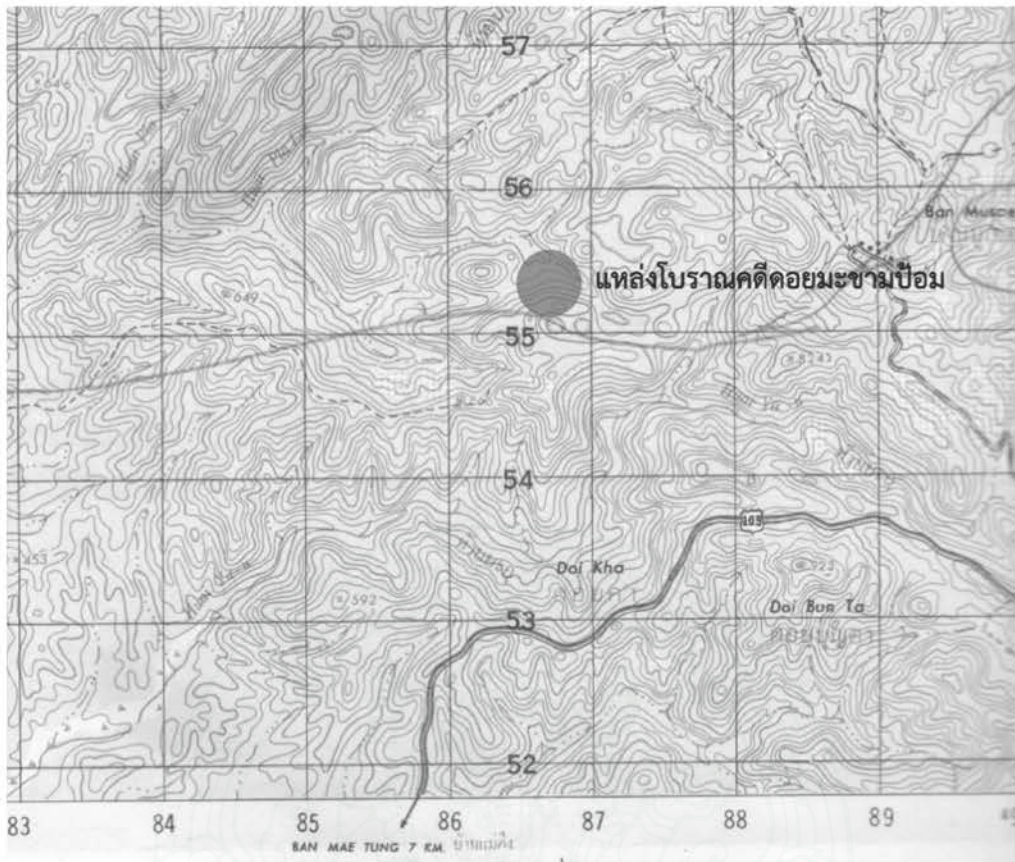

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร ๒๕๒๒ ระวาง 4742 I L7017 มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ 2 – RTSD

แหล่งโบราณคดีตอยสัมป่อย ตั้งอยู่ที่ หมู่บ้าน มูเซอร์สัมป่อย หมู่ที่ ๑๒ ตำบลพะวอ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ ๑๖ องศา ๔๕ ลิปดา ๒๕ ฟลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ ๙๘ องศา ๕๔ ลิปดา ๒๕ ฟลิปดา ตะวันออก พิกัดกริด 47 QUM 490378.24 E/1852669.57 N แผนที่ทหาร L7017 ระวางที่ 4742 I (1-RTSD) ลักษณะของแหล่ง เป็นเทือกเขาสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๘๐๐ เมตร สันดอยเป็นที่ลาดกว้างปกคลุมด้วยป่าไม้ เบญจพรรณและป่าไผ่ สภาพพื้นที่บนสันดอยถูก ลักลอบขุดเป็นหลุมลักษณะต่าง ๆ พบโบราณวัตถุ ได้แก่ เครื่องมือสะเก็ดหินแบบเครื่องชุด ทำจากหิน กรวดแม่น้ำ มีร่องรอยการใช้งาน โดยพบร่วมกับเศษ ภาชนะดินเผาแบบเคลือบและไม่เคลือบ ส่วนใหญ่

เป็นชิ้นส่วนของไหแบบเคลือบ เครื่องมือเหล็ก มีใบหอก เคียว สิว เครื่องประดับประเภทกำไลสำริด ลูกกระพรวน ลูกปัดสำริด และลูกปัดแก้วหลายสี เนื่องจากแหล่งโบราณคดีถูกขุดทำลาย จึงไม่สามารถ ศึกษาลักษณะการทับถมของชั้นดินทางวัฒนธรรมได้ อย่างไรก็ตามการพบโบราณวัตถุมีอายุสมัยตั้งแต่ยุค ก่อนประวัติศาสตร์ที่มีการใช้เครื่องมือหินจนถึงยุค ประวัติศาสตร์ที่มีการใช้ภาชนะดินเผาแบบเคลือบ และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าในแหล่ง โบราณคดีแห่งนี้ยังพบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก เผาไฟและเครื่องสังคโลก จึงอาจเป็นไปได้ว่าพื้นที่ นี้มีการใช้ประโยชน์ทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์^๔

^๔ กรมศิลปากร, แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๖ (ภาคเหนือ), เอกสารวิชาการกองโบราณคดี หมายเลข ๖/๒๕๓๔, (กรุงเทพฯ, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑ - ๓๓.

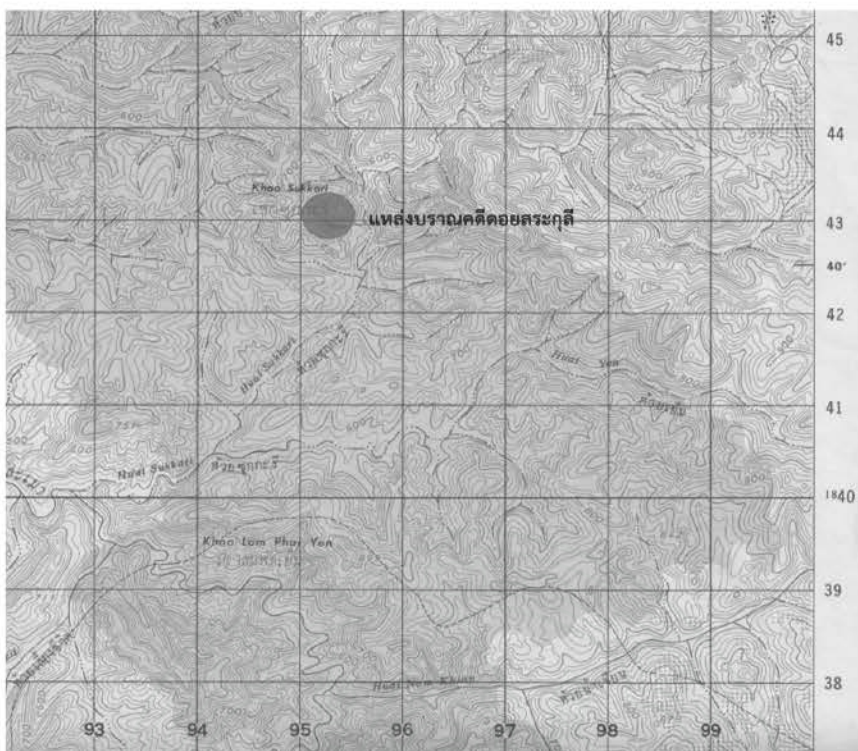
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร ๒๕๒๒ ระวาง 4742 I L7017 มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD

แหล่งโบราณคดีดอยมะขามป้อม ตั้งอยู่ที่ ตำบลพะวง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ ๑๖ องศา ๔๖ ลิปดา ๕๒ พิลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ ๙๘ องศา ๕๒ ลิปดา ๓๕ พิลิปดา ตะวันออก พิกัดกริด 47 QMU 486827.25 E/1855344.86 N แผนที่ทหาร L7017 ระวางที่ 4742 I (1-RTSD) ลักษณะของแหล่งเป็นเทือกเขาสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๗๖๐ เมตร สันตอยเป็นที่ราบมีลำห้วยปลาหลดและห้วยยะอุไหลผ่าน ตัวแหล่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านมุเซอร์สัมปอຍโดยต้องเดินเท้าเข้าไปอีก ๔.๒ กิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นป่าไม้พุ่มขนาดกลางและป่าไม้โบราณวัตถุที่สำรวจพบ ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะ ขวานหินขัดไม่มีปามีรอย

ใช้งาน พบร่วมกับเศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อดินธรรมดาและเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบเซลาดอน เศษเครื่องถ้วยจีนแบบขามเซลาดอน เครื่องถ้วยเวียดนามมีลายเขียนสี เครื่องประดับสำริด ได้แก่ เศษวงแหวนสำริด ลูกกระพรวนสำริด เศษขันสำริด และเครื่องมือเหล็ก เช่นมีดปลายแหลม ปลายตัด ดาบ เคียว ขวาน สิว ปลอกมิต และใบหอกจำนวน ๒๓ ชิ้น สันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีดอยมะขามป้อมเคยเป็นที่อยู่อาศัยหรือกระทำการกิจกรรมบางอย่างของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ เพราะมีการใช้เครื่องมือหินขัดและรู้จักการทำภาชนะดินเผา ส่วนภาชนะดินเผาประเภทเครื่องเคลือบต่างประเทศ มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓^๕

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑ - ๓๓.

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร ๒๕๑๒ ระวาง 4742 II L7017 มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ 1 - RTSD

แหล่งโบราณคดีดอยสระกุลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก พิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ ๑๖ องศา ๔๐ ลิปดา ๑๒ ฟลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ ๙๘ องศา ๕๗ ลิปดา ๑๘ ฟลิปดา ตะวันออก พิกัดกริด 47 QMU 495201.75 E / 1843049.96 N แผนที่ทหาร L 7017 ระวางที่ 4742 I (1- RTSD) ลักษณะของแหล่งเป็นที่สูงในกลุ่มเทือกเขาถนนธงชัย สันดอยเป็นพื้นที่ลาด มีห้วยสระกุลีไหลผ่านทางทิศใต้ของแหล่ง สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นป่าโปร่ง มีไม้ยืนต้น และไม้พุ่มประปราย พบหลุมลักลอบขุดอยู่ทั่วไป โบราณวัตถุที่พบได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว อย่างหายาบ ๆ ๒ ชิ้น ขวานหินขัด ๑ ชิ้น หินลับมีด ๑ ชิ้น และสะเก็ดหิน ๒ ชิ้น พบร่วมกับเศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งแบบเคลือบทั้งเครื่องถ้วยไทย เครื่องถ้วยเซลาดอนจากจีน และเวียดนาม สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งโบราณคดีในสมัยหินใหม่ โดยมีการใช้เครื่องมือขวานหินขัดร่วมกับ

เครื่องมือหินกะเทาะและภาชนะดินเผา และใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นแหล่งฝังศพในสมัยประวัติศาสตร์ มีการฝังเครื่องถ้วยชามทั้งเครื่องถ้วยไทยและเครื่องถ้วยจีน-เวียดนาม เป็นของอุทิศให้กับศพ กำหนดอายุจากเครื่องถ้วยอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒^๖

พุทธศักราช ๒๕๕๙ สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย ได้สำรวจพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเมย บริเวณแหล่งโบราณคดีเมืองโบราณห้วยลึก (แม่ด่าน) ตำบลแม่ด่าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน และใช้แม่น้ำเมยเป็นคูเมืองด้านทิศใต้ พบแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ที่วัดสองห้วย ห่างจากกำแพงเมืองห้วยลึกไปทางด้านทิศตะวันออก ประมาณ ๕๐๐ เมตร พิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ ๑๗ องศา ๑๓ ลิปดา ๔๙ ฟลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ ๙๘ องศา ๑๔ ลิปดา ๔๑ ฟลิปดา ตะวันออก พิกัดกริด 47Q 0419731 E 1905192 N

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐ - ๔๑.

ขวานหินขัดและไกลอนขวานหินขัดพบที่วัดสองห้วย ตำบลแม่ด้วน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ ขวานหินขัดและไกลอน ขวานหินขัด จำนวน ๗ ชิ้น ทั้งแบบมีบ่าและไม่มีบ่า ทำจากหินชนวน หินอบซิเดียนและหินเชิร์ต มีร่องรอยการใช้งาน และยังได้พบกลองมโหระทึกจำนวน ๒ ใบ ใบหนึ่งเก็บรักษาอยู่ที่วัดอรุณญาวาส ในเขตตำบลแม่ด้วน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ลักษณะเป็นกลองสำริดหล่อด้วยกรรมวิธีแทนที่โลหะด้วยขี้ผึ้ง (Lost wax) จากพิมพ์ประกอบ ๒ ชิ้นขึ้นไป ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลองประมาณ ๖๖ เซนติเมตร สูง ๔๘ เซนติเมตร รูปทรงของกลองจัดอยู่ในแบบเฮเกอร์ ๓ หน้ากลองตกแต่งเป็นรูปกบ ๒ ตัวในท่าผสมพันธุ์ มีอยู่ ๔ แห่ง ตรงกลางหน้ากลองมีลายดาวหรือดวงอาทิตย์ ๑๒ แฉก ตกแต่งด้วยลายวงกลมคู่ขนานจากวงด้านในขยายต่อเนื่องกันออกไปสู่วงนอก ช่องว่างระหว่างวงกลมคู่ขนานตกแต่งด้วยลายดอกไม้ ๑๑ กลีบ ลายนกมีหางคล้ายปลาบินทวนเข็มนาฬิกา ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีรูปสี่เหลี่ยมอีกสี่อันซ้อนอยู่ภายใน ลายเมล็ดข้าว ลายเส้นคู่ขนานคล้ายซี่หวี ด้านข้างกลองมีหูข้างละ ๒ หู รวม ๒ ข้างเป็น ๔ หู ตรงตะเข็บข้างกลองมีประติมากรรมลอยตัวรูปหอย ๓ ตัว และข้าง ๓ ตัว กลองมโหระทึกนี้มีการพัฒนา รูปแบบและลวดลายเป็นการผสมผสานกับแบบแผน

เฉพาะของชุมชนแล้ว โดยลักษณะรูปทรงและกรรมวิธีการผลิตอาจจัดอยู่ในกลุ่มของกลองมโหระทึกที่พบในเวียดนามเหนือมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๐ หรือประมาณ ๒,๐๐๐-๑,๖๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งนักวิชาการจัดเป็นกลองมโหระทึกรุ่นสุดท้ายในวัฒนธรรมดองซอน^๗

จากคำบอกเล่าของพระในวัดทราบว่างลอมโหระทึกดังกล่าวพบที่ ถ้ำห้วยข่าน อยู่ห่างจากเมืองโบราณห้วยลึก (แม่ด้วน) ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๔ กิโลเมตร พิกัดทางภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ ๑๗ องศา ๑๕ ลิปดา ๒๐ ฟลิปดา เส้นแวงที่ ๙๘ องศา ๑๒ ลิปดา ๓๖ ฟลิปดา ตะวันออก พิกัดกริด 47 Q 0416025 E / 1908018 N เมื่อเดินทางไปสำรวจพบว่า เป็นถ้ำหินปูน ด้านหน้าถ้ำพอมีสว่างอยู่บ้าง แต่คูหาด้านในสภาพอับชื้นและมีดินมาก ไม่เหมาะที่จะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ถ้ำนี้อาจใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมชั่วคราว หรือกลองมโหระทึกอาจได้เคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นก็เป็นได้

ส่วนกลองมโหระทึกอีกใบหนึ่งไม่ทราบที่มาชัดเจน มีผู้นำมาถวายให้วัดแม่ด้วนเหนือ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลองประมาณ ๖๐ เซนติเมตร สูงประมาณ ๔๕ เซนติเมตร ด้านหน้าผากกลองมีรูปกบ

^๗ กรมศิลปากร, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, กลองมโหระทึกในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ, กรม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๐.

กลองมโหระทึก เก็บรักษาไว้ที่วัดอรุณาวาส ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

๒ ตัวในท่าผสมพันธุ์ จำนวน ๔ แห่ง ขนาดและรูปทรงของกลองรวมทั้งลวดลายคล้ายกับกลองใบแรก แต่ไม่มีประติมากรรมรูปหอยและช้างอยู่ด้านข้างกลอง จัดเป็นกลองมโหระทึกแบบเฮเกอร์ ๓ สันนิษฐานว่าชุมชนที่มีและใช้กลองมโหระทึกเหล่านี้ น่าจะเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่รู้จักการเพาะปลูกข้าวแล้ว จากลวดลายเมสิดข้าวที่อยู่บนหน้ากลองและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ เช่น กบ หอย นก หรือปลา เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีบริเวณลุ่มแม่น้ำเมยและทิวเขาถนนธงชัยตอนกลางในเขตพื้นที่จังหวัดตาก ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจากการสำรวจทางโบราณคดี จึงไม่สามารถกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

ประกอบกับเป็นแหล่งที่มีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุบนเทือกเขาถนนธงชัยซึ่งพบโบราณวัตถุหลากหลาย ทั้งเครื่องมือหินกะเทาะ ขวานหินขัด เครื่องมือเหล็ก ทั้งที่เป็นอาวุธและเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องประดับสำริด และลูกปัดแก้วต่าง ๆ เป็นของที่พบจากการถูกรบกวนจึงไม่ทราบที่มาของชั้นดินอยู่อาศัยทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ดีเมื่อนำข้อมูลเหล่านี้มาประมวลผลสามารถอธิบายได้ว่า แอ่งแม่สออดและทิวเขาถนนธงชัยตอนกลางมีกลุ่มชนสังคมล่าสัตว์ที่ใช้เครื่องมือหินกะเทาะก่อนประวัติศาสตร์อยู่อาศัย อย่างน้อยที่สุดตั้งแต่ยุคหลังไพลสโตซีน คือเมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีลงมา คนพวกนี้เข้ามาใช้ทรัพยากรในแหล่งริมแม่น้ำเมย

ซึ่งอุดมไปด้วยหินกรวดแม่น้ำเพื่อผลิตเครื่องมือหิน
กะเทาะ มีสภาพสังคมแบบผู้คนบนที่สูง เก็บของป่า
ล่าสัตว์ และคงมีพัฒนาการสืบเนื่องต่อมาจนรู้จักใช้
เครื่องมือขวานหินขัดควบคู่ไปกับเครื่องมือหินกะเทาะ
เมื่อสังคมชาวพื้นราบเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ผู้คนบน
ที่สูงเหล่านี้ได้มีการติดต่อกับสังคมภายนอก จากหลักฐาน
การพบเครื่องถ้วยสังคโลกที่เตาเผาถ่านน้อย อำเภอสระ
ขันดาลชัย จังหวัดสุโขทัย เครื่องถ้วยจีนและเวียดนาม
ซึ่งเป็นของนำเข้า มีการใช้อาวุธที่ทำจากเหล็ก ใช้
เครื่องประดับสำริด และลูกปัดแก้วต่าง ๆ ของมีค่าที่

มาจากชุมชนภายนอกมักพบในแหล่งฝังศพ แสดงให้
เห็นถึงรสนิยมการแสดงฐานะของบุคคลกับความเชื่อ
เรื่องชีวิตหลังความตาย และยังแสดงให้เห็นถึงการ
ค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอกโดยยังคงรักษา
วัฒนธรรมดั้งเดิมด้วยการฝังศพ และนับถือผีวิญญาณ
บรรพบุรุษ แม้ว่าชุมชนพื้นราบจะยอมรับนับถือพุทธ
ศาสนาแล้ว ผู้คนบนเทือกเขาถนนธงชัยคงเป็น
บรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในเขตวัฒนธรรม
ของผู้คนบนที่สูงที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองสืบต่อ
เนื่องกันมา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๖ (ภาคเหนือ). เอกสารวิชาการกองโบราณคดีหมายเลข
๖/๒๕๓๔. กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๔
- _____. สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. กลองมโหระทึกในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรม, ๒๕๔๖.
- ปทุมฤกษ์ เกตุทัต “เครื่องมือหินกะเทาะกลุ่มแม่น้ำเมย” เมืองโบราณ ๑๖, ๔ (ต.ค. - ธ.ค. ๓๓).
- วรวิทย์ ตันตวินิช และเลิศสิน รักษาสกุลวงศ์. ผลการสำรวจและทำแผนที่ธรณีวิทยารายละเอียดระหว่างอำเภอ
แม่สวดและระหว่างบ้านเพอะพะ. กรมทรัพยากรธรณี, ๒๕๒๘.
- สุรพล ถนอมทรัพย์. ศักยภาพปิโตรเลียมในแอ่งแม่สวด. การประชุมทางวิชาการ กรมทรัพยากรธรณี ครั้งที่ ๓.
๒๒-๒๓ สิงหาคม ๒๕๒๘. กรมทรัพยากรธรณี, ๒๕๒๘
- หน่วยศิลปากรที่ ๓. รายงานการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณแหล่งพบเครื่องถ้วยชามและ
โบราณวัตถุอื่น ๆ บนเทือกเขาธงชัย จ.ตาก. กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๒๗

Southern Folk Literature “Bood Manuscript”: Essence and Inheritance

Precious records by ancestors, the southern folk literature “Bood manuscript” has functioned as an instrument that considerably reflected societal image of locality and a compilation of body of ancestors’ diverse knowledge via different dimensions of sciences i.e. history, social science, linguistics, arts, astrology, superstition and medical science for instance. Study of the body of knowledge existed in folk literature could be a study of invaluable wisdom heritage recorded by our ancestors in written form commonly known ancient documents i.e. Black Bood inscription, White Bood inscription and palm leaf manuscript. At present, even though some of indigenous wisdom, body of knowledge has not been inherited for a long time by young generation but still inherited by certain groups of people; monks, folk doctors, folk artists, and folk medics through the use in rituals, reading, learning, analyzing, and conducting research only in educational institutes and by local philosophers. It is worrisome the mentioned treasurable knowledge will eventually fade away soon in case lack of the society’s awareness of its significance and fail to reuse or serve society as in the past.

Translated by Sukanya Phromphon

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ประเภทหนังสือбуд : สารัตถะและการสืบทอด

✦ จรรย์ ทองวิลัย*

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นภาพสะท้อนกรอบความคิดและขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของผู้คนในดินแดนนั้น ๆ โดยมีสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดกรอบแนวความคิด ดังเช่นทางภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและเป็นภูเขาที่มีที่ราบริมทะเลและพื้นที่ราบในหุบเขาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้การตั้งถิ่นฐานของประชากรมีค่อนข้างน้อย แต่ภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ

ทางยุทธศาสตร์ อีกทั้งยังเป็นดินแดนที่เป็นเส้นทางเดินเรือ ในอดีตภาคใต้เป็นเส้นทางการค้าขายของพ่อค้าชาวอินเดียและจีนที่ผ่านไปมา ตั้งแต่ตอนต้นพุทธศตวรรษ ต่อมาพ่อค้าชาวอินเดียได้เข้ามาตั้งรกรากตามเมืองท่าริมทะเลและเผยแพร่วัฒนธรรมให้แก่ชาวพื้นเมือง วัฒนธรรมทางศาสนาที่อินเดียถ่ายทอดให้แก่ชาวพื้นเมืองมีทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ตลอดถึงการใช้ตัวหนังสือแบบอินเดีย

* นักภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา กรมศิลปากร

วรรณกรรมภาคใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาทางพุทธศาสนา และศาสนาฮินดู ผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมเหล่านี้ คือชาวอินเดียซึ่งได้จารึกอักษรไว้บนศิลา เช่น จารึกวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ใช้อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต เนื้อหาของจารึก เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น รูป ประทีป พวงมาลัย ธงพิดาน จามร และกล่าวถึงอาหารเครื่องบำรุงคณะพราหมณ์ ของพระอคติมหาตมัน แสดงว่าในระยะเดียวกันนั้น ในภาคใต้มีทั้งคณะสงฆ์และคณะพราหมณ์ จารึก หุบเขาช่องคอย ใช้อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต

พบที่อำเภอรัตนพิบูลย์ (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภोजุฬาภรณ์) จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื้อหาเป็นคติเตือนใจให้มุขมน ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา วรรณกรรม ภาคใต้เริ่มมีชาวพื้นเมืองเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นเองและ ยังมีแนวคิดตามกรอบความเชื่อในพุทธศาสนาและ ศาสนาฮินดู โดยใช้ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี ภาษา เขมรโบราณ และภาษามอญโบราณ ตัวอักษรที่ใช้เป็น ตัวอักษรที่ดัดแปลงมาจากตัวอักษรแบบปัลลวะ เนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อในทางศาสนาดังหลักฐาน ที่พบ คือ จารึกวัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จารึกวัดหัวเวียงเมืองไชยา ๑ จารึกวัดหัวเวียงเมือง

จารึกวัดแวง พบที่วัดตะพาน อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้านที่ ๑ และด้านที่ ๒

ไชยา ๒ จารึกฐานพระพุทธรูปปางนาคปรกวัดหัวเวียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เนื้อหาที่ปรากฏในจารึกมีแนวความคิดที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมอินเดียกับลัทธิความเชื่อของชนพื้นเมือง

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ตัวอักษรที่ปรากฏในวรรณกรรมภาคใต้เริ่มเปลี่ยนรูปไปเป็นอักษรไทยอยุธยา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอยุธยาในดินแดนภาคใต้ซึ่งมีได้มีเพียงด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเท่านั้นแต่ยังส่งผลถึงวรรณกรรมท้องถิ่นด้วย เช่น พววรรณกรรมประเภทจารึกที่บันทึกด้วยอักษรไทยซึ่งถือว่าเก่าที่สุดในภาคใต้ขณะนี้ คือ จารึกวัดแวงซึ่งพบที่วัดตะพาน อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไม่ระบุศักราช ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า ศิลาจารึกหลักนี้น่าจะจารึกขึ้นระหว่างพุทธศักราช ๑๙๓๕ - ๑๙๗๐ โดยให้เหตุผลว่า ตัวอักษรสมัยสุโขทัยน่าจะแพร่หลายไปยังดินแดนภาคใต้ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

เพราะมีพระราชดำริที่จะรวมอำนาจมาสู่ส่วนกลาง เลิกตั้งเจ้าประเทศราช แต่ส่งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาไปปกครองแทน และเมื่อพิจารณาถึงการใช้คำศัพท์ในจารึกปรากฏว่ามีการใช้ภาษาถิ่นเหนือด้วยเรื่องราวเหล่านี้สอดคล้องกับเหตุการณ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กล่าวคือ หลังจากทรงสืบศึกกับพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาซึ่งอยุธยาสามารถยึดเมืองเชลียง (ศรีสัชนาลัย) คืนมาได้เมื่อพุทธศักราช ๒๐๑๗ และอาจเป็นไปได้ว่าอยุธยาได้ส่งนางเมือง (ภรรยาหมั้นดังนครเจ้าเมืองลำปางซึ่งพระเจ้าติโลกราชส่งไปปกครองเมืองเชลียง) ซึ่งเข้ามาสวามิภักดิ์ต่ออยุธยาหลังจากหมั้นดังนครถูกประหารชีวิต ลงไปปกครองเมืองไชยา และเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบอักษรและอักษรวิธีต่าง ๆ พบว่า สระ อะ และนิคหิต ที่ใช้ในจารึกหลักนี้และคำว่า พระญา ที่ประวิสรรชนีย์นี้พบใช้มาแล้วตั้งแต่พุทธศักราช ๑๙๓๕ และพบว่ารูปอักษร ถ และ ป เป็นรูปอักษรที่ใช้มาถึงพุทธศักราช ๑๙๗๐

จึงสรุปว่า ศิลาจารึกวัดแห่งนี้จะสร้างขึ้นระหว่าง พุทธศักราช ๑๙๓๕ - ๑๙๗๐ เนื้อความในจารึก กล่าวถึง เจ้าเมืองทองและครอบครัวร่วมกันสร้างวิหาร โดยอาราธนาเจ้าเถรเทพเมาลี และพระสงฆ์มาชุมนุม พระศรีรัตนมหาธาตุ มีการเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่ คูหาแก้วและถวายที่ดินแก้ววัด และฝากวัดแห่งนี้ไว้ กับผู้ครองเมืองคนต่อไป

ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึง สมัยรัชกาลที่ ๕ พบว่าวรรณกรรมภาคใต้ซึ่งปรากฏ ในรูปของเอกสารลายลักษณ์ประเภทหนังสือชุดคำ บุตชาว และคัมภีร์ใบลานนั้นมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกมี ปรากฏแพร่หลายมากกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ วรรณกรรมเหล่านี้มีทั้งที่กวีท้องถิ่นได้เค้าโครงเรื่องมา จากนิบาตชาดกบ้าง ปัญญาสาธกบ้าง รับอิทธิพลมา จากวรรณกรรมประเภทนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของภาค กลางและนิทานพื้นบ้านของแต่ละภูมิภาคบ้าง และ ส่วนหนึ่งก็เป็นเรื่องที่กวีท้องถิ่นได้แต่งขึ้นเองด้วย วรรณกรรมเหล่านี้กวีท้องถิ่นได้นิยามประพันธ์ ด้วย ฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์เป็นหลัก ได้แก่ กาพย์

สุรางคนางค์ ๒๘ กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์ณัง ๑๖ ไม่นิยามประพันธ์เป็นร้อยแก้ว แต่ก็พบบ้างเช่นกัน โดยเฉพาะ ตำราโหราศาสตร์ ตำราเวชศาสตร์ คาถา อาคม และกฎหมายชาวบ้าน เป็นต้น สำหรับกาพย์ สุรางคนางค์นั้นชาวไต้หวันเรียกว่า “ราบ” ที่เรียกเช่นนั้น ก็คงมาจากเมื่อเวลาใช้สวดหรืออ่านจะมีทำนองราบ เรียบ สม่่าเสมอ ไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ อย่างกาพย์ประเภท อื่น ๆ คำว่า “ราบ” นี้ในหนังสือบางเล่มเขียนเป็น ล่าราบ ซึ่งก็อาจหมายถึง “ล้าลาบ” เป็นลักษณะว่า โอ้อ้อ ซักซ้า คือ ทำนองสวดราบเรียบไม่รับแรง แต่มีจังหวะกระชับชวนฟังนั่นเอง

ในอดีตวัดมีบทบาทเป็นอย่างมากในด้านการ สวดหนังสือ วรรณกรรมภาคใต้ส่วนใหญ่มีแหล่งที่มา จากวัดโดยพระภิกษุเป็นผู้แต่งบ้าง เป็นผู้คัดลอกบ้าง อุบาสก อุบาสิกาสร้างมาถวายไว้ให้เป็นสมบัติของวัด บ้าง ฉะนั้นวัดจึงเป็นแหล่งที่จัดเก็บรวบรวมวรรณกรรม ภาคใต้ประเภทหนังสือชุดและคัมภีร์ใบลานที่มีความ สำคัญมาก โดยเฉพาะวัดที่เป็นศูนย์กลางการศึกษา ในอดีตมักมีหอพระไตรปิฎกอยู่ภายในวัดด้วย

หอพระไตรปิฎก วัดควนปรัง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง

ที่มา: <https://www.google.co.th>

หนังสือประเภทนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ (วัดเกาะ) และโรงพิมพ์หังสมุด

สมัยรัชกาลที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๒๔๓๒ โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญจัดพิมพ์หนังสือวรรณกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกแบบนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ออกจำหน่ายสู่ท้องตลาดและได้รับความนิยมอย่างมาก ในระยะแรก ๆ นายสิงห์ ผู้เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ได้คัดลอกวรรณกรรมต่าง ๆ มาจากสมุดข่อย จึงไม่น่าแปลกใจว่าหนังสือของโรงพิมพ์วัดเกาะมักมีข้อพ้องกับวรรณกรรมภาคใต้หลายเรื่อง เช่น ยศกิจ มโหสถ ลักษณะวงศ์ นกกระเจาบ ทินวงศ์ เป็นต้น และวรรณกรรมอีกส่วนหนึ่งนายสิงห์ได้มาจากโรงพิมพ์ของหมอมสมิตด้วยเช่นกัน หนังสือวรรณกรรมประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ของโรงพิมพ์วัดเกาะได้รับความนิยมจากคนในสังคมชนบทอย่างมาก โดยเฉพาะภาคใต้นั้นกล่าวกันว่าหนังสือของโรงพิมพ์วัดเกาะขายดีที่สุด และส่งอิทธิพลต่อการสวดหนังสือของชาวใต้ด้วย กล่าวคือ นักสวดหนังสือชาวใต้นิยมเอาหนังสือวัดเกาะมาใช้เป็นหนังสือสวดแทนหนังสือบูด

ลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมภาคใต้

วรรณกรรมภาคใต้ คือ ผลผลิตทางภูมิปัญญาของผู้รู้หรือปราชญ์ท้องถิ่นภาคใต้ที่ได้สรรค์สร้างผลงานวรรณกรรมขึ้นเพื่อหล่อหลอมและขับเคลื่อนสังคมท้องถิ่นให้ดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกที่ควรซึ่งปรากฏในรูปของคติความเชื่อ หลักคำสอนทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ค่านิยมและสาระความรู้อื่น ๆ วรรณกรรมภาคใต้นั้นหมายรวมถึง วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์และวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ

๑. วรรณกรรมภาคใต้ประเภทลายลักษณ์ คือ วรรณกรรมที่ผู้รู้หรือปราชญ์ท้องถิ่นภาคใต้ได้บันทึกเรื่องราวไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อใช้เป็นต้นบทในการอ่าน การสวดหนังสือ สวดดำน หรือใช้เป็นต้นบทในการแสดงพื้นบ้าน โดยบันทึกด้วยอักษรที่นิยมในท้องถิ่น ภาษาถิ่น และประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ที่นิยมในท้องถิ่น ประเภทกาพย์เป็นหลัก วรรณกรรมภาคใต้ประเภทลายลักษณ์แยกออกตามเนื้อหาสาระของเรื่องเป็น ๒ ประเภทหลัก ๆ คือ

๑.๑ วรรณกรรมภาคใต้ประเภทนิทาน
ประโลมโลก วรรณกรรมประเภทนี้เนื้อเรื่องหลัก ๆ
เป็นนิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยมุ่งที่จะสำเร็จ
อารมณ์เป็นหลัก แต่ก็สอดแทรกหลักคำสอนและ
คติธรรมทางศาสนาเอาไว้ด้วย วรรณกรรมประเภท
นิทานประโลมโลกนี้จะได้รับความนิยมและชื่นชอบ
จากชาวบ้านมากกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ
เนื่องจากเนื้อหาสาระและโครงสร้างของเรื่องเป็นที่
ชวนให้ติดตามและเกิดความสนุกเพลิดเพลิน
วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกจึงปรากฏ
แพร่หลายมากกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ เช่น
เรื่องวันการ โครงเรื่องเป็นนิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ
แต่ใช้ชื่อวันเป็นชื่อตัวละครสำคัญ ๆ ของเรื่องวรรณคดี
คำกาพย์ โครงเรื่องเกี่ยวกับบรรพชนชาติกในปัญญาส
ชาติก และคำวขอเรื่องวรรณคดีของล้านนา สันนุราช
ตอนต้นเรื่องใช้โครงเรื่องสุธนชาติกในปัญญาสชาติก
ตอนปลายกวีผู้แต่งเรื่องขึ้นเองตามแนวนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ
พระรถเมรี โครงเรื่องเกี่ยวกับรถเสนชาติกในปัญญาส
ชาติก ยศกิจ กวีอื่นได้นำมาจากวรรณคดีราชสำนัก
เรื่องศิริวิบุลย์กิต แต่งโดยหลวงศรีปริษา (เซ่ง) ซึ่ง
สันนิษฐานว่าได้โครงเรื่องมาจากศิริวิบุลย์กิตติชาติก
ในปัญญาสชาติก นกกระเจา โครงเรื่องเกี่ยวกับสรรพ
สิทธิชาติกในปัญญาสชาติก ปองครก โครงเรื่องแนว
นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นต้น

๑.๒ วรรณกรรมภาคใต้ประเภทคำสอน
เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อการสั่งสอน
จริยธรรมแก่สังคม ผู้แต่งมิใช่ผู้คิดประดิษฐ์เนื้อหา
ขึ้นใหม่ เป็นแต่เพียงผู้รวบรวมโดยใช้ศิลปะทางการ
ประพันธ์เป็นเครื่องมือเท่านั้น เนื้อเรื่องและโครงสร้าง
ของเรื่องโดยรวมแล้วก็คล้ายคลึงกับวรรณกรรม
ประเภทนิทานประโลมโลก แต่จะปรากฏคำสอน
สอดแทรกอยู่ในเรื่องมากกว่าวรรณกรรมประเภท
นิทานประโลมโลก เช่น เรื่องปริสนาสอนน้อง
สุทธิธรรมชาติก ลุงสอนหลาน สุภาจิตสอนหญิง
ลักษณะเมียเจ็ดสถาน และธรรมะคำกาพย์ เป็นต้น

๒. วรรณกรรมภาคใต้ประเภทมุขปาฐะ คือ
วรรณกรรมที่เป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา ผ่านคนรุ่น
หนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องและแพร่หลาย
อยู่ในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ จนถือเป็นมรดกและ
วัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญและทรงคุณค่ายิ่ง
วรรณกรรมภาคใต้ประเภทมุขปาฐะจะปรากฏในรูป
บทเพลงทำขวัญ เช่น ทำขวัญนาคน ทำขวัญเด็ก
ทำขวัญบ่าวสาว ทำขวัญเรือ บทเพลงไหว้พระภูมิเจ้าที่
เช่น ไหว้เจ้าที่นา ไหว้เจ้าที่เรือน นิทานพื้นบ้าน
เพลงกล่อมเด็กเพลงพื้นบ้าน และสำนวนสุภาพ

วรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือbud

คนสมัยโบราณอาศัยฟังฟังมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้อง
อยู่กับธรรมชาติ จึงคิดค้นเอาเปลือกไม้ต่าง ๆ ที่
สามารถนำมาใช้เป็นกระดาษได้ เช่น เปลือกข่อย
เถาปริตหนา เป็นต้น มาทำเป็นหนังสือbudสำหรับ
จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นลายลักษณ์ เนื้อกระดาษ
ของหนังสือbudค่อนข้างหนาเหนียวทนทาน
มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นหนังสือที่ใช้กระดาษยาว
ติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวกัน พับกลับไปกลับมาให้เป็นสมุ
ดุรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หนาหรือบาง กว้างหรือยาวตาม
ความต้องการของผู้ใช้ซึ่งสามารถใช้บันทึกเรื่องราว
ต่าง ๆ ได้ทั้งสองด้าน ด้านหน้าเรียกว่า “หน้าต้น”
ด้านหลังเรียกว่า “หน้าปลาย” หนังสือbudมี ๒ สี่ คือ
หนังสือbudดำ และหนังสือbudขาว ส่วนวัสดุที่ใช้เขียน
มีหลายอย่าง เช่น ดินสอ (ได้มาจากดินสีขาวชนิดหนึ่ง)
น้ำหมึกสีดำ และน้ำหมึกสีเหลืองที่ได้จากส่วนผสม
ของรงกับหาดาล สำหรับดินสอและหาดาลนั้นใช้
จดบันทึกลงในหนังสือbudดำ ส่วนหมึกใช้บันทึก
ในหนังสือbudขาว จากการศึกษาารูปแบบของหนังสือ
budที่พบในภาคใต้พบว่ามียุ ๔ ประเภทคือ

๑. หนังสือbudขนาดใหญ่ หนังสือbudประเภทนี้
ส่วนมากจะบันทึกเรื่องพระมาลัยเป็นหลัก จึงนิยม
เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หนังสือพระมาลัย” โดยหนังสือ
พระมาลัยนี้จะมีภาพประกอบเรื่องเขียนอยู่ในเล่มด้วย

หนังสือพุทธประวัติ ขนาด ๑๒.๕ x ๖๓.๕ เซนติเมตร มีภาพประกอบเรื่องเวสสันดรชาดก

ส่วนใหญ่เป็นภาพเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ที่เขียนภาพในลักษณะอื่น ๆ เช่น เรื่องเวสสันดรชาดก หนังสือพุทธประวัติขนาดใหญ่ที่สำรวจพบในภาคใต้มีความกว้างโดยเฉลี่ย ๑๒ - ๑๔ เซนติเมตร ความยาวโดยเฉลี่ย ๖๒ - ๖๗ เซนติเมตร เป็นหนังสือพุทธชาดกทั้งสิ้น

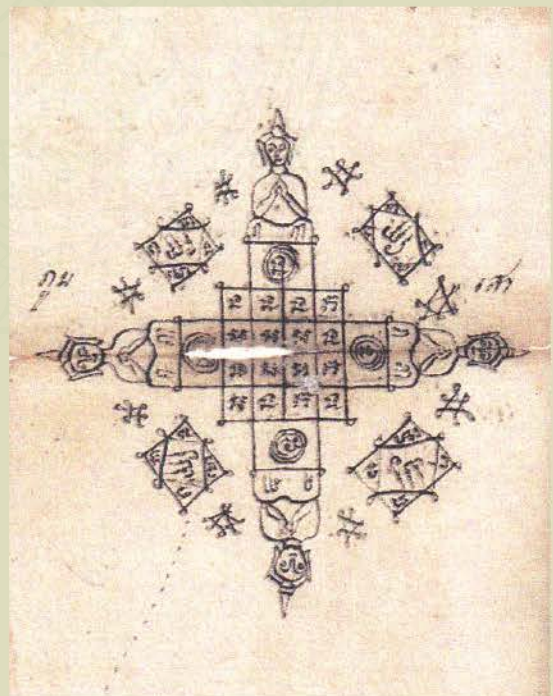
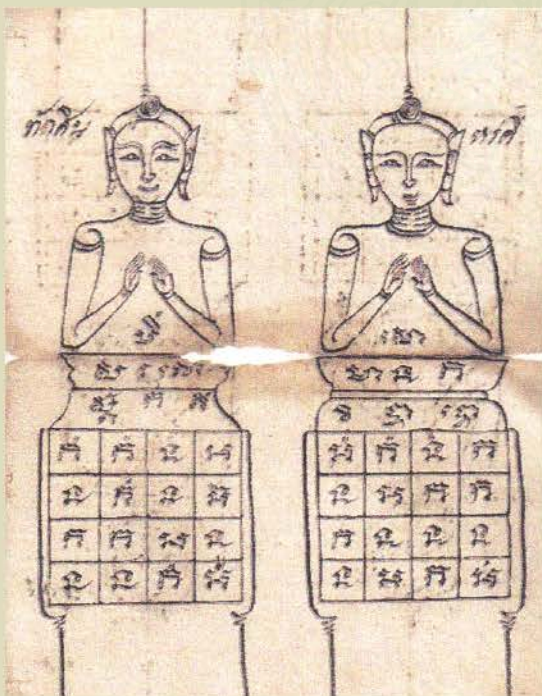
๒. หนังสือพุทธชาดกกลาง เป็นหนังสือพุทธชาดกมาตรฐานที่แพร่หลายทั่วไปทั้งพุทธคำและพุทธชาดก หนังสือพุทธประวัตินี้ สำรวจพบในภาคใต้โดยเฉลี่ยความกว้าง ๑๑ - ๑๒ เซนติเมตร ความยาวโดยเฉลี่ย ๓๖ - ๓๘ เซนติเมตร นิยมใช้จัดบันทึกวรรณกรรมลายลักษณ์ภาคใต้เป็นส่วนใหญ่

๓. หนังสือพุทธชาดกเล็กหรือขนาดสมุดพก ที่สำรวจพบในภาคใต้มีความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ ๑๒ เซนติเมตร ความยาวโดยเฉลี่ยประมาณ ๑๘ เซนติเมตร หนังสือพุทธชาดกเล็กหรือสมุดพกนี้ จากการศึกษพบว่า ส่วนมากจะเป็นพุทธชาดก มักใช้จัดบันทึก ตำรายาสมุนไพร ตำราโหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ หนังสือพุทธชาดกเล็กหรือสมุดพกนี้ สันนิษฐานว่า แต่เดิมคงใช้กันเฉพาะแพทย์หรือหมอพื้นบ้านเท่านั้น เพราะมีขนาดเล็กกะทัดรัดสะดวกในการพกพาติดตัว

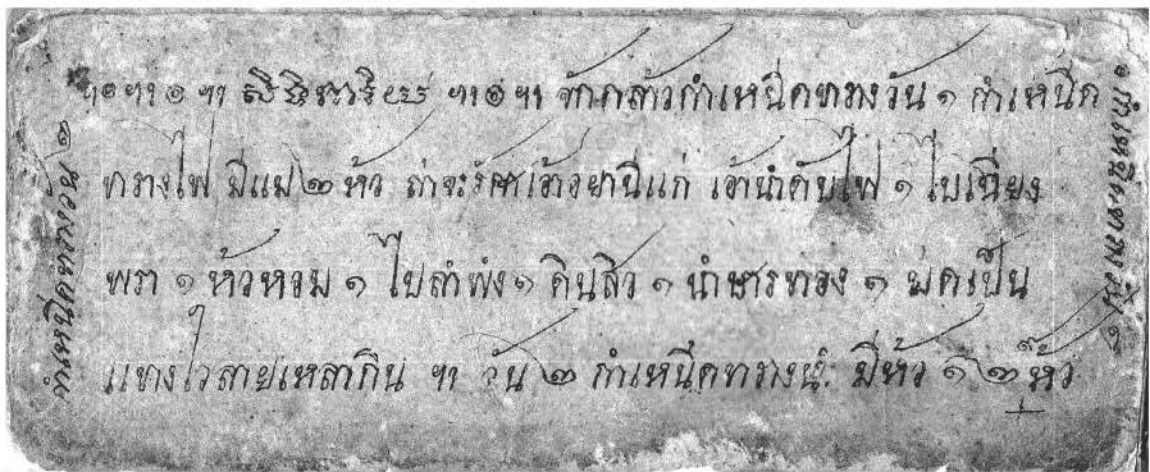

หนังสือปุดขาว ขนาด ๑๒ x ๓๗ เซนติเมตร บันทึกเรื่องมหาชาดก (เวสสันดรชาดก)

หนังสือปุดแบบสมุดพุก ขนาด ๑๒ x ๑๘ เซนติเมตร บันทึกตำราไสยศาสตร์

หนังสือพุทธขนาดเล็กแบบพกพา ตำราเวชศาสตร์ ขนาด ๗ X ๑๗ เซนติเมตร

๔. หนังสือพุทธขนาดเล็ก เป็นหนังสือพุทธที่มีขนาดเล็กที่สุดคืออาจจะมี ความกว้างเฉลี่ยเพียง ๗ เซนติเมตร ยาวเฉลี่ยประมาณ ๑๗ เซนติเมตร มีขนาดความกว้างของหน้าสมุดน้อยกว่าประเภทที่ ๓ ครึ่งต่อครึ่ง เท่าที่สำรวจพบในขณะนี้จะเป็น หนังสือพุทธขาวทั้งสิ้น เรื่องราวที่จดบันทึกเหมือนกับประเภทที่ ๓

คำว่า “พุทธ” นั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาวใต้ใช้เป็นชื่อเรียกหนังสือตั้งแต่เมื่อใด ในเรื่องสุบินคำภีร์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๒ กวีได้กล่าวถึงหนังสือพุทธไว้ว่า

ตัวข้าผู้เจ้าของ คิดตรึกตรองอยู่นาน
ไปหาย่านปรีดหนา มาทำพุทธสร้างนิทาน
ไว้ให้ทารกา ผูกปรีชาไว้สวดอ่าน
ให้ข้าพ้นภัยพาล ในอนาคตปัจจุบัน ฯ

หากพิจารณาตามเนื้อหาสาระในเรื่องสุบิน คำภีร์นี้ก็พอจะอนุมานได้ว่า ชาวใต้เรียกหนังสือที่มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดย่อมมีลักษณะเป็นพับ ๆ ว่า หนังสือพุทธ อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ มาแล้ว

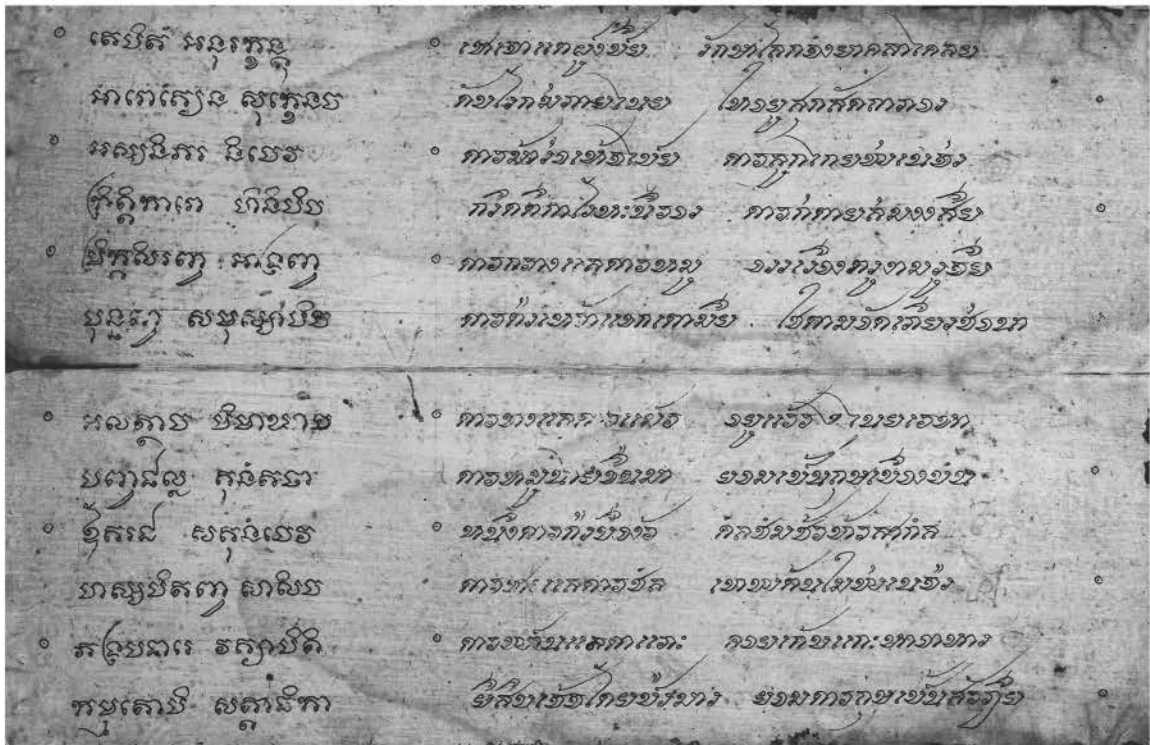
สำหรับอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมภาคใต้ ประเภทหนังสือพุทธนั้นจากการศึกษาพบว่ามีการใช้อักษร ๓ แบบด้วยกันคือ อักษรขอม อักษรไทย และอักษรตัวผด

อักษรขอม มีลักษณะเป็นอักษรขอมบรรจง ใช้บันทึกทั้งขอมบาลีและขอมไทย ขอมบาลีนิยมบันทึกบทสวดต่าง ๆ เช่น สัตปริตร ทวาศปริตร พระปาติโมกข์ พระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ เป็นต้น ส่วนอักษรขอมไทยบันทึกเรื่องราวประเภทนิทานชาดกและอิงชาดกตลอดถึงอาณิสสต่าง ๆ สำหรับพระภิกษุใช้เทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทในวันธรรมสวนะหรือในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น อาณิสสการสร้างศาลา อาณิสสการสร้างพระพุทธรูป อาณิสสการถวายทาน เป็นต้น

อักษรไทยนิยมบันทึกวรรณกรรมต่าง ๆ ทั้งวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกและวรรณกรรมประเภทคำสอน ตลอดจนตำราเรียน ตำราโหราศาสตร์ และตำราเวชศาสตร์

อักษรตัวผด ในวรรณกรรมภาคใต้พบว่ามีการจดบันทึกเอกสารลายลักษณ์ด้วยอักษรไทยชนิดหนึ่งซึ่งมีรูปแบบคล้ายอักษรไทยย่อสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งชาวใต้เรียกอักษรลักษณะดังกล่าวนี้ว่า “อักษรตัวผด” ลักษณะตัวอักษรเป็นเส้นโค้งเหมือนม้วนเข้าหากันและตัววดหางสวยงาม อักษรตัวผดที่ปรากฏในเอกสารโบราณประเภทหนังสือพุทธที่พบในภาคใต้นั้น จากการศึกษาลักษณะและรูปแบบอักษรสันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบอักษรที่พัฒนามาจากอักษร

หนังสือบุคขาว เรื่องทิพย์มนต์ บันทึกด้วยอักษรขอม และอักษรตัวผด

ไทยย่อในสมัยอยุธยาตอนปลาย ฉะนั้นเอกสารโบราณที่จัดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในภาคใต้ด้วยอักษรตัวผดคงมีอายุอยู่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นส่วนมาก การศึกษาคำอ่านเอกสารโบราณที่บันทึกด้วยอักษรตัวผดในภาคใต้จึงไม่สลับซับซ้อนเหมือนการอ่านอักษรไทยย่อในนัยไทป็นนทุตรคำหลวง เพราะรูปอักษรได้พัฒนาการมาทางอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์มากแล้ว เอกสารโบราณที่บันทึกด้วยอักษรตัวผดนั้น มีอยู่ไม่มากนัก สันนิษฐานว่า ไม่เป็นที่นิยมเหมือนอักษรไทย และอักษรขอม ส่วนเนื้อหาสาระนั้นพบว่านิยมบันทึกเรื่องราวทางศาสนา และคติความเชื่อต่าง ๆ

เนื้อหาสาระของวรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือบุคขาว มีเนื้อหาสาระที่หลากหลายครอบคลุมศาสตร์แขนงต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้ ๑. ประวัติศาสตร์พงศาวดาร และตำนาน ๒. บันทึกเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น ๓. ความเชื่อและคตินิยม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล ความเชื่อเกี่ยวกับ ผี วิญญาณ เทวนิยม ความเชื่อเกี่ยวกับไสยเวทและ

มายาคติ ความเชื่อเกี่ยวกับการทำนายทายทัก โชคชะตาและพยากรณ์ ๔. หลักศาสนา ปรัชญา ขาดกและอิงขาดก และคติอื่น ๕. กฎหมาย หลักชัย และระบิลเมือง ๖. ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และพิธีกรรม ๗. คำสั่งสอน สุภาษิต ๘. ตำรา คัมภีร์ และแบบเรียน ๙. การแพทย์ และสุขอนามัย ๑๐. นิทานประโลมโลก และหัสคดี ๑๑. นิราศ ๑๒. ปกณกะ

จุดมุ่งหมายในการสร้างวรรณกรรมหนังสือบุคขาว

วรรณกรรมหนังสือบุคขาวเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิหลังของสังคม ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม คติความเชื่อและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ ออกมาได้อย่างแจ่มชัดที่สุด ส่วนจุดมุ่งหมายในการสร้างวรรณกรรมประเภทหนังสือบุคขาวนั้นพอสรุปได้ดังนี้

คนสมัยโบราณมีความรู้หลาย ๆ ด้าน การ
เรื่องราวต่าง ๆ ของบรรพชนไว้เป็นลายลักษณ์
กเหนือจากเพื่อช่วยความจำแล้ว จุดมุ่งหมายที่
ของการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้นอีกอย่าง
เพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้มิให้สูญ
ไปกับกาลเวลา และเพื่อให้เป็นมรดกของสังคม
และประเทศชาติในตนเอง การจดบันทึกเรื่องราว
ลายลักษณ์ในหนังสือบันทึกนั้น ถ้าเป็นเรื่องยาว
หลายเล่ม อาจจะเป็นสองเล่ม สามเล่ม ถ้าเรื่อง
มากก็เล่มเดียวจบ ถ้าเป็นเรื่องสั้น ๆ จะพบว่า
เล่มหนึ่ง ๆ จะมีบันทึกหลายเรื่องรวม ๆ กัน

คนสมัยโบราณมีความเชื่อสืบ ๆ กันมาว่า การได้สร้างคัมภีร์ไว้ในพุทธศาสนา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนจะได้บุญมาก ทำให้เป็นคนมีสติปัญญาดี มีความจำดี บางคนสร้างหนังสือไว้เพื่อหวังพระโพธิญาณหรือพระนิพพาน บางคนหวังให้เกิดขึ้นศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย และบางคนหวังให้พ้นทุกข์พบกับความสุขในชีวิต เช่น วรรณกรรมเรื่องสัปประคน ดังบทประพันธ์ว่า

๓. เพื่อใช้เป็นหนังสือแบบเรียนอบรมศีลธรรม
รวมแก่กลุ่บตรในสมัยโบราณ

ได้ชิมทราบไปพร้อม ๆ กับการหัดอ่านหนังสือ
วรรณกรรมที่ใช้เป็นแบบเรียนของกุลบุตรสมัยก่อน
เช่น เรื่องสบิน สหิกรมชาดก และวันคาร เป็นต้น

๔. เพื่อใช้เป็นหนังสือสวดในวันธรรมสวนะ
และวันสำคัญต่าง ๆ

นิตยสารศิลปากร ● เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

ผู้สร้างวรรณกรรมภาคใต้ ประเภทหนังสือบุด

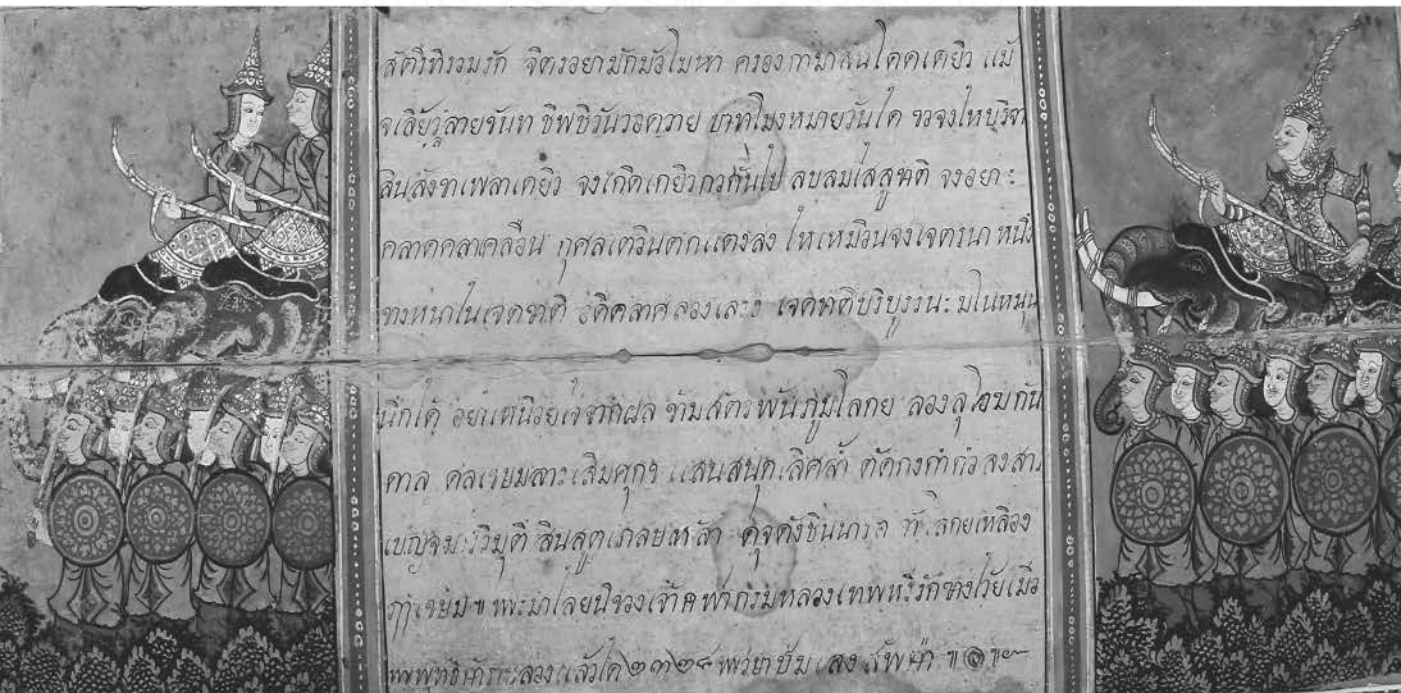
ผู้แต่ง ผู้สร้าง และผู้คัดลอกวรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือบุดนั้นจากการศึกษาพบว่ามียุค ๓ กลุ่มหลัก ๆ คือ พระภิกษุ เจ้านายชั้นสูงหรือชนชั้นผู้ปกครอง และอุบาสก อุบาสิกา รวมทั้งชาวบ้านทั่วไป

๑. พระภิกษุ จากการศึกษาพบว่าจะเป็นทั้งผู้แต่ง ผู้สร้าง และผู้คัดลอก พระภิกษุสมัยก่อนมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการประพันธ์หรือยกรองประเภทโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นอย่างดีอยู่แล้ว โดยเฉพาะพระภิกษุชาวภาคใต้นั้นถือว่ามีความชำนาญในการประพันธ์หรือยกรองประเภทกาพย์เป็นหลัก ตัวอย่างวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในต้นฉบับว่าพระเรื่องเป็นผู้สร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐ ดังบทประพันธ์ว่า

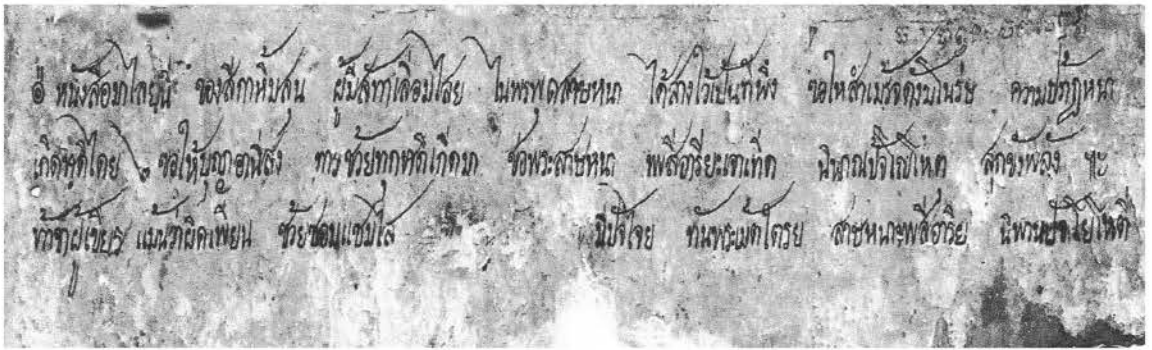
ฉันทพระเรื่องสร้างไว้	อย่าทำให้เสียผล
ฉันทเพ่งหัดเขียน	ยังไม่แนบเนียน
เขียนยังไม่เป็น	แต่พออ่านได้...ฯ

๒. เจ้านายชั้นสูงหรือชนชั้นผู้ปกครอง จากการศึกษาพบว่าบุคคลเหล่านี้ได้สร้างเอกสารโบราณไว้ทั้ง ๒ ประเภททั้งที่เป็นวรรณกรรมหนังสือบุดและคัมภีร์ใบลาน โดยมีจุดประสงค์เพื่อถวายให้พระภิกษุได้ใช้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรม และเพื่อให้เกิดเป็นบุญกุศลแก่ตนเองด้วย ตัวอย่างหนังสือพระมัลลยฉบับของกรมหลวงเทพหริรักษ์ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา

๓. อุบาสก อุบาสิกา และชาวบ้านทั่วไป บุคคลกลุ่มนี้ส่วนมากจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียน และมีความรู้เกี่ยวกับการคัดลอกหนังสือบุดเป็นอย่างดี จากการศึกษพบว่า บุคคลกลุ่มนี้อาจเป็นผู้สร้างหรือผู้คัดลอกวรรณกรรมหนังสือบุดมาถวายวัด สำหรับผู้สร้างหนังสือบุดที่ไม่มีความรู้ในการคัดลอกหนังสือก็อาจจะว่าจ้างบุคคลอื่นให้คัดลอกแทนแล้วนำไปถวายให้เป็นสมบัติของวัด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดเป็นบุญกุศลแก่ตนเอง ตัวอย่างวรรณกรรมหนังสือบุดเรื่องพระมัลลยฉบับวัดคงคาเลียบ อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ซึ่งระบุว่าสีกา (อุบาสิกา) ทิมส่นเป็นผู้สร้างถวาย

หนังสือพุทธมอญ วัดคงคาเลียบ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา

วรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือบูดกับการสืบทอดในปัจจุบัน

องค์ความรู้และภูมิปัญญาอันเป็นบันทึกแห่งบรรพชนจัดเป็นองค์ความรู้ชั้นปฐมภูมิที่สามารถใช้เป็นกุญแจไขข้อสงสัยในเรื่องราวบางสิ่งบางประการให้กระจ่างแจ้งได้ทั้งยังสามารถใช้เป็นเอกสารหลักฐานเพื่อการอ้างอิงศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ได้อย่างกว้างขวาง ด้วยเนื้อหาสาระของวรรณกรรมหนังสือบูดที่ครอบคลุมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติแห่งศาสตร์แขนงต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ เวชศาสตร์ (ตำรายาสมุนไพร) ทั้งยังสะท้อนภาพลักษณ์ของสังคม ค่านิยม ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน ด้วยคุณลักษณะดังกล่าว วรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือบูดจึงได้รับความสนใจนำมาศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดมา โดยมีผู้สืบทอดองค์ความรู้และมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนดังนี้

๑. พระภิกษุ ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดองค์ความรู้จากวรรณกรรมหนังสือบูด เพราะวรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือบูดมีแหล่งกำเนิดมาจากวัด ในอดีตพระภิกษุใช้วรรณกรรมประเภทหนังสือบูดในการสอนให้เด็กฝึกอ่านหนังสือ ทั้งยังใช้วรรณกรรมจากหนังสือบูดมาเป็นต้นบทในการสวดหนังสือและเทศนาในวันธรรมสวนะ หรือวันสำคัญ

ต่าง ๆ แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีระบบการเรียนหนังสือกับพระที่วัดแล้วก็ตาม แต่วรรณกรรมหนังสือบูดประเภทตำราโหราศาสตร์ ตำรายาไสยศาสตร์ และตำราเวชศาสตร์ (ยาสมุนไพร) พระภิกษุก็ยังสืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ไว้ได้มากพอสมควร

๒. แพทย์พื้นบ้าน สมัยเมื่อวิวัฒนาการทางการแพทย์และสาธารณสุขยังไม่เจริญก้าวหน้าแพร่หลายอย่างปัจจุบัน แพทย์พื้นบ้านมีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นในการบริหารรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ด้วยที่แพทย์พื้นบ้านใช้ในการบริหารรักษาโรคภัยต่าง ๆ นั้น ส่วนมากเป็นยาสมุนไพร แพทย์พื้นบ้านจึงเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษหรือครูอาจารย์ เป็นที่น่าสังเกตว่าตำรับตำรายาสมุนไพรที่แพทย์พื้นบ้านใช้เพื่อการบริหารรักษาโรคให้กับผู้ป่วยนั้นส่วนมากจะจดบันทึกอยู่ในหนังสือบูดปัจจุบันแม้ว่าวิวัฒนาการทางการแพทย์และการสาธารณสุขเจริญก้าวหน้าไปมากแล้วก็ตาม แต่แพทย์พื้นบ้านก็ยังสามารถสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรไว้ได้

๓. ศิลปินพื้นบ้าน การสืบทอดวรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือบูดของศิลปินพื้นบ้านภาคใต้โดยเฉพาะมะโนราห์และหนังตะลุงนั้น จากการศึกษาพบว่า ศิลปินกลุ่มนี้มักจะนิยมใช้อรรถาธิบายบางตอนของวรรณกรรมท้องถิ่นมาเป็นต้นบทในการขับและการเล่าเรื่อง เช่น หนังตะลุงใช้กลอนกลบทในวรรณกรรมหนังสือบูดเรื่องยศกิจ มาเป็นต้นบท

ในการเล่นเรื่องตอนตั้งเมืองและตอนพรรณนาถึงเมืองยักษ์และตัวยักษ์ มโนราห์ใช้วรรณกรรมหนังสือชุด ๑๒ เรื่องคือ เรื่องมโนราห์ พระรถเมรี โคบุตร ดาราวงศ์ พระอภัยมณี สังข์ทอง จันทโครพ สีนุราช ลักษณะวงศ์ สังข์ศิลป์ชัย ยอพระกลืนและไกรทอง มาทำบทเพลงทับเพลงโชนในพิธีเข้าโรงครุมนโนราห์ เป็นต้น

๔. หมอพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านภาคใต้เน้นอาจหมายรวมเอาหมอสองประเภท คือ หมอที่ประกอบพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยไสยศาสตร์ เช่น หมอไหว้เจ้าที่นา หมอไหว้เจ้าที่เรือน หมอทำภูมิ หมอทำขวัญข้าว หมอทำขวัญเด็ก หมอทำขวัญบ่าวสาว และหมอไหว้สัสดี เป็นต้น ส่วนประเภทที่สองคือหมอโหราศาสตร์หรือหมอดู หมอพื้นบ้านทั้งสองประเภทยังมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมชนบทอยู่มาก และหมอพื้นบ้านเหล่านี้ส่วนมากจะมีตำรับตำราเป็นของตัวเองซึ่งส่วนมากจะเป็นตำราที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ตำราเหล่านี้ส่วนใหญ่มักอยู่ในหนังสือขนาดเล็กที่เรียกว่า “ชุดขนาดพกพา” ตำราของหมอไสยศาสตร์ เช่น เวทมนตร์คาถา ตำราเลขยันต์ รวมถึงบทสวดเหล่าทำขวัญ และบทสวดไหว้พระภูมิเจ้าที่ต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ส่วนตำราของหมอดู เช่น ตำราห้วง และตำราทางศาสตร์เป็นต้น ตำรับตำราที่บันทึกอยู่ในหนังสือชุดนี้ปัจจุบันหมอพื้นบ้านยังคงสืบทอดอยู่

การสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาจากวรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือชุดนั้น จากการศึกษพบว่าในปัจจุบันมีการสืบทอดใน ๒ ลักษณะหลัก ๆ คือ

๑. การสืบทอดโดยการนำมาใช้ในพิธีกรรม การสวดเหล่าต่าง ๆ เช่น เหล่าทำขวัญ ไหว้เจ้าที่ และไหว้สัสดี เป็นต้น การบริบาลรักษาโรค ตลอดจนการทำนายทายทักโชคชะตาราศี และการดูฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

๒. การสืบทอดในรูปของการอ่าน การศึกษา วิเคราะห์ วิจัยเพื่อนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเผยแพร่เพื่อให้สาธารณชนได้เห็นถึงคุณค่าของวรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือชุด การสืบทอดในลักษณะดังกล่าวนี้โดยมากจะผ่านบุคคลกลุ่มต่าง ๆ เช่น นักคติชนวิทยา ครู อาจารย์ นิสิต นักศึกษา และปราชญ์ท้องถิ่น

วรรณกรรมภาคใต้ประเภทหนังสือชุด ในส่วนที่เป็นรูปลักษณ์ของหนังสือชุด ปัจจุบันไม่มีการสืบทอดในการสร้างและการผลิตขึ้นใหม่ ส่วนการสืบทอดในลักษณะอื่น ๆ แม้ว่าจะมีบุคคลดังที่กล่าวแล้วข้างต้นจะสืบทอดกันอยู่ในปัจจุบัน แต่การสืบทอดนั้นก็กระทำได้เพียงบางประการเท่านั้น ยังมีอีกหลายเรื่องราวที่ขาดการสืบทอดไปนานแล้ว เช่น การสวดหนังสือ สวดพระมาลัย และสวดด้าน ตลอดจนการศึกษอักขรขอมที่ใช้บันทึกวรรณกรรมภาคใต้ทั้งประเภทหนังสือชุดและคัมภีร์ใบลาน ปัจจุบันพบว่าผู้สืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้มีน้อยมากจนน่าเป็นห่วงว่าจะเลือนหายไปในที่สุด

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.
- _____. คู่มือสำรวจ จัดหารวบรวมทรัพยากรสารสนเทศเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๒.
- _____. องค์ความรู้และภูมิปัญญาจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้. สงขลา : หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา กรมศิลปากร, ๒๕๕๗.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๗. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔.
- จรัญ ทองวิไล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องสินนุราชคำภีร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๗.
- ธวัช ปุณโณทก. วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. วรรณกรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑.
- เอนก นาวิกมูล. “เกือบร้อยปีของโรงพิมพ์หน้าวัดเกาะ.” ใน เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ในยุคการพิมพ์ - ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖, ๑ - ๑๓. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, ๒๕๕๑.
- อุดม หนูทอง. วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา, ๒๕๒๘.

Mural Painting “The Lord Buddha Stopping Mara’s Daughters” at Sala Daeng (Red Pavilion), Wat Phrachettupon Wimonmangkharam

As a matter of fact, many work achievements of His Royal Highness Prince Narisara Nuwattiwong were not fully carried out all by himself, due to his over workload as ministers of some ministries. Apart from the royal command or official assignments by the King, and royal members’ personal favors such as the Phad Rong (fan or talipot fan) design, for instance, the Prince had shared his artistic tasks with other Fine Arts Department officials at that time to carry on the assigned works. Professor Carlo Rigoli, an Italian artist was one of them whom trusted by him.

The mural painting entitled “the Lord Buddha Stopping Mara’s Daughters” originated by M. R. To Chitrabongs, a consort of His Royal Highness Prince Narisara Nuwattiwong, since she wished to have a building constructed in dedication to her father; His Serene Highness Prince Daeng Ngon-rot. So she asked the Prince to design a building be constructed in the compound of Wat Phrachettupon Wimonmangkharam to serve as a school for monks. Later, the preliminary arrangements were kindly made by His Royal Highness Prince Narisara Nuwattiwong. But His Serene Highness Prince Iddhidebsarn Kridakorn was assigned later to help designing and supervising the construction of the school.

Upon completion, His Royal Highness Prince Narisara Nuwattiwong sketched drawing “the Lord Buddha Stopping Mara’s Daughters” while the fresco coloring finished by Professor Carlo Rigoli. For interior decoration, Buddha quotes in Khmer scripts inscripted by the Prince with colored background above the windows frames around the structure by Professor Carlo Rigoli to making the school perfectly house all of the Triple Gem of Buddhism; the Buddha, the Dhamma and the Sangha. The building outer walls painted in red and named “Sala Daeng” (Red Pavilion) by His Royal Highness Prince Narisara Nuwattiwong.

Translated by Sukanya Phromphon

ทัศนียภาพศาลาแดง

จิตรกรรมฝาผนัง “พระพุทธเจ้าตรัสห้ามธิดามาร” ณ ศาลาแดง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

✎ ภูชัย กวมทรัพย์*

บทนำ

การศึกษาจิตรกรรมมีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือสมเด็จพระนครปรมาภิไธยที่ยกย่องกันหลาย ๆ ครั้ง เกิดความสงสัยว่าข้อมูลด้านนี้มักกล่าวถึงผลงานเฉพาะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ งานจิตรกรรมเองทั้งหมดแต่ความเป็นจริงเมื่อศึกษาที่มาที่ไปของงานจิตรกรรมของพระองค์หลาย ๆ งานนั้น

จะปรากฏลายเซ็นจิตรกรชาวอิตาเลียนผู้หนึ่งที่สมเด็จพระนครปรมาภิไธยให้สานต่อผลงานภาพร่างลายเส้นของพระองค์ คือ โปรเฟสเซอร์ริโกลี (Carlo Righoli)^{*} นามที่เรียกตามหลักฐานทางราชการหลาย ๆ ฉบับและสมเด็จพระนครปรมาภิไธยก็ได้ใช้คำนี้เช่นกัน ประกอบกับได้พบหนังสือที่มีชื่อว่า “ทศบารมิโนพุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งเป็นพระวิทยานิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนัง

* นายช่างศิลปกรรมชำนาญงาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร

* จิตรกรชาวอิตาเลียน เดินทางมายังประเทศไทยเมื่อเดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๕๔ ในฐานะผู้ช่วยนายคินี วาดภาพเพดานโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม และรับราชการในตำแหน่งช่างเขียน กองช่าง แผนกเขียนลาย กรมศิลปากร เป็นจิตรกรที่มีฝีมือเชี่ยวชาญในด้านศิลปะจิตรกรรมไทยและภาพเขียนสีน้ำมันพระบรมสาทิสลักษณ์ ได้รับพระราชวินิจฉัยจากท่านเจ้าพระยาจักรีที่ ๖ ว่า “นายริโกลีเป็นช่างฝีมือชั้นสูงอยู่ เห็นควรจ้างไว้”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

โปรเฟสเซอร์ คาร์โล ริโกลี (C.Rigoli)

ที่มา: <https://www.facebook.com/ThailandHistoricalArchives/?fref=ts>

“พระพุทธเจ้าตรัสห้ามธิดามาร” แต่ยังไม่มีความรู้ใด ๆ เกี่ยวกับภาพจิตรกรรมที่ประกอบในหนังสือเล่มนี้ จนกระทั่งรับราชการและสนใจจิตรกรรม ฝีมือพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ค้นคว้าที่มาของภาพ เนื่องจากมีความเห็นต่างจากข้อมูลที่ได้รับทราบจากแหล่งต่าง ๆ ตามที่กล่าวข้างต้นว่าเป็นฝีมือของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เพียงพระองค์เดียว ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด จึงมีความประสงค์จะนำเสนอบทความนี้ให้ได้รับทราบโดยทั่วกัน

มูลเหตุของการสร้างภาพจิตรกรรม ที่ศาลาแดงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ หม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์^๑ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จะจัดการถวายพระเพลิงศพท่านพ่อ คือ หม่อมเจ้าแดง งอนร^๒ มีประสงค์จะสร้างถาวรวัตถุอันประโยชน์ในทางสืบพุทธศาสนาขึ้นไว้สักอย่างหนึ่งเพื่ออุทิศกุศลถวายจึงนำความคิดนี้ไปหารือ พระญาณโพธิ (ใจ) พระราชาคณะในวัดพระเชตุพนฯ ท่านก็ชักชวนให้

^๑ ธิดาของหม่อมเจ้าแดง งอนร เมื่ออายุได้ ๗ ขวบ หม่อมเจ้าหญิงอ่าง โกเมน ในกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร ได้ขอหม่อมราชวงศ์หญิงโต ไปอุปสมบทในพระบรมมหาราชวัง เมื่อหม่อมราชวงศ์หญิงโตมีอายุครบ ๒๑ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระเมตตา ยกหม่อมราชวงศ์หญิงโต งอนร ขึ้นเป็นพระชายา

^๒ พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้างอนร พระราชโอรสองค์ที่ ๑๕ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาวาด

สร้างศาลาสำหรับพระภิกษุสามเณรในวัดพระเชตุพนฯ ได้อาศัยใช้เล่าเรียนพระปริยัติธรรม...หม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์ ก็ยินดีมีศรัทธาจะสร้างถวาย แต่เป็นงานใหญ่ เกินกว่าที่จะจัดทำไปโดยลำพังได้จึงได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ขอให้ทรงช่วยเหลือ ก็ทรง อนุโมทนาทรงพระเมตตาเป็นธุระจัดปรุขุดทุกอย่าง เรื่องการก่อสร้าง ทรงปรึกษาหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร^๔ ทั้งให้ทรงช่วยออกแบบและควบคุม ก็ตกลง กันสร้างศาลาขึ้นหลังหนึ่ง เป็นแบบตึกชั้นเดียว อย่างฝรั่ง ปลูกลงเต็มเนื้อที่มีขนาดกว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๑ เมตร ยกพื้นสูง ๑ เมตรเศษ ด้านหน้าเป็น บันไดทางขึ้นและประตูเข้า ผนังด้านหลังตอนริมทั้งสองข้างเป็นช่องหน้าต่าง ผนังด้านตรงกลางภายในเป็น รูปเป็นซุ้มโค้ง เขียนภาพพระพุทธรูปปางเมื่อพระพุทธเจ้า ตรัสห้ามธิดามาร ซึ่งมาผจญด้วยการมารณไว้ตอนบน รูปภาพนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ทรงเขียน ผูกเส้นเป็นแบบอย่างด้วยพระองค์เอง โปรเฟสเซอร์ คาร์โล ริโกลี รับเขียนระบายสีปูนเปียกผนังซุ้ม ถวาย ผนังหน้าซุ้มหล่อคอนกรีตข้างในโปร่งเป็นฐาน แคบยาวเตี้ย ๆ ประดับศิลาอ่อน สำหรับใช้เป็นที่บรรจุ อัฐิเชื้อสายของสกุลอนรต ซึ่งมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าองอรต พระราชโอรสองค์ที่ ๑๕ ในรัชกาล ที่ ๓ เป็นต้นสกุล บนฐานเตี้ยนั้นตั้งตู้สำหรับเก็บหนังสือ บนหลังตู้ตั้งเครื่องบูชา และบนผนังเหนือตู้ได้รูปภาพ ผังแผ่นศิลาอ่อน จารึกพระนามของหัวหน้าและผู้ใหญ่อันเป็นที่เคารพของสกุล จึงได้ผลครบตามประสงค์ที่จะให้เป็นอนุสรณ์สถาน และมีที่บรรจุอัฐิของสกุล ทั้งเป็นประโยชน์แก่วัดในการที่ภิกษุสามเณรได้ใช้เป็น กึ่งห้องสมุด กึ่งห้องเรียนสืบมา ศาลานี้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศฯ โปรดให้ทาสีภายนอกด้วยสีแดง และทรงกะชื่อประทานไว้ให้เรียกว่า “ศาลาแดง”

นอกจากนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ทรงขอให้สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เจริญ ญาณวโรดม)

วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งสมัยนั้นยังเป็นพระสาสนโสภณ ค้นคัดคาถาพระพุทธเจ้าตรัสห้ามธิดามาร ทั้งคำอรรถ และคำแปลถวาย ได้ทรงเขียนแบบตัวอักษรเฉพาะ แต่คำอรรถประกอบด้วยลวดลายเป็นกรอบ งดงาม ประทานให้โปรเฟสเซอร์ คาร์โล ริโกลี และปูนสีลงที่ ผนังผนังเหนือขอบหน้าต่างรอบศาลา เพื่อให้ศาลานี้มี พร้อมทั้งพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ พระธรรม ที่กล่าวนี้พร้อมทั้งคำแปลและคำอธิบาย มีรายละเอียด ปรากฏอยู่ในหนังสือที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ เขียนมากราบทูล มีข้อความตามสำเนาต่อไปนี้

ขอถวายพระพรแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระเดชพระคุณมี พระประสงค์ให้อาตมาภาพคัดคาถาปางเมื่อพระพุทธเจ้า ตรัสห้ามธิดาเพื่อเขียนประจำรูปพระบาทในศาลาแดง นั้น คาถานั้นมีในพระธรรมบท ในขุททกนิกาย ใน พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์หลวงว่า ๓๓ ว่าดังนี้

ยสฺส ชิตํ นาวชิตํ ชิตมสฺส โนยาติ โภจํ โลกํ
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสสถ
ยสฺส ชาลินี วิสตติกา ตณฺหา นตฺถิ กุหฺลิจิ เนตเว
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสสถาติฯ
แปลว่า ความชนะของพระพุทธเจ้าองค์ใด ย่อม ไม่กลับแพ้ใคร ๆ ในโลก ย่อมไม่กลับความชนะของ พระพุทธเจ้าองค์นั้นได้ ท่านทั้งหลายจักนำ (จักชักจูง) พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีอันตราย (ที่สุดโต่ง) เปนโคจร ผู้ไม่มี ทางองค์นั้นไปโดยทางไหนได้ฯ ตณฺหาอันแผ่ไป ในอารมณ์ต่าง ๆ ดูจตาข่ายของพระพุทธเจ้าองค์ใด ย่อมไม่มีเพื่อนำไปในทางไหน ๆ ท่านทั้งหลายจักนำ พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีอันตรายเปนโคจรผู้ไม่มีทางองค์ นั้นไปโดยทางไหนได้ฯ

อนนตโคจร แต่ก่อนแปลตามอรรถฎีกาว่า มีพระญาณไม่มีที่สุดเปนโคจรประสงค์พระสัพพัญญู ญาณ อาตมภาพเห็นว่าเนื้อความห่างไป แลไม่เหมาะ ในที่นี้ จึงแปลอย่างข้างบนนี้

^๔ พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ สำเร็จการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมจากสถาบันศิลปะชั้นสูงของฝรั่งเศส รับราชการในกรมศิลปากร เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบและอำนวยการก่อสร้างวังไกลกังวล

อธิบายความว่า ความชนะกิเลสของ พระพุทธเจ้าไม่กลับแพ้อีก ทรงชนะถึงที่สุด ไม่เหมือน ความชนะการพนันหรือชนะสงคราม จึงไม่มีใครหรือ สภาอะไรจะทำความชนะนั้นให้แพ้ได้อีก แลค้นหา ทั้งเป็นโทษเป็นเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งเป็นเครื่องชักนำไป ในชาติภพไหน ๆ หรือชักจูงไปในทางอะไร ๆ เช่น ทางราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ของพระองค์ก็ไม่มี หมดสิ้นเชิงแลพระองค์ไม่มีอันตะที่สดุโต่งสองข้าง คือ สุขแลทุกข์ เช่น กามสุขัลลิกานุโยคแลอัตตกิลมณานุโยค ทั้งพระองค์ไม่มีทางโทษหรือทางไปเกิดในทุกข์ และสุดดีทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงไม่มีใครอาจชักจูงนำ พระองค์ไปโดยทางไหนได้ฯ พระพุทธภาษิตนิพนธ์

กาลทั้งสอง มีข้อความเพียงเท่านี้ แม้สามัญชนได้ ดำเนินตามพระพุทธจรรยาโดยควรแก่ปฏิบัติหาแล สามารถที่จะทำได้ เช่น ประพฤติตัวให้บริสุทธิ์ประกอบด้วยสุจริต ชนะสิ่งที่ เป็นโทษผิดในกายวาจาใจ ตั้งตน ได้มั่นคงเป็นหลักฐาน ไม่ให้คนพาลหรือความชั่วชักจูง ไปในทางที่ผิด ก็จะไม่พ้นจากโทษทุจริตซึ่งเป็นเหตุ ให้เกิดทุกข์ ประสพสุขแลประโยชน์ตามสมควร แก่ความประพฤติของตนฯ

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

ขอลงลายพระพรา

(ลงลายมือชื่อ) พระสาสนโสภณ

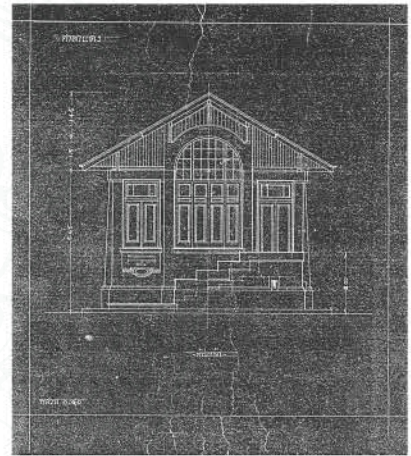

หม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์

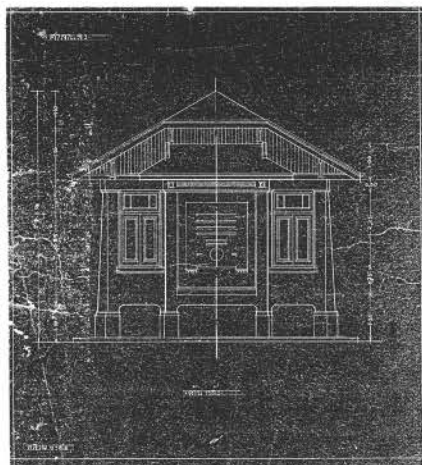
ที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki>

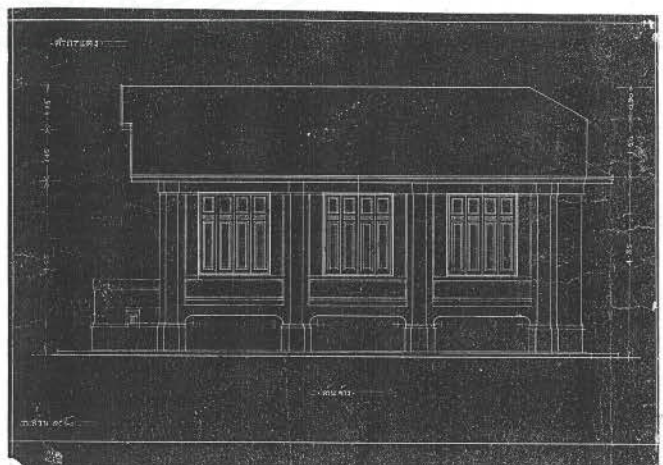
หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร

รูปด้านหน้า ศาลาแดง

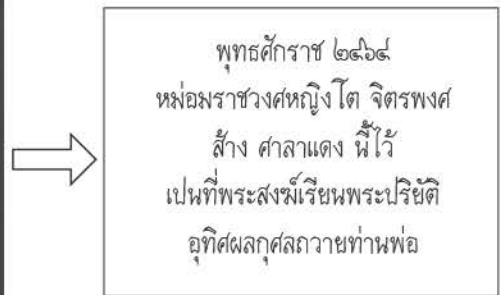
รูปด้านหลัง ศาลาแดง

รูปด้านข้าง ศาลาแดง

ป้ายหินอ่อนทางเข้าด้านหน้าศาลาแดง
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ข้อความจารึกบนป้ายหินอ่อน

พุทธประวัติย่อ พระพุทธเจ้าตรัสห้ามริดามาร

เมื่อสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วนั้น พระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุข คือ ความสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นกองกิเลสทั้งหลายทั้งปวง อยู่ในสถานที่ ๗ แห่ง ๆ ละ ๗ วัน สถานที่เหล่านั้นเรียกว่า

“สัตตมหาสถาน” หมายถึง สถานที่อันสำคัญยิ่งใหญ่ ๗ แห่ง คือ ต้นศรีมหาโพธิ์ ๑ อนิมิสเจดีย์ ๑ รัตนจกกรมเจดีย์ ๑ รัตนฆรเจดีย์ ๑ อชปาลนิโครธ ๑ มุจจลินท์ ๑ ราชายตนะ ๑ หนึ่งในสัตตมหาสถานที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนตรัสห้ามริดามาร คือ อชปาลนิโครธ

ในสัปดาห์ที่ ๕ ของการเสวยวิมุตติสุข พระพุทธเจ้าเสด็จข้ามแม่น้ำเนรัญชราไปประทับใต้ต้นอชปาลนิโครธ คือ ต้นไทร เมื่อพญาวสวัตติมารได้รับทราบข่าวว่าสัทธัตถกุมารล่วงพ้นวิสัยอำนาจของตนแล้ว ก็มีความโทมนัส ผิดหวังเป็นกำลัง

ขณะนั้นธิดาของพญาวสวัตติมาร ๓ คน คือ นางคันทนา นางราคา และนางอรดี พากันออกตามหาพระบิดาของตนในเทวโลกก็ไม่พบ จึงดำริว่าพระบิดาเสด็จไปที่ใดในกาลบัดนี้ จึงใช้ทิพยจักขุเห็นพระบิดานั่งเศร้าโศกเสียใจตรงหนทางใหญ่แห่งหนึ่ง จึงเข้าไปทูลถามทราบความทุกข์ร้อนของพระบิดาแล้ว จึงขันอาสาที่จะทำให้สัทธัตถะตกอยู่ในอำนาจของพระบิดาอีกครั้ง

“อย่าเลยลูกเอ๋ย ต่อแต่นี้ไปไม่มีผู้ใดจะสามารถทำให้สัทธัตถะตกอยู่ในอำนาจได้อีกแล้ว”

“หม่อมฉันทั้งสาม จะพินณาการสัทธัตถะราชกุมารด้วยบ่วงสวาทให้ได้พระเจ้าข้า”^๔

แล้วริดามารทั้งสาม ทูลลาพระบิดาไปยังที่ประทับของพระบรมศาสดา ณ ใต้ร่มเงาอชปาลนิโครธ รุกขมूल ทำการประเล้าประโลมด้วยวิธีการต่าง ๆ มีการแสดงมายาอาถุญเป็นต้น แต่ไม่สามารถจะทำให้พระทัยของพระพุทธองค์หวั่นไหวสั่นคลอนได้ ลำดับนั้นพระพุทธองค์ทรงขับไล่ริดามารทั้งสามด้วยพระดำรัสว่า

^๔ พระครูกลุณณสิทธีวัฒน์ (สมาน กลุณณมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๙๓.

“ดูก่อนธิดามาร พวกเจ้าจงออกไปเสียจากที่นี่ พวกเจ้าจะได้อะไร ในการพยายามประเล้าประโลม ตาตาคต เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่พวกเจ้ามุ่งหมายนั้น ตาตาคตได้ทำลายหมดสิ้นแล้ว พวกเจ้าควรไปกระทำ กับบุรุษอื่นผู้ยังมีราคะสมบุรณ์อยู่ เมื่อตาตาคตไม่มี ร่องรอยอะไรแล้ว พวกเจ้าจะนำตาตาคตไปด้วย ร่องรอยอะไรอีก การทำอย่างนี้ไม่มีประโยชน์อะไร แก่พวกเจ้าเลย จงออกไปให้พ้นจากที่นี่”^๖

ฝ่ายธิดามารยังคงใช้มายาต่าง ๆ มีการแปลง กายเป็นหญิงงามในวัยต่าง ๆ จนในที่สุดก็ไม่สามารถ จะทำให้พระพุทธรองค์นี้ได้ พระพุทธรองค์ทรงเห็นว่า ธิดามารทั้งสามไม่เชื่อฟัง ยังพยายามดื้อดึง จึงทรง แสดงพุทธานุภาพบันดาลให้ร่างกายอันงดงามของ ธิดามารทั้งสามกลับกลายเป็นหญิงชราหน้าสังเวช น่าเกลียด น่าชัง ทำให้ธิดามารพากันตกใจรีบหนี ออกไปจากที่นั้นจนหมดสิ้น

รูปแบบลักษณะภาพจิตรกรรม “พระพุทธรเจ้าตรัสห้ามธิดามาร” ณ ศาลาแดง

ภาพจิตรกรรม “พระพุทธรเจ้าตรัสห้ามธิดามาร” มีด้วยกัน ๒ ส่วน คือ แบบร่างลายเส้น และผลงาน จิตรกรรมฝาผนัง

๑. แบบร่างลายเส้น ร่างโดยฝีมือพระหัตถ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีการแบ่งองค์ประกอบของภาพเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนบน แสดงภาพลายเส้นพระพุทธรเจ้านั่ง ขัดสมาธิราบ ยกพระหัตถ์ขวาเหนือพระนาภี (สะดือ) แสดงท่าห้าม พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระชานุ (หัวเข่า) ครองจีวรเป็นริ้วห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา (ไหล่) เขียนกล้ำเนื้อแบบมนุษย์ เป็นพุทธรลักษณะสมัย คันธารราช (Gandhara)^๗ พระรัศมีคล้ายดอกบัว ประทับนั่งบนเนินดินสูงใต้ต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทร) แดกกิ่งก้านสาขารวมจรดเต็มพื้นที่ฉากหลัง ด้านหน้าสุด มีธิดามาร ๓ คนเปลือยอก อยู่ในอิริยาบถแตกต่างกัน บ้างร้ายรำ บ้างนั่งถือพัดวิ บ้างเชิญชวนเสวยพวงองุ่น เหนือกรอบภาพนี้มุมบนซ้ายออกแบบลวดลายแสดง พยัญชนะ “น”^๘ อยู่ภายในรูปหัวใจซ้อนด้วยลายไทย ประดิษฐ์กรอบสามเหลี่ยมล้อกับกรอบวงโค้ง มุมบน ขวาออกแบบลวดลายบ่งบอกปีที่ร่างภาพนี้คือ ๒๔๖๔ อยู่ภายในรูปวงกลมซ้อนด้วยลายไทยประดิษฐ์กรอบ สามเหลี่ยมล้อกับกรอบวงโค้งเช่นเดียวกัน

ตอนล่าง ออกแบบตัวหนังสืออักษรขอมเป็น พระคาถาธรรมบท ขุททกนิกายในพระไตรปิฎกฉบับ พิมพ์หลวงหน้า ๓๓ ข้อความมีดังนี้

ยสฺส ชิตํ นาวชยิตี ชิตมสฺส โนยาตี โภจิ โลเก
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ
ยสฺส ชาลินี วิสตติกา ตณฺหา นตฺถิ กุหิณฺจึ เนตฺเว
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสฺสธาคา
ด้านล่างสุดออกแบบลวดลายประจายามก้ามปู
ขนากซ้ายขวาข้อความ “ร่างรูปพระบาทที่ศาลาแดง”

^๖ เรื่องเดิม, หน้า ๙๓ - ๙๔.

^๗ เกิดขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ สร้างโดยช่างฝีมือชาวแคว้นคันธารราช อาณาจักรบัคเตรีย (บริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของปากีสถาน และตะวันออกของอัฟกานิสถาน) ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากกรีกและโรมันเพราะเคยตกอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ มหาราช ลักษณะสำคัญทางพุทธศิลป์พระคันธารราชคือ พระพักตร์คล้ายเทพอพอลโล เส้นเกศาหยิกสลาย มีอุณาโลม(ขนระหว่างคิ้ว) ส่วนบน ของพระเศียรนูนสูงชัน เรียกว่า “อุษณิยะ” หรือ “พระเกตุมาลา” มีพระรัศมีอยู่หลังพระเศียร ห่มจีวรแบบริ้วธรรมชาติ พระกรณยาว แสดง มวลกล้ำเนื้อแบบมนุษย์

^๘ น. ในดวงใจ หรือ น. เทียนสิน เป็นความหมายพระนามเดิมของสมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ คือ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ

๒. ผลงานจิตรกรรมฝาผนัง ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและแนวความคิด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ปรับปรุงจากภาพร่างลายเส้นโดยตัดลายมุมมน ทั้งซ้ายและขวา และตัดพระคาถาธรรมบทออกไป โดยย้ายพระคาถาธรรมบทไปเขียนไว้ที่ผนังทั้งสองฝั่ง

เหนือหน้าต่างศาลาแดง ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามา คือ ออกแบบจารึกถวายพระนามและนามของผู้ที่จะอุทิศกุศลถวายบนหินอ่อนอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมรายล้อมด้วยลวดลายเขียนสี

ภาพเขียนสีพระคาถาธรรมบท

ยสส ชิต นาวชยติ
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ชิตมสส โนยาติ โกจิ โลเก
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ตัม พุทรมนตโคจร
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

อปทัม เกน ปเทเน เนสสส
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ยสส ขาณิ วิสตุติกา
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ตณหา นตติ กุทัญจิ เนตเว
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ตัม พุทรมนตโคจร
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

อปทัม เกน ปเทเน เนสสสธาติฯ
อักษรขอมพระคาถาธรรมบท
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

จารึกหินอ่อนรายพระนามและนาม ของผู้ที่หม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์อุทิศกุศลถวาย

จารึกช่องบรรจุพระอัฐิ พระองค์เจ้าองอรก
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๔

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ชั้น ๓
พระองค์เจ้าองอรก
ประสูติ ๕ มีกร ๒๓๕๔
สิ้นพระชนม์ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๓

จารึกช่องบรรจุอัฐิ หม่อมเจ้าชายแดง
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๔

หม่อมเจ้าชายแดง
ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ชั้น ๓
พระองค์เจ้าองอรก
ประสูติ ๑๘ กรกฎาคม ๒๓๕๓
สิ้นชีพ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๔

จารึกช่องบรรจุอัฐิ หม่อมเจ้าหญิงอ่าง
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๔

หม่อมเจ้าหญิงอ่าง
ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ชั้น ๓
กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร
ประสูติ ๑๑ กรกฎาคม ๒๓๕๓
สิ้นชีพ ๖ มีน ๒๕๕๔

ข้อความจารึกบนป้ายหินอ่อนทั้ง ๓ ป้าย

โปรเฟสเซอร์ คาร์โล ริโกลี (C.Rigoli) เลือกใช้สีกลุ่มวรรณะร้อน ๘๐ เปอร์เซ็นต์ เพื่อกำหนดสีโดยรวมของภาพทั้งหมด และเลือกใช้สีวรรณะเย็นเพียง ๒๐ เปอร์เซ็นต์ ของภาพในส่วนที่เป็นพื้นดินพื้นหญ้า กลุ่มสีวรรณะร้อนสื่อถึงอารมณ์การยั่ววนในกามราคะได้ดียิ่งนัก

กำหนดทิศทางด้วยแสงพระรัศมีของพระพุทธองค์ (สีพระรัศมีประกอบด้วยสีเหลือง สีส้ม สีม่วงแดง และสีน้ำเงินอ่อนค่อนข้างฟ้า) โดยใช้แสงสีเหลืองแผ่กระจายให้กระทบมายังอวัยวะส่วนต่าง ๆ ทั้งภาพพระพุทธเจ้าและธิดามารทั้ง ๓ คน การกำหนดแสง

และเงาเช่นนี้ทำให้กล้ามเนื้อดูกลมกลึง ไม่เรียบแบนเหมือนภาพจิตรกรรมไทยประเพณีโบราณ

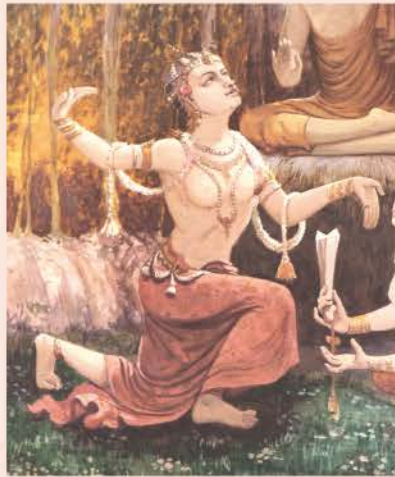
โปรเฟสเซอร์ คาร์โล ริโกลี (C.Rigoli) ให้ความสำคัญกับตัวภาพทั้งสี่ด้วยการระบายค่าน้ำหนักสีเท่า ๆ กัน ด้วยพระปรีชาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงร่างภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่บนเนินดินที่สูงอยู่ก่อนแล้ว จึงไม่เป็นปัญหาในการแสดงรูปพระพุทธเจ้าให้เป็นจุดเด่นของภาพ โปรเฟสเซอร์ คาร์โล ริโกลี (C.Rigoli) ได้บันทึกลายเซ็นต์ของตนเองไว้บริเวณพื้นดินทางด้านขวา

ภาพขยายรายละเอียดรูปเขียนสี

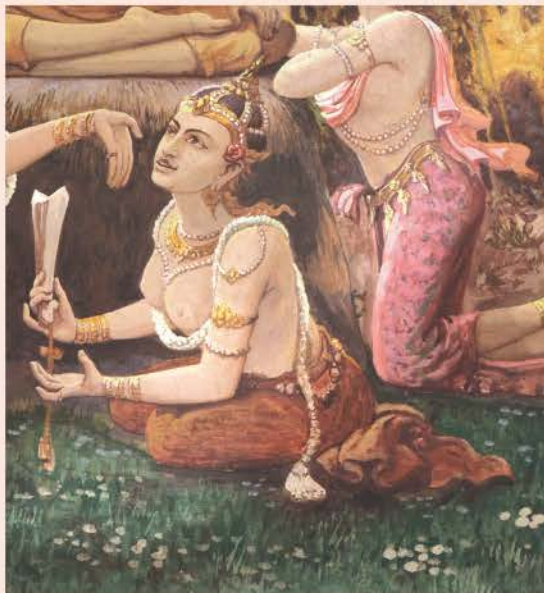
ภาพขยายพระพุทธเจ้า
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ภาพขยาย ๑ ใน ๓ ฉิดาพญามาร
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ภาพขยายลายเส้นดโพรเพลเซอร์ คาร์โล ริโกลี
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ภาพขยาย ๑ ใน ๓ ฉิดาพญามาร
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ภาพขยาย ๑ ใน ๓ ฉิดาพญามาร
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

ภายในศาลาแดง
สำรวจ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

บรรณานุกรม

กรณีการ์ ตันประเสริฐ, จดหมายเหตุวังไกลกังวลสมัยรัชกาลที่ ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๒.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลยาณธมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๔.

สุรศักดิ์ เจริญวงศ์. สมเด็จพระ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ “สมเด็จพระครู” นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๙.

เว็บไซต์

พระพุทธรูปสมัยคันธารราษฎร์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๙, จาก: <https://www.google.co.th>

ภาพประกอบ ซี. ริโกลี. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๙, จาก: <https://www.facebook.com/ThailandHistoricalArchives/?fref=ts//>

ภาพประกอบหม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๙, จาก: <https://th.wikipedia.org/wiki/>

Replica of Phra Fang in Wat Phra Fang, Uttaradit Province

A bronze Buddha image in the attitude of subduing Mara, the bejeweled Phra Fang is distinctive for its decoration with king or emperor ornaments in Ayutthaya style. Previously, Phra Fang was the principal Buddha statue enshrined in Ubosot (the main chapel) of Wat Phra Fang Sawangkhabori Muninat, Uttaradit Province. But on His Majesty King Chulalongkorn (King Rama V)'s countryside tour in 1901, Phra Fang was relocated to place on Busabok (small elaborate pavilion throne) in front of Phra Viharn Somdet at Wat Benchamabophit Dusitvanaram, Bangkok. The bejeweled Phra Fang is so gorgeous with exquisite design. From a closer look survey, it is learned Phra Fang's decorative ornaments are overlapped by separating the layer of ornament parts before casting and then put together afterwards. To replace the original Phra Fang, Office of the Traditional Arts, the Fine Arts Department is assigned to create a replica of Phra Fang with base to enshrine in Wat Phra Fang Sawangkhabori Muninat, Phachuk Sub - district, Muang District, Uttaradit Province. Integration of artisan expertise in sculpture and traditional fine arts of Thailand are employed to create marvelous art works on the statue of Buddha following arts masters in the ancient eras.

Translated by Sukanya Phromphon

การจัดสร้างพระปางจำลอง ของวัดพระปาง จังหวัดอุดรดิตถ์

✿ พรพรรณ พัฒนาธาดาพงษ์*

พระปางประดิษฐานบนบุษบกหน้าพระวิหารสมเด็จพระ
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ราชวรวิหาร

* นักวิชาการช่างศิลป์ชำนาญการ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

นิตยสารศิลปากร • เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

๕๕

ด้วยกองบัญชาการยุทธทางอากาศ โดยคณะ
นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตรการ
ป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๔๑ และหลักสูตรป้องกัน
ราชอาณาจักรภาคีรัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ ๑๑ (วปรอ. ๔๑
- ๑๑) มีนโยบายที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอด
จนพุทธศาสนสถานโบราณที่ทรุดโทรม แต่มีคุณค่าทาง
ศาสนาและประวัติศาสตร์ของชาติไทย พระฝางนั้นนับ
เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองของประเทศไทย
องค์หนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามใน
พระราชหัตถเลขา และเพื่อเป็นการถวายเป็นพระราชกุศล
แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร จึงดำเนินการจัดสร้างจำลองขึ้น
เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๙ โดยขอความร่วมมือจาก
กรมศิลปากรดำเนินการจำลององค์พระฝาง ให้มี
ลักษณะและขนาดใกล้เคียงกับองค์จริงเพื่อมอบเป็น
พระประธานในโบสถ์วัดพระฝาง และให้ประชาชน
ในท้องถิ่นได้เคารพสักการบูชา เป็นที่ยึดเหนี่ยวทาง
จิตใจ รวมทั้งภาคภูมิใจในมรดกท้องถิ่นของตน

ในพุทธศักราช ๒๕๔๕ กรมศิลปากรได้มอบหมาย
ให้สำนักช่างสิบหมู่ดำเนินการเก็บข้อมูล สืบค้น
ถ่ายภาพ วัดขนาด สัดส่วน แบบสีของกระจก แบบลาย
และถอดพิมพ์จากองค์พระฝางเพื่อใช้เป็นต้นแบบใน
การจัดสร้างพระฝางจำลอง ข้อมูลเหล่านี้ใช้ประโยชน์
ในการปั้นต้นแบบหรือระดับความหนาของตัวลาย
ประกอบรวมไปถึงการเขียนแบบปรับลายในส่วน
ต่าง ๆ โดยเฉพาะส่วนที่ชำรุดขาดหายไป กลุ่ม
ประติมากรรมดำเนินการปั้นส่วนองค์พระ แทนฐาน
โดยการถอดแบบบางส่วนจากองค์จริงนำมาประกอบ
การปั้นขึ้นรูปด้วยดินน้ำมัน แล้วจึงถอดพิมพ์เป็น
หุ่นขี้ผึ้งเพื่อตกแต่งและเก็บรายละเอียด แล้วส่ง
ทำหุ่นต้นแบบด้วยปูนปลาสเตอร์เพื่อประกอบ
ลวดลายประดับต่อไป

ในส่วนของลวดลายประดับนั้น ลวดลายทั้งหมด
จะจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน เนื่องด้วยมี
ลวดลายประดับเป็นเครื่องทรงและลวดลายประดับ
ในชั้นฐานจำนวนมาก สำหรับแบบลายที่มีหลายชั้น
จะต้องจัดสร้างขึ้นมาทีละชั้น แล้วจึงนำมาประกอบ
รวมกันเป็นลายสำเร็จ เช่น ลายในส่วนผ้าโพก ทับทรวง
กรรเจียกจร เป็นต้น ส่วนประกอบทุกชิ้นจะได้รับการ
ปิดทองประดับกระจกตามต้นแบบและนำมาประกอบ
เป็นองค์สมบูรณ์ จึงจัดส่งองค์พระที่สมบูรณ์เพื่อ
ประดิษฐาน ณ วัดพระฝางสว่างคูร์มุนีนาถ ดาบถ
ผาจุก อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี ในลำดับต่อไป
โดยในวันอังคาร ที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ทรงเททองหล่อ
พระฝางจำลอง ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
กรุงเทพมหานคร

ขั้นตอนการดำเนินงาน

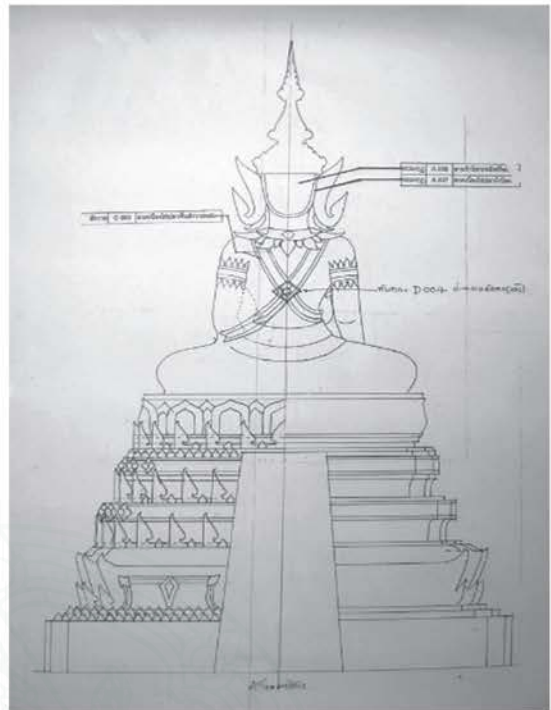
๑. การสำรวจข้อมูล

ในการสำรวจข้อมูลนั้นสำนักช่างสิบหมู่ได้
ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลด้วยการวัดขนาด สัดส่วน
บันทึกภาพโดยรวมของตัวองค์พระ แทนฐาน และ
ลวดลายต่าง ๆ อย่างละเอียด บันทึกข้อมูลใน
การประดับตกแต่ง ได้แก่ การปิดทองประดับกระจก
ไว้ครบถ้วน ข้อมูลดังกล่าวนำไปใช้ประกอบการ
วางแผนการปฏิบัติงาน การเขียนแบบองค์พระ
พร้อมฐาน และการกำหนดงบประมาณในการดำเนินงาน
คณะทำงานได้ทำการถอดแบบพิมพ์จากองค์
พระเดิมสำหรับการหล่อปูนปลาสเตอร์ ได้แก่
พระพักตร์ พระกร พระเพลหา ฐานสิงห์ เป็นต้น
ส่วนประกอบเหล่านี้จะนำมาใช้ในการขึ้นรูปองค์
พระฝางจำลอง เพื่อใช้ประโยชน์ในการสร้างต้นแบบ
ให้มีความใกล้เคียงองค์เดิมมากที่สุด วิธีการดังกล่าว
ช่วยให้การปฏิบัติงานดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว

แบบด้านหน้า

แบบด้านหลัง

แบบลายเส้นการเก็บข้อมูลเบื้องต้นของประติมากร
และใบหน้าปูนปลาสเตอร์ที่ถอดพิมพ์ไว้

แบบลายปูนปลาสเตอร์ที่ถอดพิมพ์จากของเดิมไว้เป็นแบบอย่าง
โดยวิธีใช้ดินน้ำมันกดแบบ

๒. การเขียนแบบ

ลวดลายที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้นเป็นเพียงภาพร่าง ภาพถ่าย หรือการถอดพิมพ์ ข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำมาคัดลอกลงบนกระดาษไขอีกครั้ง เพื่อใช้ในการสร้างชิ้นงานจริง แบบจะได้รับการปรับปรุงและเขียนลายโดยละเอียด ลายลอยตัว ต้องเขียนแยกเป็นชั้นแสดงความหนาของตัวลาย เพื่อนำไปสร้างต้นแบบลายต่อไป

๓. การสร้างต้นแบบ

กลุ่มประติมากรรม และกลุ่มงานช่างหุ่นและปั้นลายดำเนินการสร้างต้นแบบจะทำในส่วนของตัวหุ่นก่อน และแยกส่วนที่เป็นลวดลายออกจากกัน

- การสร้างหุ่นต้นแบบลำตัวองค์พระภายหลังการร่างเขียนแบบพระผางแล้วเสร็จ ประติมากรจึงทำการขึ้นหุ่นด้วยดินน้ำมัน โดยใช้ชิ้นส่วนปูนปลาสเตอร์ที่ถอดแบบไว้มาประกอบการขึ้นหุ่น

ถ้าตัวองค์พระผาง ขณะปั้นจะมีการตรวจสอบด้วยการวัดขนาดประกอบภาพและแบบแปลน เมื่อเรียบร้อยแล้วจะทำการถอดพิมพ์หล่อรูปด้วยขี้ผึ้ง เพื่อเก็บความเรียบร้อยของชั้นผิวและใช้ประกอบเทียบชิ้นส่วนและลวดลาย

หุ่นต้นแบบนี้จัดสร้าง ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) หุ่นต้นแบบทำด้วยขี้ผึ้งสำหรับปรับแต่งรายละเอียดและการหล่อโลหะ และ ๒) หุ่นต้นแบบจากปูนปลาสเตอร์เพื่อใช้สำหรับการเทียบระดับลวดลาย

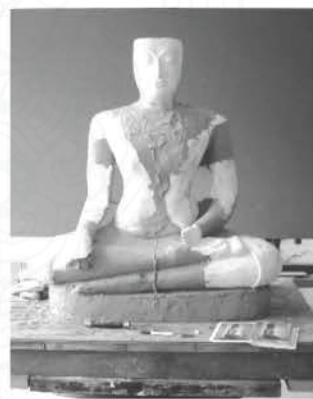
- การสร้างหุ่นต้นแบบศิราภรณ์ ได้แก่ หุ่นลอมพอก เกี้ยว และยอดมงกุฏ ใช้วิธีการขึ้นรูปแกนในด้วยการกลึงปูนปลาสเตอร์ขึ้นรูปเป็นต้นแบบ จึงนำต้นแบบนั้นไปทำแม่พิมพ์เพื่อถอดรูปขึ้นงานเป็นขี้ผึ้งสำหรับประกอบกับหุ่นต้นแบบขี้ผึ้งส่วนลำตัวองค์พระ

- การปั้นหุ่นฐานพระ ขึ้นหุ่นด้วยดินเหนียว ประกอบกับชิ้นส่วนปูนปลาสเตอร์ที่ถอดแบบจากฐาน

พระองค์จริงมาใช้ประกอบการปั้น ลักษณะการปฏิบัติงานใกล้เคียงกับการขึ้นรูปหุ่นองค์พระ หากแต่เมื่อขึ้นรูปด้วยดินแล้วจะทำการหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ทันที โดยไม่ได้ทำเป็นขี้ผึ้งอย่างเช่นหุ่นองค์พระ เพื่อจัดทำหุ่นต้นแบบปูนปลาสเตอร์สำหรับใช้ในการปั้นลายประดับฐานองค์พระต่อไป

การสร้างหุ่นขี้ผึ้งต้นแบบ หุ่นขี้ผึ้งต้นแบบนี้ภายหลังเมื่อนำชิ้นส่วนขี้ผึ้งส่วนต่าง ๆ มาประกอบเข้ากับหุ่นขี้ผึ้งองค์พระผางแล้ว ประติมากรจะทำการปรับแต่งเก็บรายละเอียดจนสมบูรณ์สวยงามตามลักษณะพุทธศิลป์ แล้วจึงทำการถอดพิมพ์เพื่อทำหุ่นปูนปลาสเตอร์ต้นแบบสำหรับนำไปเทียบระดับลายเครื่องทรง

การสร้างหุ่นปูนปลาสเตอร์ต้นแบบ ใช้วิธีการทำพิมพ์ซิลิโคน จากหุ่นขี้ผึ้งต้นแบบแล้วทำพิมพ์ครอบอีกชั้นก่อนหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ในลำดับสุดท้าย

นายพิทักษ์ เจริญเล่า ประติมากรขึ้นหุ่นด้วยดินน้ำมัน และนำชิ้นส่วนปูนปลาสเตอร์ที่ถอดแบบมาประกอบเข้ากับหุ่น

หุ่นปูนส่วนเกี้ยวชั้นล่างของยอดมงกุฏขณะทำแม่พิมพ์

กลึงหุ่นยอด

ปั้นหุ่นให้สมบูรณ์สวยงามตามแบบด้วยดินเหนียว

หุ่นแทนฐานที่ได้รับการหล่อรูปด้วยปูนปลาสเตอร์แล้ว

๔. การจัดสร้างเครื่องทรงจักรพรรดิราช ประกอบองค์พระผาง

เครื่องทรงในองค์พระผางมีลักษณะของเครื่องทรงจักรพรรดิราช หรือเครื่องทรงแบบกษัตริย์ ประกอบด้วย ลอมพอก เกี้ยว ยอดมงกุฎ ทับทรวง สี่วาต กุณฑล จ้ามรงค์ ทองพระกร ทองบาท ซึ่งล้วนมีรายละเอียดที่สวยงามพลิ้วไหว การดำเนินการจึงต้องวางแผนชัดเจนและมีการจัดหมวดหมู่ของชิ้นงาน

ประกอบของแต่ละส่วนให้ละเอียดเพื่อป้องกันความสับสนและผิดพลาดในภายหลัง ด้วยเพราะจำนวนที่มีมากขึ้น และแบ่งลำดับการปฏิบัติงาน ดังนี้

- กำหนดจุดขอบเขตและขนาดของลวดลายแยกประเภทและหมวดหมู่ของลายเพื่อให้สะดวกต่อการจัดสร้าง โดยใช้ฐานความรู้ในหมวดงานช่างศราภรณ์เป็นสำคัญ

รูปซีผึ้งองค์พระผางที่ออกจากแม่พิมพ์แล้วนำหุ่นเกี้ยวขึ้นล่างประกอบเข้ากับพระเศียรหุ่นองค์พระ

นำส่วนประกอบต่าง ๆ มาประกอบเข้ากับหุ่นซีผึ้งปั้นปรับแต่งจนสมบูรณ์สวยงาม ตามลักษณะพุทธศิลป์

ผสมเนื้อปูนปลาสเตอร์ลงในแม่พิมพ์ประกอบพิมพ์และกรอกเนื้อปูนเพิ่ม
สำหรับหุ่นปูนที่หล่อสำเร็จและส่งให้กลุ่มงานช่างหุ่นและปั้นลาย กลุ่มประณีตศิลป์ ดำเนินงานต่อไป

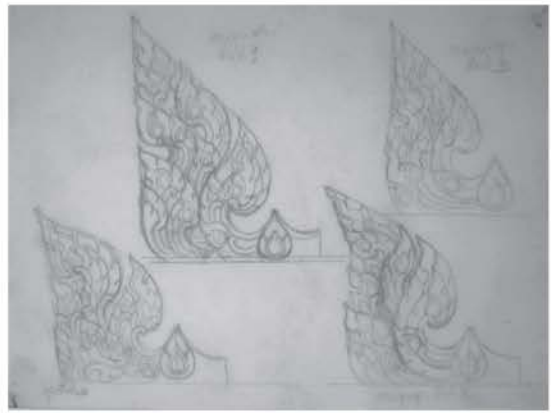
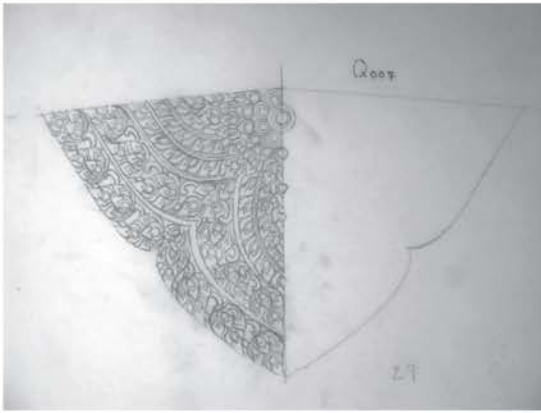
- การเขียนปรับแบบลวดลาย ลวดลายที่ประดับบนเครื่องทรงของพระฝางนั้นมีความวิจิตรสวยงาม ช่างใช้วิธีการเขียนแบบลวดลายเป็นชั้น ๆ แล้วนำแต่ละชั้นมาประกอบรวมกันในภายหลัง เป็นเทคนิคกระบวนการเชิงช่างที่ให้ผลในภาพรวมที่มีมิติสมจริง การเขียนแบบจะเขียนใหม่ขนาดเท่าจริง เขียนแยกเป็นชั้น ๆ โดยแต่ละชั้นมีการกำหนดขนาดความหนาของตัวลายพร้อมการเชื่อมต่อระหว่างตัวลายเอง และองค์พระหรือฐาน

- การสร้างตัวลาย ลายแบ่งออกเป็นลวดลายที่ติดกับส่วนองค์พระ ได้แก่ ลายที่เป็นเส้นลวดขอบเขตลายที่จะประดับบนองค์พระ ใช้วิธีตีลายเนื้อด้วยซี่ผึ้งชั้นแล้วประดับลงบนหุ่นปูน และลายลอยตัว ใช้วิธีการรีดซี่ผึ้งให้เป็นแผ่นบาง นำแบบที่เขียนแยกชั้นมาทาบบนแผ่นซี่ผึ้งที่รีดได้แล้วตัดตามแบบ แล้วนำซี่ผึ้งมาตีลายกระจิงและลายต่าง ๆ ให้ได้ขนาดตามแบบแต่ละแบบ แล้วสร้างลายลอยตัวประกอบพื้นลายนั่นเป็นชั้นแล้วเทียบประกอบ ตกแต่งลายแต่ละชั้นให้สมบูรณ์ สำหรับพื้นลายจะประดับเข้ากับหุ่นซี่ผึ้ง

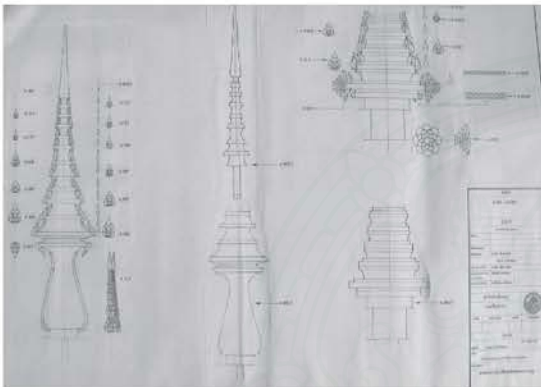
ต้นแบบและเข้าสู่กระบวนการหล่อโลหะไปพร้อมกับหุ่นซี่ผึ้งต้นแบบ และลวดลายลอยตัวซึ่งเป็นลายประกอบกับลายพื้นที่ต้ององค์พระใช้วิธีถอดลายนั่นเขียนแบบแยกเป็นชั้น ๆ สร้างและหล่อโลหะที่ละส่วนก่อนนำมาประกอบเข้ากับฐานลายที่ติดบนองค์พระและฐานพระในภายหลัง วิธีการสร้างลายลอยตัวมาซ้อนนี้ช่วยสร้างให้เกิดมิติและความสมจริงของลายให้สมบูรณ์สวยงาม

- การสร้างแม่พิมพ์ตีลาย แม่พิมพ์นี้ใช้สำหรับการขึ้นรูปลวดลายต้นแบบทั้งที่เป็นลายประดับติดองค์พระ ฐานพระ และชั้นลายประกอบ ใช้วิธีการแกะสลักลงบนหินสบู่ หรือปั้นแบบลายลอยตัวแล้วทำแม่พิมพ์ด้วยเรซิน เมื่อเวลาสร้างชิ้นงานจึงใช้ซี่ผึ้งกดปั๊มเป็นลวดลายออกมา เหมาะสำหรับใช้สร้างลวดลายซ้ำ ๆ ช่วยให้เกิดชิ้นลายนั่นออกมาได้ในลักษณะที่เหมือนกันเป็นจำนวนมาก เช่น ลายกระจิงตาอ้อย ลายตาไก่ และลายเม็ดเนื้อไขปลาหลาย ๆ ขนาด

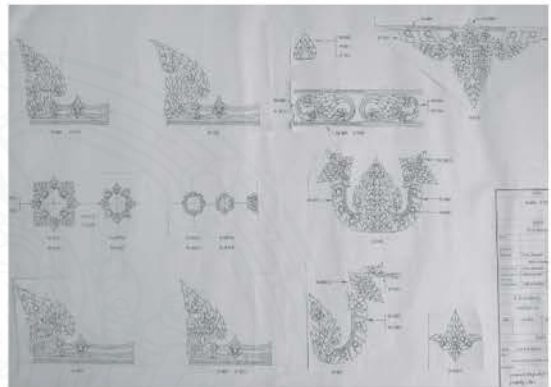

แบบไขที่เขียนลายเส้นในระยะแรกก่อนปรับแบบใช้งานจริง

ลาวดลยส่วนยอดมณฑุ

ลายประกอบปากสิงห์แท่นฐาน

๕. การหล่อโลหะ

ใช้กระบวนการหล่อโลหะโดยวิธีการสูญเสียชิ้นหรือการหล่อโลหะแทนเนื้อชิ้นชั้นในแม่พิมพ์หล่อโลหะ หุ่นชิ้นดินแบบที่ได้รับการตกแต่งเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะได้รับการติดสายขนวนที่ทำจากชิ้นดินแบบ เมื่อทำแม่พิมพ์หล่อแล้วสำรอกชิ้นดินออกสายขนวนจะใช้เป็นทางเดินของน้ำโลหะในขั้นตอนการหล่อรูปโลหะ

การแต่งหุ่นโลหะ องค์พระผางเมื่อหล่อโลหะเรียบร้อยแล้ว จะได้รับการปรับแต่งผิวชั้นนอกกลบรอยสายขนวนและอุดร่องตะปูทองจนได้ผิวที่เรียบเนียนแล้วจึงล้างผิวรูปโลหะชำระคราบฝุ่นและสิ่งสกปรก

ออกด้วยน้ำกรดเจือจางเป็นขั้นแรก ตามด้วยการใช้สั้มมะขามเปียกผสมทรายละเอียดทำความสะอาดอีกครั้งเพื่อล้างคราบน้ำกรดบนผิวโลหะออกและทำเช่นเดียวกันนี้ในทุกชิ้นงาน

ภายหลังการตกแต่งผิวเรียบร้อยแล้วองค์พระผางจะได้รับการกำหนดตำแหน่งเพื่อการประกอบชิ้นลาวดลยต่าง ๆ เข้ากับองค์พระและฐานให้สมบูรณ์เมื่อกำหนดจุดติดประกอบแล้ว ช่างจะทำการเจาะรูเกลียวสำหรับใส่ส่นอด โดยลาวดลยลอยตัวเหล่านี้ จะทำการประกอบภายหลังเมื่อมีการปิดทองประดับกระจกองค์พระและฐานเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้ลาวดลยประกอบนี้มีจำนวนมาก จึงมีการจัดหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการจัดตำแหน่ง

ดำเนินการประดับลาย

แท่นฐานที่ประดับลายเรียบร้อยแล้ว

หุ่นขี้ผึ้งส่วนพระพักตร์
ที่ประกอบลวดลายสำเร็จ

ลวดลายขี้ผึ้งประกอบองค์เตรียมหล่อด้วยโลหะ

หุ่นขี้ผึ้งแท่นฐานประกอบเสร็จ

ติดสายขนวนด้านหน้า

ติดสายขนวนด้านหลัง

องค์พระที่ขัดแต่งเสร็จ

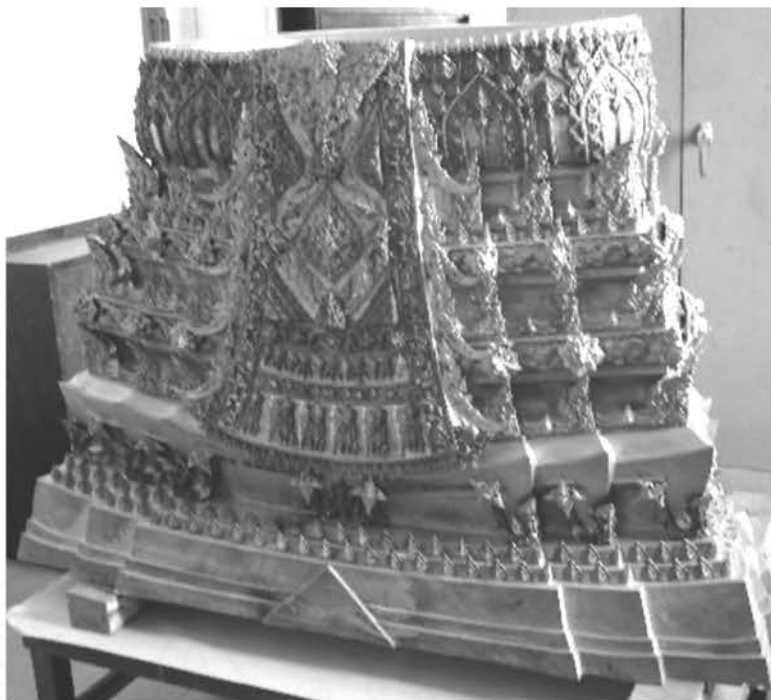

องค์พระฝางที่ประกอบลายเรียบร้อยแล้ว

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ แทนพระองค์ทรงเป็นองค์ประธานเททองหล่อพระฝางจำลอง ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๙ เวลา ๐๙.๐๐ นาฬิกา

ฐานองค์พระผาง
ที่ประกอบลายเรียบร้อยแล้ว

ยอดมงกุฎที่แต่งผิวเสร็จเรียบร้อยแล้ว

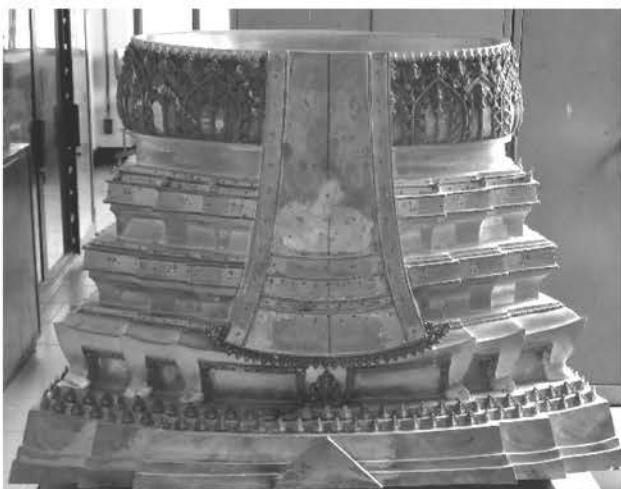
ลวดลายที่แต่งผิวเสร็จเรียบร้อยแล้ว

๖. การปิดทองประดับกระจก

ขั้นตอนการปิดทองประดับกระจกองค์พระผางพร้อมฐาน และลวดลายประกอบจะต้องทำความสะอาดผิวโดยใช้น้ำกรดกำมะถันเจือจางแช่ทิ้งไว้ประมาณ ๓๐ นาที ล้างทำความสะอาดครบน้ำกรดอีกครั้งด้วยผงซักฟอกโดยใช้แปรงทองเหลืองขัดให้สะอาด แล้วนำมาล้างน้ำเปล่าให้หมดคราบมัน ผึ่งให้แห้ง จากนั้นเตรียมพื้นชิ้นงานสำหรับการปิดทองโดยการทาสีรองแล้วบ่มให้แห้งสนิทประมาณ

๓ - ๔ รอบ แล้วใช้กระดาษทรายละเอียดขัดแต่งผิวชิ้นงานให้เรียบเนียน ล้างทำความสะอาดก่อนเช็ดรักเพื่อปิดทอง ทองคำเปลวที่ใช้เป็นแผ่นทองคำ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ นำมาบุให้ทั่วชิ้นงาน และใช้ฟู่กันหรือปลายนิ้วมือแตะทองแล้วกวาดให้ผิวหน้าเรียบสนิท แล้วจึงใช้แปรงขนกระต่ายปิดผงทองออกให้หมดก่อนเก็บรายละเอียดให้สมบูรณ์และทำการประดับกระจกเป็นขั้นตอนสุดท้าย

ถอดชิ้นส่วนลายและทำความสะอาดผิวองค์พระผาง

การทำพื้นด้วยยางรักที่องค์พระ

การทำพื้นด้วยยางรักที่ฐาน

ปิดทองส่วนฐาน

การปิดทองที่ลาย

องค์พระผางที่ได้รับการประดับกระจก
ก่อนการประกอบลวดลายชั้นนอก

ส่วนฐานภายหลังการประดับกระจกและติดประกอบลวดลายเรียบร้อยแล้ว

พระผาง (จำลอง) เต็มองค์พร้อมฐาน
เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว

พระผาง (จำลอง) ประดิษฐาน
ณ วัดพระผางสว่างคูบุรีเมือง จังหัดอุดรดิตถ์

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. พระพุทธรูปสำคัญ. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. ๒๕๕๕
- _____. โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. กองโบราณคดี. กรุงเทพฯ: พิฆเณศ, ๒๕๒๕
- “ข่าวเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๘, ตอน ๓๒ (๑๐ พ.ย. ๔๔) หน้า ๖๑๖.
- สุรินทร์ มุขศรี. ทวงคืนพระผางกลับสว่างคูบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๓.

Chalad Khaomunkhadi: The First Thotsakan of Silpakorn School

In recognition of bygone artists of Siam who had created invaluable cultural achievements to the nation in the field of Visual Arts, Literature and Performing Arts, a project on announcement of acknowledgement was implemented by Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture and designated July 21, passing away of His Majesty King Phra Buddha Lertla Naphalai (King Rama II) be “Burapasilpin Day” graciously named by Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn. The first execution was carried out in 2015.

An artist in the field of Performing Arts, Chalad Khaomunkhadi was honored as Burapasilpin (bygone artists of Siam). Alumnus of Silpakorn School or presently College of Dramatic Arts, he studied in the first batch of the school and was picked to play “Thotsakan” character. After finished educating in 1940, he firstly joined the official service in the Thai Music Section, the Fine Arts Department and then at the Government Public Relations Department. However he quitted shortly to be a freelance artist. The much talked-about achievements of Chalad Khaomunkhadi still remembered by later generations, in particular musical play performing arts (Li-ke), radio drama, television and a large number of poetry composed by him during 1947-1977.

Translated by Sukanya Phromphon

ละครคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ แสดงทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง ๕ บางขุนพรหม ประมาณปี ๒๕๑๐
ร่วมกับ กำธร สุวรรณปิยะศิริ จำรูญ หนองจิม รอง เค้ามุลคดี สัมพันธ์ สุทธิเนตร

ฉลาด เค้ามุลคดี : ทศกัณฐ์คนแรกของโรงเรียนศิลปากร

*** ดุษฎี เค้ามุลคดี*

กระทรวงวัฒนธรรม โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้จัดทำโครงการประกาศยกย่องศิลปินผู้ล่วงลับ ที่ได้สร้างสรรค์ผลงานอันเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองด้านวัฒนธรรม ๓ สาขา คือ ทศนศิลป์ วรรณศิลป์ และศิลปะการแสดง และกำหนดให้วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็น “วันบูรพศิลปิน” ซึ่งเป็นชื่อที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เริ่มดำเนินการครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘

เนื่องในโอกาสที่กรมศิลปากรมีอายุยืนยาวครบ ๑๐๘ ปี จึงได้คัดเลือกประวัติของนายฉลาด เค้ามุลคดี ศิลปินผู้หนึ่งที่ได้รับการยกย่องเป็น “บูรพศิลปิน” สาขาศิลปะการแสดง ในฐานะที่ท่านเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนศิลปากร หรือวิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน เป็นนักเรียนรุ่นแรกและเป็นทศกัณฐ์คนแรกของโรงเรียน ทั้งยังเคยรับราชการในกรมศิลปากร ท่านได้ฝากผลงานไว้ให้เป็นที่ยึดจำและกล่าวขวัญถึงในยุคต่อ ๆ มา จึงขอนำประวัติของท่านมาเผยแพร่ให้ได้รับทราบและชื่นชม ซึ่งคงไม่มีใครที่ทราบประวัติโดยละเอียดของท่านได้ดีไปกว่าทายาทของท่านเอง บทความนี้จึงเกิดจากนายดุษฎี เค้ามุลคดี บุตรชายของท่าน ได้ตั้งใจเรียบเรียงให้ด้วย ความเต็มใจ บรรณาธิการ

* นักจัดรายการวิทยุ

ประวัตินายฉลาด คำมูลคดี

ชื่อ นายฉลาด คำมูลคดี (ชื่อเดิม นายเฉลียว)
เกิด วันอาทิตย์ ที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕/
มรณะ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ สิริอายุ ๕๗ ปี
สถานที่เกิด คลอง ๑๒ อำเภอรัญบุรี จังหวัด
ปทุมธานี

บิดา - มารดา นายจ - นางบาง คำมูลคดี
ภรรยา นางระเบียบ (คงคสุทธิ์) คำมูลคดี
อดีตครูโรงเรียนสตรีวิทยา และนางนงพาง
(บุญยรัตพันธุ์) คำมูลคดี อดีตเจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ
องค์การจำหน่ายสินค้า

บุตร - ธิดา มีบุตร ๖ คน เป็น ชาย ๔
หญิง ๒ ตามลำดับ ดังนี้

นายเสนีย์ คำมูลคดี ฝ่ายบัญชี สำนักงาน
บริพัตร (จากนางนงพาง)

นายคณศ (รอง) คำมูลคดี ศิลปินแห่งชาติ
สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. ๒๕๖๐ (จากนางระเบียบ)

พลตรีศุภชาติ คำมูลคดี กองบัญชาการ
ทหารสูงสุด (จากนางนงพาง)

นายดุษฎี คำมูลคดี ผู้จัดการรายการ “ลำนํ้า
สยาม” ทำงานด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย
(จากนางระเบียบ)

พลตรีนวลพรรณ ล้มวัฒนา อาจารย์โรงเรียน
เตรียมทหาร (จากนางนงพาง)

นางสาวศิริพรรณ คำมูลคดี แม่บ้าน
(จากนางระเบียบ)

ถ่ายกับผู้ร่วมงานฝ่ายเครื่องสายไทย (ซ้าย) นางเทียมจันทร์ ธิมากร ซอฮู้ (มารดาพูลสวัสดิ์ ธิมากร)
(ขวา) นางจาด คงคสุทธิ์ ธิมากร เจ้าของคณะเครื่องสายคงคสุทธิ์

การศึกษา

จบชั้นมัธยมปลาย โรงเรียนศิลปากร แผนก
นาฏดุริยางค์ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ปัจจุบัน) เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๘๒

ประวัติชีวิต

นายฉลาด เดิมชื่อ นายเฉลียว บิดาคือนายจง
มีเชื้อสายจีนแซ่แต้ ส่วนมารดาคือนางบางนั้นเป็นคน
ไทยผสมลาว พื้นเพเป็นคหบดีที่อัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
มารดาเสียชีวิตตั้งแต่นายฉลาดยังเยาว์วัย

บิดาได้พานายฉลาดเข้ากรุงเทพมหานคร
เพื่อเข้ารับการศึกษา โดยได้ฝากกับพลตรี หลวงวิจิตร
วาทการ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น และคุณหญิง
ประภาพรรณ วิจิตรวาทการ ซึ่งท่านก็เมตตาให้เข้า
เรียนเป็นนักเรียนประจำที่โรงเรียนศิลปากร แผนก
นาฏดุริยางค์ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ อันเป็นปีที่เปิดทำ
การสอนเป็นครั้งแรก นายฉลาดถือเป็นนักเรียนรุ่นแรก
ของโรงเรียน มีเลขประจำตัว ๗๗ ตรงกับปีก่อตั้ง
เพื่อนร่วมรุ่นที่สนิทสนมกันมาก คือ ครูประสิทธิ์ ถาวร
ครูประเวช กุมุท ครูสมาน กาญจนผลิน นายประดิษฐ์
รักการทัพ นายบุญส่ง ดวงดารา และครูส่องชาติ ชื่นศิริ

โรงเรียนศิลปากรในยุคแรกนั้นมีคุณหญิงชั้น
ศิลปบรรเลง รักษาการเป็นอาจารย์ใหญ่ เนื่องจากการ
เรียนของนักเรียนศิลปากร นอกจากจะเรียนด้านดนตรี
ไทยแล้ว ยังต้องเรียนนาฏศิลป์โขนละครควบคู่ไปอีก
ด้วย ซึ่งระหว่างที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนศิลปากรนี้ ครู
อาจารย์คงพิจารณาเห็นว่านายฉลาดมีรูปร่างสูงใหญ่
มีความมั่นใจ ท่วงทีองอาจ ท่านจึงได้รับเลือกให้แสดง
โขนเป็นทศกัณฐ์คนแรกของโรงเรียน

ด้านการเรียนดนตรีไทย นายฉลาดเป็นศิษย์
ของปู่ช ชูช ตรียประณีต ครูมนตรี ตราโมท และครู
โองการ กลีบขึ้น ท่านมีความสนใจทางด้านระนาดทุ้ม
และเครื่องหนัง พยายามฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ และได้
แต่งตำราตะโพนและเครื่องหนังไว้ในหนังสือศิษย์
คณศรของโรงเรียนศิลปากร อนึ่ง นายฉลาดให้
ความเคารพครูมนตรี ตราโมทตั้งบิดา ทั้งครูมนตรี
ก็รักและไว้วางใจให้นายฉลาดช่วยเหลือรับใช้ในงาน
ต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น งานประพันธ์บทละคร และ
ครูมนตรีได้เปลี่ยนชื่อให้จากเดิมที่ชื่อว่า นายเฉลียว
เป็นนายฉลาด คำมูลคดี

นายฉลาด เมื่อครั้งเข้าบรรจุเป็นข้าราชการชั้นจัตวา แผนกดนตรีไทย กรมศิลปากร ในยุคแรก ๆ

นอกจากนี้ นายฉลาดยังมีความสามารถด้านดนตรีสากลอีกด้วย เนื่องจากเพื่อนร่วมรุ่นคือครูประเวช กุมุท ได้ชักชวนให้ไปเรียนด้านดนตรีสากล และปี่สก๊อตเพิ่มกับคุณครูขุนสมานเสียงประจักษ์ (เถาว์ สีนธนาคร) ซึ่งท่านได้เมตตารักใคร่ศิษย์ทั้งสองนี้มาก

การทำงาน

หลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนศิลปากรแล้ว นายฉลาดได้เข้ารับราชการในตำแหน่งศิลปินจิตอาสา แผนกดนตรีไทย กรมศิลปากร ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านรับราชการอยู่ที่กรมศิลปากรได้เพียง ๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ กรมประชาสัมพันธ์เปิดรับนักดนตรีไทย พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร จึงชวนให้นายฉลาดมาร่วมงานด้วย ท่านทำงานอยู่กรมประชาสัมพันธ์ไม่นาน เกิดความรู้สึกลอยๆ เป็นศิลปินอิสระ เพราะสามารถแสดงผลงานได้ดีกว่า จึงลาออกมาตั้งคณะนาฏดนตรี (ลิเก) และคณะละครวิทยุ จัดแสดงหลายสถานี่

ด้านการแสดงนาฏดนตรีหรือลิเก คณะฉลาดเค้ามูลคดี ถือว่ามีชื่อเสียงมากในยุคนั้น เรื่องที่สร้างชื่อเสียง คือ หนวดกายสิทธิ์ เพชรดำ โกมินทร์กุมาร ตันตระกูลไทย กายนคร สุวรรณสาม ชายผ้าเหลือง สามัคคีไตรรงค์ ทูตสวรรค์ ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้า ศรีมาลาหึง และตอนพลายแก้วกลับจากทัพ บทออกแขกของคณะฉลาด เค้ามูลคดี ที่นายฉลาดแต่งไว้ ได้รับความนิยมจากผู้ชมและคณะลิเกอื่น ๆ มาก จนนำมาใช้กันจนทุกวันนี้ ความว่า

“สละมาน้ำอัดเข้าสาเก ปลาตุกกระดุกกระดิก เอาไปผัดพริกอ้อยดีเฮ ปลาไหลมันอยู่ในรู ส่วนปลาทอยอยู่ในทะเล สุราเขาแปลว่าเหล้ากินแล้วเมาต้องเดินโซเซ ฮัลเล้งกา ฉลาดเขามาเล่นลิเก”

ในพุทธศักราช ๒๔๙๔ มีการจัดประกวดนาฏดนตรีทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยซึ่งถ้วยรางวัลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น คณะฉลาดเค้ามูลคดีได้รับถ้วยเงินรางวัลที่ ๒ และใน พ.ศ. ๒๕๐๐

ถ้วยรางวัลถ้วยเล็ก ได้รับรางวัลที่ ๒ ด้วยเงิน
จากการประกวดนาฏดนตรีทางวิทยุกระจายเสียง
แห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๙๔
ซึ่งถ้วยรางวัลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ใช้ชื่อ คณะฉลาด คำมูลคดี

ถ้วยรางวัลถ้วยใหญ่ จากการประกวดครั้งที่ ๒
พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับรางวัลที่ ๓
ใช้ชื่อคณะไต้กับรอง เข้าประกวด

ได้มีการประกวดอีกครั้งหนึ่ง นายฉลาดส่งเข้า
ประกวดในนาม คณะไต้กับรอง ได้รับรางวัลที่ ๓
ในด้านนาฏดนตรีนั้น คณะฉลาด คำมูลคดีได้รับ
เลือกให้ทำการบันทึกเสียงไว้กับห้าง ด.เจ๊กชวน
หลายสิบเรื่อง

ด้านการจัดแสดงละครวิทยุนี้ นายฉลาดถือว่า
ประสบความสำเร็จสูงมาก ท่านได้เริ่มเข้าสู่วงการ

ละครวิทยุตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๗ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๐
ท่านได้ตั้งคณะของตนเองหลายคณะ เช่น
คณะฉลาด คำมูลคดี คณะไต้กับรอง และคณะดุขฎี
ศิลป์ นำเสนอทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่ง
ประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ - ปชส.๗ - ปชส. ๘
- ท.ท.ท. - เสียงสามยอด - รัชดาดินแดง - ขสทบ. -
๑ ปณ. และสถานีวิทยุพิทักษ์สันติราษฎร์ วังปารุสกวัน

กลาง จำรูญ หนวดจิม
ซ้าย ฉลาด เค้ามูลคดี

ภาพหมู่คณะละครวิทยุ คณะฉลาด เค้ามูลคดี มีนายฉลาด นางระเบียบ นางนงพาง เค้ามูลคดี นายตาล กิ่งเพชร
ทองหล่อ คงสุทธิ (อาเนี้ยว ท.ท.ท.) ร.ท.สุนทร สุทธิวงษ์ รน. (ดอกรัก) นายไพโรจน์ คล้ายสนิท
เด็กชาย ๒ คนนั้น คือ ด.ช.คณิศ (รอง) เค้ามูลคดี และ ด.ช.ศุภชาติ (โต้ง) เค้ามูลคดี

ละครคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวี ช่อง ๔ บางขุนพรหม ประมาณปี ๒๕๐๗ แสดงร่วมกับ นฤพนธ์ ดุริยพันธ์

การแสดงละครโทรทัศน์ คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์
ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวี ช่อง ๔ บางขุนพรหม

นายฉลาดมีความสามารถทั้งด้านดนตรีไทย และนาฏศิลป์ไทย ท่านชื่นชอบแต่งบทละครและบทกลอนอย่างที่สุด มีผลงานการประพันธ์ละครวิทยุ จำนวนมากเกือบ ๑๐,๐๐๐ เรื่อง (เรื่องละ ๑ ชั่วโมง) โดยประพันธ์บทให้แก่คณะฉลาด คำมูลคดี คณะไต้กับรอง คณะดุสิตศิลป์ คณะดุริยประณีต (ของครูโชติ ดุริยประณีต) คณะดุริยพันธุ์ (ของครูเหนี่ยว ดุริยพันธุ์) คณะศิริ คุ่มอยู่ คณะศิลปะดุริยางค์ คณะอารักษ์กับสหาย คณะชวน เย็นแชน คณะผาสุก วัฒนธรรม และคณะตรีศิลป์ (ของครูมนตรี ตราโมท)

ในด้านคณะละครของตนเองก็ได้แสดงไว้ประมาณ ๗,๐๐๐ เรื่อง ทั้งแนวคดีหรรษา ชุดลูกปอง ปานแดง และชุดเทพเจ้ากัณวายุ ซึ่งมีผู้ติดตามฟังทั่วประเทศในยุคนั้น อีกทั้งประเภทละครธรรมะ ละครอิงคตินิยาย ละครชีวิต ละครพันทาง และละครเสภา โดยแสดงร่วมกับครอบครัว อันมีภรรยา กับลูก ๆ และเพื่อนกับหลาน ๆ อาทิ โชติ ดุริยประณีต เหนี่ยว ดุริยพันธุ์ ชื่น ดุริยประณีต ศิริ วิชเวช เสรี หวังในธรรม ชินดิษ บุนนาค ร.ท.สุนทร สุทธิวงษ์ รณ. (ดอกรัก) ตาล กิ่งเพชร ไพโรจน์ - พิศวร คล้ายสนิท ทองหล่อ คงสุทธิ (อาเหนี่ยว ท.ท.ท.) ชวน เย็นแชน สุดา เขียววิจิตร แซ่มซ้อย ดุริยพันธุ์ อรรถณัฏ วรสรวง

ในด้านภาพยนตร์ นายฉลาดเคยแสดงภาพยนตร์ของครูวิจิตร คุณาวุฒิหลายเรื่อง เช่น เรื่องเสน่ห์บางกอก ไทรโศก ฯลฯ ส่วนด้านละครโทรทัศน์นั้น ได้ร่วมงานกับคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ ของครูสัมพันธ์ พันธุ์มณี มาตลอด ทั้งในฐานะที่ปรึกษาเขียนบทละครและร่วมแสดง เฉพาะละครที่เคยร่วมแสดง เช่น ราชอิริราช ขุนศึกมหาราช เจ้าหญิงแสนหวี พญาผานอง ฯลฯ

ทางด้านดนตรีไทยนั้น นายฉลาด คำมูลคดี ได้มีส่วนเป็นผู้ควบคุมวง และปรบวงให้แก่คณะดุสิตศิลป์ (ใช้ชื่อบุตรชายคนที่ ๔) และคณะคงสุทธิ

บรรเลงเป็นประจำทุกเดือน ทางสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย และสถานีวิทยุ ท.ท.ท. โดยสลับระหว่างวงมโหรี และวงเครื่องสาย เครื่องสายผสม นักดนตรีประจำคณะ ได้แก่ ครูคงศักดิ์ คำศิริ ครูบวร คงสุทธิ ครูจาด คงสุทธิ ครูประคอง ประไพรัตน์ ครูเทียมจันทร์ ธีมากร ครูระติ วิเศษสุรการ ครูฉนวน จิยะจันทร์ ครูประกอบ สุกัณเฑาะฏ ครูจำเนียร ศรีไทยพันธุ์ ครูจันทนา พิจิตรคุรุการ ครูพะออง ศษสังข์สี ครูบุปผา คำศิริ ศักดา คำศิริ มานิตย์ ม่วงบุญ ครูแซมซ้อย ดุริยพันธุ์ ครูทัศนีย์และครูสุดจิตต์ ดุริยประณีต นางระเบียบและนางนงพงา คำมูลคดี และนักดนตรีไทยจากบ้านดุริยประณีต

ตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงรุ่นหนุ่มนั้น นายฉลาดได้คลุกคลีอยู่บ้านดนตรีไทย ๓ บ้าน คือ บ้านดุริยประณีต บ้านครูมนตรี ตราโมท และบ้านครูโองการ กลับขึ้น ซึ่งอยู่ในละแวกเดียวกัน เพื่อนสนิทที่รักกันดุจพี่น้อง คือ นายโชติ ดุริยประณีต นายชื่น ดุริยประณีต และนายเหนี่ยว ดุริยพันธุ์ ดังจะเห็นได้จากพี่น้องลูกหลานทั้งสองตระกูลนี้ให้ความเคารพนายฉลาด ดังครูและญาติผู้ใหญ่ ด้านดนตรีไทยนั้นผู้ที่สืบทอดและสืบสานต่อมาจากนายฉลาด คือ นายดุสิต คำมูลคดี บุตรชาย และนางปิยธิดา คำมูลคดี วสันตสุรีย์ หลานสาว

ส่วนในด้านศิลปะการแสดงนั้น นายคณศ หรือรอง คำมูลคดี ศิลปินแห่งชาติ และนางปัทมวรรณ คำมูลคดี นิยม (ยัย) เป็นที่รู้จักดี ของประชาชนชาวไทย

อนึ่ง ในด้านการแต่งเพลงและบทกลอนนั้น ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๑๐ เป็นช่วงที่ภาพยนตร์อินเดียได้รับความนิยมมากในเมืองไทย จะมีการฉายเป็นประจำที่โรงภาพยนตร์เท็กซัส และโรงภาพยนตร์ควีน ผู้ที่แต่งบทกลอนประกอบและแต่งคำร้องเพลงภาษาไทยในภาพยนตร์อินเดียทุกเรื่องนั้น คือนายฉลาด คำมูลคดี

นายฉลาด คำมูลคดี ก่อนเสียชีวิต

นายฉลาด คำมูลคดีได้จากไปด้วยวัยเพียง ๕๗ ปี เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ด้วยโรคมะเร็ง คงเหลือไว้เพียงผลงานในอดีตทางด้านศิลปวัฒนธรรมไทย ให้ทายาทได้สืบสานต่อไป

บทกลอนที่นายฉลาด คำมูลคดี ประพันธ์ไว้ให้แก่ลูก ๆ และถูกนำมาใช้หรือดัดแปลงกันแพร่หลายจนทุกวันนี้

พ่อไม่มีเงินทองจะกองให้
เมื่อพ่อจะลาลับได้หับตา
ยังเล็กลูกสอนอดุตสำคัญ
เอาคำพระมาชมอารมณ์ร้าย

จงตั้งใจเล่าเรียนเพียรศึกษา
ไม่หวังว่าลูกรักจักอดตาย
เมื่อโตแล้วก็อย่าทำให้เสียหาย
ลูกสบายพ่อก็พ้นกังวลแล้ว

Celebration of the Royal Seals and Ministerial Seals on Anniversary of the 10,000th Coronation Day of the 5th Reign

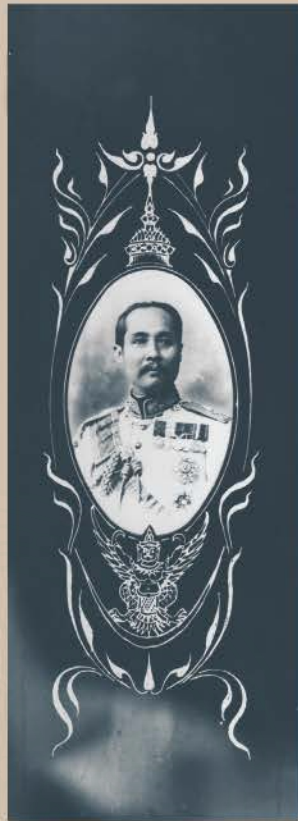
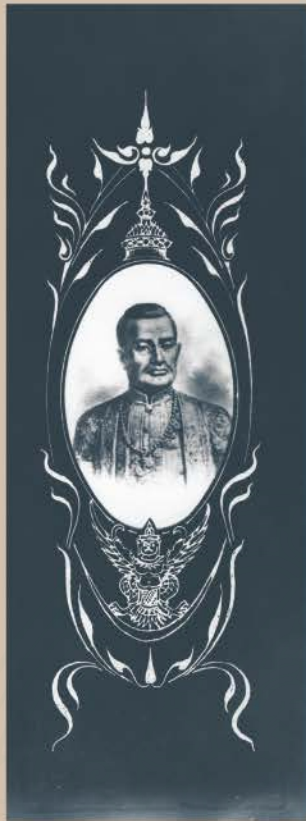

The royal seals used by His Majesty King Chulalongkorn (King Rama V) together with his signature in different documents such as appointment of official position, document associated with the Royal Golden Plaque, appointment of monks, seal for privy councilor appointment, seal for Siamese consul appointment, announcement of acts, Sema (monastic boundary), certificate of decoration, for instance. There are many royal seals namely; I-raphot, Siam Lo-phakrat, Maha Unalom, and Maha Chakri while other ministerial seals included a big one for royal commands and a smaller one for ministers to significantly stamp on official letters.

On the auspicious 10,000th day of his ascension to the throne on March 28, 1895 as long as King Phra Buddha Yodfa Chulalok (King Rama I), the First King in Chakri Dynasty, a ritual dedicated to King Rama I's gratitude was held on February 28-29, 1895 at Amarin Winitchai Throne Hall while the celebration of coronation took place in the same year on March 2-4, 1895 at Chakri Maha Prasat Throne Hall.

In the celebration ceremony of the royal and ministerial seals, officials and seals holders brought the seals that had been used for a lengthy period, together with 29 commemorative talipot fans; 15 of them nicely embroiled in seals images with sequin, lace and five-colored silk whereas the rest 14 fans embroiled in ministerial seals images. All fans were offered to the Supreme Patriarch and high ranking monks participating in the ceremony. Erected on porcelain tables in front of the white-umbrella throne, the fans were placed during March 27-29, 1895 in two rows along the columns of Ananta Samakhom Throne Hall, the Grand Palace. Never before, had this celebration of royal and ministerial seals been arranged by any Chakri king. The special rituals therefore organized according to His Majesty King Chulalongkorn which could be viewed as a standard practice in the future.

Translated by Sukanya Phromphon

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสมโภชพระราชลัญจกรและตราตำแหน่ง ในพระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติครบ ๑๐,๐๐๐ วัน รัชกาลที่ ๕

✧ สุภาพ กันธะกิจ*

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรีสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ เมื่อวันที่ พุธสप्तมิ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑^๑ พระชนมพรรษา ๑๖ พรรษา มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ในปี

เดียวกัน ต่อมาเมื่อมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๖ จากนั้น ทรงดำรงสิริราชสมบัติยาวนานจนถึงพุทธศักราช ๒๔๓๘ เป็นปีที่ ๒๘ ในรัชกาลของพระองค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชสิริราชสมบัติเทียบเท่าเสมอด้วย พระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งราชวงศ์จักรี ครั้งสำคัญดังนี้

* ข้าราชการบำนาญ กรมศิลปากร

^๑ เอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ กรมราชเลขาธิการ (ร ๕ รล ๒/๘ หน้า ๑๘๖)

เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน เสมอด้วยรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลพิเศษเป็นส่วนฉลองพระเดชพระคุณถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๒๘ - ๒๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๓๘ ส่วนพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จัดระหว่างวันที่ ๒ - ๔ มีนาคม ในปีเดียวกัน

พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติครบ ๑๐,๐๐๐ วัน เสมอด้วยพระปฐมบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการสมโภชพระราชลัญจกรและตราตำแหน่งซึ่งได้ใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธย

ในหนังสือต่าง ๆ เป็นสำคัญ เช่น ใบประกาศพระบรมราชโองการตั้งตำแหน่งใบกำกับพระสุพรรณบัตร ตราตั้งกงสุลสยาม ตราตั้งองคมนตรี สัญญาบัตร พระสงฆ์ ประกาศนียบัตรเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เป็นต้น ตั้งแต่เริ่มทรงครองราชย์จนบรรจบครบ ๑๐,๐๐๐ วัน พร้อมด้วยตราตำแหน่งกระทรวงต่าง ๆ มีตราใหญ่สำหรับดำเนินพระบรมราชโองการและตราน้อยสำหรับเสนาบดี ใช้ประทับหนังสือราชการ เป็นสำคัญ ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๗ - ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๘

ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑๓ ลงวันที่ ๕ เมษายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕ หน้า ๑-๑๒ มีข้อความเรื่องการสมโภชพระราชลัญจกร และตราตำแหน่งดังนี้^๑

ตัวอย่างการประทับพระราชลัญจกรในรัชกาลที่ ๕ ตามข้อบังคับประทับพระราชลัญจกร พุทธศักราช ๒๔๔๖

^๑ ตัวสะกดการันต์ตามต้นฉบับ

ด้วยนับจำเดิมแต่วัน ๔ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมโรงสัมฤทธิ์ ศก จุลศักราช ๑๒๓๐ ซึ่งเป็นวันที่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเศกสืบมา จนวันที่ ๒๘ มีนาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๔ นี้ วันที่แห่งรัชกาล (ซึ่งนับโดยเรียงลำดับवार แต่มูลพระบรมราชาภิเศกมานั้น) ครบ ๑๐๐๐๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริว่า วารสมัยแห่งรัชกาลที่ครบ ๑๐๐๐๐ นี้ ยังมีได้มี ณ รัชกาลอื่นในพระบรมราชวงศ์นี้เลย นับว่าเป็นมหามงคลสมัยอันอุดมยิ่ง ควรจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพิเศษไว้ ให้เป็นแบบแผนสืบไป ณ ภายหน้า แต่มหามงคลสมัยอันนี้ได้มีในลำดับแห่งวันที่ในรัชกาล นับจำเดิมแต่วันที่ ๑ ซึ่งเป็นวันแรกได้ประทับพระราชลัญจกรสืบมา นับว่าได้ประทับพระราชลัญจกรมาได้ ๑๐๐๐๐ วัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระราชลัญจกร ซึ่งได้ใช้เป็นสำคัญ ในราชการอยู่ทุกวันนี้ ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่ถือดวงตราตำแหน่งซึ่งเป็นสำคัญในราชการอยู่ทุกวันนี้ นำดวงตรามาฉลอง โดยเสด็จในการพระราชกุศลนี้ด้วย แลโปรดเกล้าฯ ให้จัดการ เพื่อได้พระราชทานพระสุพรรณบัตรสุพรรณบัตร หิริญบัตร แลสัญญาบัตรกับคำประกาศ แลเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พร้อมด้วยประกาศนียบัตร แก่พระบรมวงษานุวงษ ข้าราชการ ทั้งพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ในมหามงคลสมัยนี้ด้วยสัญญาบัตรเป็นต้นนั้น ล้วนเป็นสิ่งที่นับในประเภท แห่งหนังสือสำคัญซึ่งประทับพระราชลัญจกรนั้น ๆ แลจะทรงตั้งพระราชบัญญัติ เปลี่ยนราชประเพณีใหม่ ในการพระราชทานสุพรรณบัตร หิริญบัตร ดังจะแจ้งต่อไป ในประกาศ แลจะทรงพระเคนลัญจกร แก่สมเด็จพระสังฆราช ในมหามงคลสมัยนี้ด้วย

เจ้าพนักงาน แลผู้ที่ถือดวงตรานั้น ๆ ได้จัดการตั้งแต่งตามสมควร คือได้เชิญพระราชลัญจกร แลตราตำแหน่งนั้น ๆ พร้อมด้วยพัตรอง ซึ่งปักด้วยเลื่อมดิน

แลใหม่เบญจพรรณ เป็นรูปพระราชลัญจกร แลตราตำแหน่งต่าง ๆ อย่างละเล่ม อันวิจิตรด้วยฝีมือช่าง มาประดิษฐานบนโต๊ะลายคราม ซึ่งได้จัดอนุโลมตามลายในพระราชลัญจกร แลดวงตราทั้งปวงนั้นในมหามงคลสถาน บนพระแท่นหน้าพระที่นั่งเสวตรฉัตร จัดตั้งโต๊ะลายมังกร ๕ เล็บ ประดิษฐานพระราชลัญจกร โอयरพด ตามแนวเสา ๒ ข้างโต๊ะลายมังกร ๕ เล็บนั้น ตั้งโต๊ะลายครามที่ประดิษฐานพระราชลัญจกรต่าง ๆ ข้างละ ๗ โต๊ะ ตามแนวเสา ๒ ข้างตรงออกไปในมุข เบื้องบูรพทิศ ตั้งโต๊ะลายคราม ที่ประดิษฐานตราตำแหน่งต่าง ๆ ข้างละ ๗ โต๊ะ พระราชลัญจกร แลดวงตราต่าง ๆ บ้างก็หุ้มด้วยงาช้างด้วยไหมทองปักติดตั้งบนเบาะอันวิจิตร บ้างก็บรรจุในเจียนมืองไหมทอง กรองแลปักติดเลื่อม ตั้งไว้เหนือพานทอง ที่ผนังระหว่างพระทวารมุขตะวันออกนั้น ตั้งโต๊ะลายครามที่ประดิษฐาน พระสยามเทวาธิราช ตามแนวเสาด้านตะวันออก ในมุขเหนือตั้งอาสน์สงฆ์ส่วนที่จะได้รับพระราชทานพัด สำหรับพระราชลัญจกร รวม ๑๕ รูป ตามแนวเสาด้านตะวันออกในมุขใต้ ตั้งอาสน์สงฆ์ส่วนที่จะได้รับพัด สำหรับตราตำแหน่งต่าง ๆ รวม ๑๔ รูป ๒ ข้างโต๊ะหน้าแห่งโต๊ะลายมังกร ๕ เล็บนั้น ตั้งพานทอง ๒ ชั้นรองพระสุพรรณบัตร ที่จะพระราชทานแก่ท่านที่จะได้รับกรม พานทองชั้นเดียวรองพระสุพรรณบัตร แลสุพรรณบัตรหิริญบัตรนอกนั้นทั้งปวง ล้วนมีคลุมตาดปักติดเลื่อมทุกพาน แลพานทองรองเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาจักรีบรมราชวงษ แลปฐมจุลจอมเกล้าบนพระที่นั่งเสวตรฉัตร ประดิษฐานพระสัมพุทธพรโรณภาค ที่ซุ้ม ๒ ข้าง หลังพระที่นั่งเสวตรฉัตรเบื้องซ้าย จัดตั้งม้าหมู่ที่ประดิษฐานพระไชยเนาวโลหะ ๒ องค์ แลพระไชยวัฒน์องค์ใหญ่ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ แลพระเต้าต่าง ๆ เบื้องขวาตั้งม้าหมู่ที่ประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฎ เครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชูปโภค นำพระแท่นที่ประดิษฐานพระที่นั่งเสวตรฉัตร ตั้งเครื่องนมัสการ

เครื่อง ๕ เหนือพระแท่นที่ทรงกราบ นำพระมหา
พิไชยมงกุฎ ตั้งเครื่องนมัสการทองน้อย เบื้องซ้าย
แห่งพระแท่น ที่ประดิษฐานพระที่นั่งเสวตรฉัตร
ตั้งพระราชบัลลังก์ที่ประทับ ส่วนท่ามกลางแห่งมุข

ใต้ ตั้งเก้าอี้ที่พระบรมวงษานุวงษ เฝ้าทูลละอองธุลี
พระบาท ส่วนท่ามกลางแห่งมุขด้านนอก ตั้งเก้าอี้
ที่เข้าทูลละอองธุลีพระบาทเฝ้า จัดการตกแต่ง
ประดับประดาทั้งปวงพร้อมเสร็จ

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

วันที่ ๒๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ เวลาค่ำพระสงฆ์ ๒๙ รูป เสมอด้วยจำนวน พระราชลัญจกร แลดวงตราตำแหน่งที่กล่าวมา โดยย่อแล้วนั้น ได้มาพร้อมกันอยู่ที่พระที่นั่ง อนันตสมาคม เวลายามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงประเคนไตรแพร แก่ พระสงฆ์ ๑๐ รูปแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่ถือดวงตรา ตำแหน่งนั้น ๆ ถวายไตรแพรแก่พระสงฆ์ต่อไปแล้ว ทรงจุดเทียนโต๊ะโปรดให้ผู้ที่จะได้จัดสำรับมาเลี้ยง พระสงฆ์ จุดเทียนโต๊ะด้วย เมื่อพระสงฆ์ครองผ้าเข้ามา นั่งที่แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียน นมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายศีล ทรงศีลแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทอง น้อย หลวงประสิทธิ์อักษรศาสตร์ กระทรงวงมรุธาธร อ่านประกาศกลอนร่ายแลโคลง จบแล้วพระสงฆ์เจริญ พระพุทธรูป จุลราชปริต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินตรา แก่พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า ไซยงมณฑล ๑๒๐ บาท บำเหน็จในการที่ได้ทรง แต่งประกาศกลอนร่ายแลโคลงนั้น อันมีถ้อยคำไพเราะ เรียบร้อยดี แล้วพระราชทานสัญญาบัตร แก่ข้าราชการ ดังจะแจ้งต่อไป เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบ ถวายอดิเรก ถวายพระพรลากลับไปแล้ว ทอดพระเนตรพัสดูปัก นั้น ๆ เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จขึ้น

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๘ มีนาคม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการ ทรงศีลแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ท่านที่จะได้รับพระราชทาน พระสุพรรณบัตร แลสุวรรณบัตร หิริยบัตร จุดเทียนที่โต๊ะหลวง ท่านที่ ถือตราตำแหน่งต่าง ๆ จุดเทียนที่โต๊ะแห่งตน ๆ ดังวันก่อน พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว ทรงประเคน อาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่ จัดสำรับมา ประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ ต่อไปแล้ว ทรงจุดเทียนสังเวทียะระยามเทวาภิราช หลวงสารประเสริฐกระทรงวงมรุธาธร อ่านประกาศ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไซยงมณฑล
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

สังเวทียะระยามเทวา เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้ว ทรงประเคนพัสดูปัก แลเครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ์ โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ถือ ดวงตราตำแหน่งประเคนพัสดูปักแลของไทยธรรม แก่พระสงฆ์ตามส่วนแห่งตน ๆ แล้ว พระสงฆ์ถวาย อนุโมทนาแล้ว เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ที่จะได้รับ พระราชทานสัญญาบัตรมาพร้อมกัน ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนตำแหน่ง พระสงฆ์ พร้อมด้วยไตรแลตาลิบัตรเครื่องบริภักตาม ตำแหน่ง พระสงฆ์ที่ไม่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร สวดขยันโตเสร็จแล้ว พระสงฆ์ที่ได้เลื่อนตำแหน่ง ถวายอนุโมทนาแลอดิเรกแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงพร้อม กัน ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานสัญญาบัตรแก่ข้าราชการ แลพระราชทาน น้ำพระมหาสังข์ แก่ผู้ถือตราตำแหน่งทั้งปวงแล้ว เสด็จขึ้น

พระราชลัญจกรแลตราตำแหน่งที่ได้สมโภช ในส่วนพระราชลัญจกร

พัตรองพระราชลัญจกรไอยราพต

๑. ไอยราพต ตั้งโต๊ะลายมังกร ๕ เล็บ พัดแลเครื่องของหลวง ถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

พัตรองพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์

๒. พระครุฑพ่าห์ ตั้งโต๊ะลายหงษ์ พัดของหลวงสำหรับของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี ถวายพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร

พัตรองพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ

๓. พระบรมราชโองการ ตั้งโต๊ะลายเบญมาศ พัดของหลวงสำหรับของเจ้าพระยาพลเทพ ถวายสมเด็จพระสังฆราช

พัตรองพระราชลัญจกรพระมหาอุณาโลม

๔. พระมหาอุณาโลม ตั้งโต๊ะลาย ๔ ธตุ พัดของหลวงสำหรับของสมเด็จพระนางเจ้า พระอรรคราชเทวี ถวายหม่อมเจ้าพระสมเด็จพุฒาจารย์

พัตรองพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน

๕. ประจำแผ่นดิน ตั้งโต๊ะลายท้อ พัดของหลวง สำหรับของพระยานรรัตนราชมานิต ถวายสมเด็จพระวันรัต

พัตรองพระราชลัญจกรประจำรัชกาล

๖. ประจำรัชกาล ตั้งโต๊ะลายนกไม้ พัดของหลวง สำหรับของพระนางเจ้า พระราชเทวี ถวายสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

พัตรองพระราชลัญจกรสยามโลกิคราช

๗. สยามโลกิคราช ตั้งโต๊ะลายหนังสือใหญ่ พัดของหลวง สำหรับของหม่อมเจ้านิพนธ์ ถวายหม่อมเจ้าพระธรรมมุนีศาตา

พัตรองพระราชลัญจกรมหาจักรี

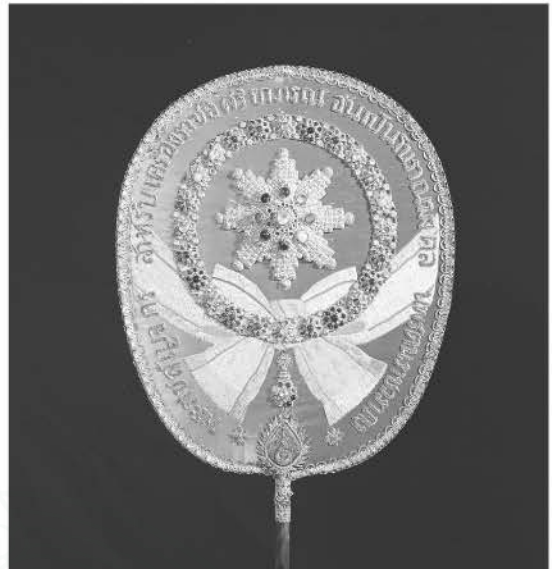
๘. มหาจักรี ตั้งโต๊ะลายบัว พัดของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี สำหรับของพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ถวายหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต

พัดรองพระราชลัญจกรมหาสวามินิจุลจอมเกล้า

๙. มหาสวามินิจุลจอมเกล้า ตั้งโต๊ะลายผักชี พุดตาล พัดแลสำหรับของสมเด็จพระนางเจ้า พระอรรค ราชเทวี ถวายหม่อมเจ้าพระศรีสุดศัศยานุวัตร

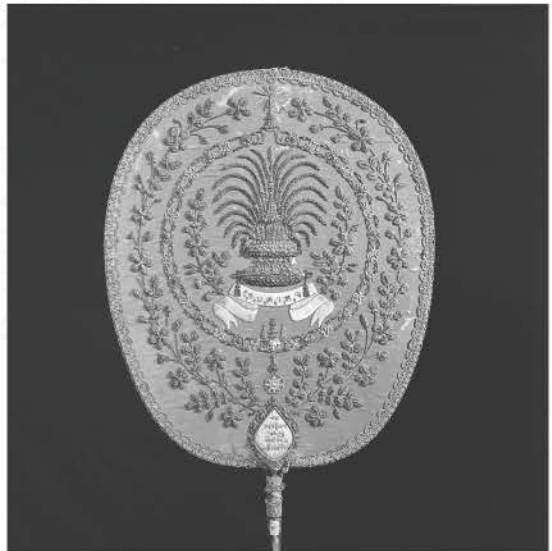
พัดรองพระราชลัญจกรนพรัตนราชวราภรณ์

๑๐. นพรัตนราชวราภรณ์ ตั้งโต๊ะลายผักชี ทับทิม พัดของหลวง สำหรับของหม่อมเจ้าบางกช ถวายหม่อมเจ้าพระสังวรพรประสาธน์

พัดรองพระราชลัญจกรนามกรุณ

๑๑. นามกรุณ ตั้งโต๊ะลายหนังสือเล็ก พัดของ หลวง สำหรับของหม่อมเจ้าขาว ถวายหม่อมราชวงศ์ พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์

พัดรองพระราชลัญจกรจุลมงกุฏชนบท

๑๒. จุลมงกุฏชนบท ตั้งโต๊ะลายมังกรด้นเมฆ พัดของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร สำหรับของสมเด็จพระนางเจ้า พระอรรคราชเทวี ถวายพระธรรมราชาอนุวัตร

พัตรของพระราชลัญจกรคณาธิปไตยช้างเผือก

๑๓. คณาธิปไตยช้างเผือก ตั้งโต๊ะลายผักชีสด
พัตรของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ
แทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สำหรับของพระสัม-
พันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ถวายพระพิมพ์
ธรรม

๑๕. นารายณ์ยืนแทน ราชเลขานุการ ตั้งโต๊ะ
ลายมังกร ๔ เล็บ พัดสำหรับของพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ถวายพระโพธิวงษ

ทุกพระองค์ทุกท่าน ที่จัดสำหรับมานี้ ได้จัด
ไทยธรรมมาถวาย ตามส่วนโดยสมควรในวันหลัง

พัตรของพระราชลัญจกรคณาธิปไตยมกุฏสยาม

๑๔. คณาธิปไตยมกุฏสยาม ตั้งโต๊ะลายผักชีสด
พัตรของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอักษราวัฑฒนา
แทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สำหรับของพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนาอนุวงศ์ ถวายพระธรรม
วโรคม

ในส่วนตราตำแหน่ง

พัตรองตราพระราชสีห์ กระทรวงมหาดไทย

๑. พระราชสีห์ กระทรวงมหาดไทย ตั้งโต๊ะลายเขาไม้ พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ถวายพระธรรมปาโมกข์

พัตรองตราพระคชสีห์ กระทรวงกลาโหม

๒. พระคชสีห์ กระทรวงกลาโหม ตั้งโต๊ะลายโป๊ยเขียน พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ถวายพระเทพกระวี ผู้รับที่พระธรรมไตรโลกาจารย์

พัตรองตราบัวแก้ว กระทรวงการต่างประเทศ

๓. บัวแก้ว กระทรวงการต่างประเทศ ตั้งโต๊ะฝรั่งงักโส พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ถวายพระธรรมเจดีย์

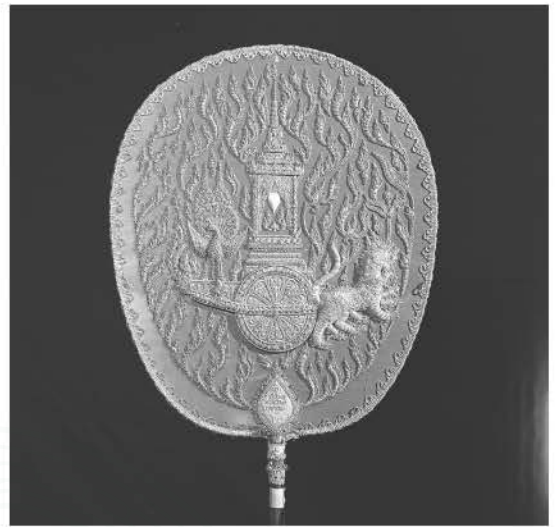
พัตรองตราพระยมทรงสิงห์ กระทรวงพระนครบาล

๔. พระยมทรงสิงห์ กระทรวงพระนครบาล ตั้งโต๊ะลายสิงโต พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ ถวายพระสุเมธาจารย์

พัตรองตราเทวดาทรงนนทิการ กระทรวงวัง

๕. เทวดาทรงนนทิการ กระทรวงวัง ตั้งโต๊ะ
ลายฮก ลก ชิว พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า
ไชยยันตมงคล ถวายพระเทพโมลี

พัตรองตราสุริยมณฑล กระทรวงพระคลัง

๖. สุริยมณฑล กระทรวงพระคลัง ตั้งโต๊ะปลา
กินสาหร่าย พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศิริธัช
สังกาศ ถวายพระราชานุกัณฑ์ ผู้รับที่พระเทพเมธี

พัตรองตราพรตมูรธา กระทรวงเกษตรพานิชการ

๗. นพรัตน์มูรธา กระทรวงเกษตรพานิชการ
ตั้งโต๊ะลายจับชาย พัดของพระยาสุรศักดิ์มนตรี
ถวายพระเทพมุนี

พัตรองตราจันทรมณฑล กระทรวงยุติธรรม

๘. จันทรมณฑล กระทรวงยุติธรรม ตั้งโต๊ะ
ลายภาพหนังสือ พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
พิชิตปรีชากร ถวายพระอมรารักษ์ขิต ผู้รับที่พระเทพ
กระวี

พัตรองตราพระเพลิงทรงระมาด กระทรงงธรรมการ

๙. พระเพลิงทรงระมาด กระทรงงธรรมการ
ตั้งโต๊ะลายจับไปยี่เล่าอัน พัดของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์
ถวายพระศรีสมโพธิ

พัตรองตราพระรามทรงรถ กระทรงงโยธาธิการ

๑๐. พระรามทรงรถ กระทรงงโยธาธิการ
ตั้งโต๊ะลายแผนที่ พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ถวายพระราชมนู

พัตรองตราพระพรหมนั่งแท่น กระทรงงมูรธาธร

๑๑. พระพรหมนั่งแท่น กระทรงงมูรธาธร
ตั้งโต๊ะลายกะแปะ พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ถวายพระราชโมลี

พัตรองตรานารายณ์ทรงราหู สภานายกรัฐมนตรี

๑๒. นารายณ์ทรงราหู สภานายกรัฐมนตรี
ตั้งโต๊ะลายหนังสือร้อยตัว พัดของพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ถวายพระศิริธรรมมุณี
ผู้รับที่พระราชเมธี

พัตรองตรานารายณ์เกษียรสมุทร กรมยุทธานธิการ

๑๓. นารายณ์เกษียรสมุทร กรมยุทธานธิการ ตั้งโต๊ะลายพลรบ พัดของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ถวายพระราชกระวี

๑๔. ศรพระขรรค์ กรมทหารเรือ ตั้งโต๊ะลายภาพน้ำ พัดของพระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจรรจรัสวงษ์ ถวายพระคุณวงษ์

ทุกพระองค์ทุกท่าน ที่เป็นเจ้าของพัชนี ได้จัดสำรับแลไทยธรรม มาถวายพระตามส่วน โดยสมควร

วันที่ ๒๙ มีนาคม เจ้าพนักงานได้จัดการตั้งพระราชบัลลังก์ ที่หน้าพระแท่น ที่ประดิษฐานพระที่นั่งเสวตรฉัตร เลื่อนพระแท่นที่ทรงกราบไปตรงน้ามาหุ่ม ที่ประดิษฐานพระไชยวัฒน์ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว ประทับพระราชบัลลังก์ ชาวประโคม ๑ แตรแลมโหรีทีก กองทหารทำเพลงสรรเสริญพระบารมี สุดเสียงประโคมแล้ว พระยาศรีสุนทรโวหาร กระจทรวง มุรธาธรอ่านประกาศ สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ ๒ พระองค์ พระวรวงษ์เธอ ๑ พระองค์ เปนพระองค์เจ้า

ต่างกรม แลทรงตั้งหม่อมเจ้า เปนพระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้า ๑ พระองค์ แลทรงเลื่อนยศข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เปนเจ้าพระยา ๓ ท่าน ดังจะแจ้งต่อไปโดยพิสดาร จบแล้วทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ แลทรงเจิมพระราชทานพระสุพรรณบัตร แก่พระบรมวงษานุวงษ์ แลพระราชทานน้ำสังข์ ทรงเจิมพระราชทานสุวรรณบัตร หิริญบัตร แก่ข้าราชการ พระราชทานเครื่องยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ แก่ท่านที่ได้ทรงสถาปนาพระเกียรติยศ แลทรงเลื่อนยศนั้น ดังจะได้แจ้งโดยละเอียดต่อไป ในขณะนี้พระสงฆ์สวดไชยมงคล ชาวประโคมดุริยดนตรี เมื่อเสร็จการพระราชทานพระสุพรรณบัตร แล สุวรรณบัตร หิริญบัตรแล้ว ท่านที่ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัตร ถวายต้นไม้ทองเงินแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนพระถัฏจกร สมเด็จพระสังฆราช พระสงฆ์สวดชยันโต ชาวประโคม ๑ อีกครั้ง ๑ แล้ว พระครูอัญญาจารย์ พระสิทธิไชยบดี หลวงราชมุณี ได้เบิกแฉ่นเวียนเทียนสมโภชพระราชถัฏจกร ค่ำบรรดตีवार พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจิมพระพุทธรูปปฏิมากร แลเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชูปโภคแล้ว ทรงเจิมพระราชถัฏจกร แลโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ถือตราตำแหน่งนั้น ๆ นำดวงตราที่ตนถือมาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงเจิมต่อไป พราหมณ์ได้จุณเจิมตามไสยเวทแล้ว ท่านที่ได้รับพระเกียรติยศใหม่ ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ ๑ อนุโมทนาถวายอดิเรก ถวายพระพรลา เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จขึ้น

คำวันนี้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเลี้ยงลูกขุนที่ลานหลังพระที่นั่งอนันตสมาคมฝ่ายใน เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก พระบรมวงษานุวงษ์แลข้าราชการ ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายคำนับเรียงตัวไป แลได้รับพระราชทานอาหาร เมื่อเสร็จการเลี้ยงแล้ว พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณได้กล่าวคำถวายไชยมงคลแทนพระบรมวงษานุวงษ์ แลข้าราชการทั้งปวง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยคไท่

พร้อมกันรับ ๓ คราแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
มีพระราชดำรัสตอบแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ พระยา
สโมสรรสรพการ โห้พร้อมกันรับอีก ๓ ครา เมื่อเสร็จ
การถวายไชยมงคลแล้ว ได้มีศักรวาเป็นที่รื่นเริงกัน

ศักรวาที่เล่นในวันนี้ คือผู้ขายกรมพระตำรวจวง
๑ กรมทหารวง ๑ พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ ๒ วง
ของท่านผู้หญิงเปลี่ยนวง ๑ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่จนย่ำรุ่งแล้วเสด็จขึ้น

บทสักราเรื่องสังข์ทอง^๑ แสดงในงานสมโภชเลี้ยงลูกขุน
ในวันฉลองศิริราชสมบัติในวันกัหลังพระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง
วันที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๘

๑. ตำรวจ

สักรวารกรมพระตำรวจพร้อม คำนับน้อมอภิวันด้วยหรรษา สมเด็จพระจอมมกุฎอุทยยา ได้ราชาภิเษกเนน
เกินหมื่นวันของจะมีพระชนม์ยืนนาน พัฒการวชิราภิเศกสรร ขอสิ่งซึ่งเป็นใหญ่ในโลกย์นั้น ประสิทธิ์สรรพพร
ทั้งหลายถวายเอย

๒. มหาดเล็ก

สักรวาน้อมนบอบพิวาท บรมบาพิบัติปิ่นสยาม บำรุงราชภู่ศาสนาพยายาม เจริญตามบัญญัติ
รักษกาล ผดุงภพจบสกลมณฑลรัฐ ตั้งชั้นฉัตรรัตนมหาศาล พระประยูรวงษาข้าบาทมาล ได้สำราญเพราะพระเดช
ปกเกษเอย

๓. พระยาเทเวศร์

สักรวาประนมบังคมบาท บรมนารถจอมภพสพฐาน เสด็จเถลิงถวัลย์รัชชฉวาท รัชกาลที่ห้าสถาวร
ทรงชุบเกล้าท้าวพระยาข้าขอบขัณฑ์ โดยราชธรรมทศพิชมหิศร อันพาลาสัจจดิษกร ประลาศด่อนหลีกหลัหลบหนี
เอย

๔. ตำรวจ

สักรวามีรับสั่งตั้งเรื่องเล่น ตำรวจเป็นเจ้าของจะเหมาะนักหนา คุณหญิงเปลี่ยนรับบทจนา เทเวศร์นารียก
หกอนงค์ วงชายนันเป็นสามนตรีราช ตรุณนาฏวดีมณฑานวลหง หกเขยนั้นวงทหารชาญณรงค์ หกอนงค์เสียงมาโล
ร้องไปเอย

ฯลฯ

^๑ ตัวสะกดการันต์ตามเอกสารจดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๕ กรมราชเลขาธิการ (ร ๕ รล ๒/๘ หน้า๘๑ - ๘๑)

ในมหามงคลสมัยครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหรียญจักรพรรดิมาลา เพื่อพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่รับราชการมานาน ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในทรงรวบรวมพระราชทรัพย์มาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นจำนวนเงิน ๒๑๔ ชั่ง ทรงพระราชมติเพิ่มเติมนอีก ๖ ชั่ง รวมเป็นเงิน ๒๒๐ ชั่ง พระราชอุทิศบูชาภัณฑ์เทศนาเพื่อเป็นมูลค่าสำหรับปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดราชบูรณะราชวรมหาวิหารพระอารามหลวงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์ไว้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานรับไว้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ตามพระราชศรัทธาของพระองค์

อนุสรณ์

การสมโภชพระราชลัญจกรและตราตำแหน่งในมหามงคลสมัยครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพิเศษไว้เป็นแบบอย่างในภายหน้า โดยให้เจ้าพนักงานและผู้ถือดวงตรานั้น ๆ เชิญพระราชลัญจกร และนำตราตำแหน่งพร้อมด้วยพัตรองงานสมโภชศิริราชสมบัติครบหมื่นวัน ซึ่งปักด้วยเลื่อมดินและไหมเบญจพรรณอันวิจิตรด้วย

ฝีมือช่าง เป็นรูปตราพระราชลัญจกรต่าง ๆ ๑๕ เล่ม เป็นรูปตรากระทรวงต่าง ๆ ๑๔ เล่ม มาฉลองในการพระราชกุศลนี้ โดยประดิษฐานดวงตราไว้บนโต๊ะลายครามต่าง ๆ ซึ่งได้จัดการตั้งแต่งตามลายพระราชลัญจกรและดวงตรานั้น ๆ ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๗ - ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๘ เมื่อเสร็จการพระราชกุศลในวันที่ ๒๘ มีนาคม แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ถือดวงตราหรือผู้แทนถวายพัตรองและเครื่องสำหรับแด่สมเด็จพระสังฆราชและพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ตามพระนามที่ได้กล่าวมาแล้ว

พัตรองตราพระราชลัญจกรและตราตำแหน่งกระทรวงต่าง ๆ เป็นสิ่งอนุสรณ์ที่แสดงถึงเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เนื่องจากพระราชลัญจกรต่าง ๆ เป็นของพระมหากษัตริย์ทรงใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยในหนังสือราชการและส่วนพระองค์เป็นสำคัญ ส่วนตราตำแหน่งกระทรวงต่าง ๆ มีตราใหญ่สำหรับดำเนินพระบรมราชโองการ และตราน้อยสำหรับเสนาบดี ใช้ประทับหนังสือราชการเป็นสำคัญ ตราทั้งสองอย่างจึงหาได้ยาก หรือบางตราอาจเลิกใช้งานมานานแล้ว ดังนั้นพัตรองดังกล่าวสามารถเทียบเคียงใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้ ในระดับหนึ่ง

บรรณานุกรม

- “การสมโภชพระราชลัญจกรและตราตำแหน่ง” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ (๕ เมษายน ๒๔๓๙) ๑ - ๑๒.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ ราชเลขานุการ แบบประทับพระราชลัญจกรอย่างเก่า (๒๖ พ.ย. ๑๒๒)
- _____. ร๕ รล ๒/๘ งานฉลองศิริราชสมบัติ ๑๐๐๐๐ วัน สมอรัชกาลที่ ๑ และฉลองวัดอรุณราชวราราม (๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๐ สิงหาคม ๒๔๔๑)
- _____. ภาพส่วนบุคคล ระเบิด บุนนาค ภ สบ ๒/๕๐๘๒ - ๕๑๑๗ พัตรองพระราชลัญจกร
- _____. ภาพหอพระสมุดวชิรญาณ ภ ๐๐๑ หวญ ๗๗/๕๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศราฯ หลัทย
- _____. _____ (๒) ภ ๐๐๔ หวญ ๕๐/๒๐ เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

An Anecdote from History: The 333th Anniversary of Siamese Envoy to France: Royal Friendship between King Narai the Great and King Louis XIV

King Narai the Great was the 27th monarch of Ayutthaya Kingdom. His reign was the most prosperous in terms of trade, arts and sciences through diplomatic contacts with western nations, particularly with France ruled by King Louis XIV at that time. By this policy and positive impact, Siam turned out to be recognized internationally.

For four times that Siamese envoys were sent to promote international relations with France, especially the 3rd diplomatic mission (1685) led by the smart Ambassador, Phra Wisutsunthon (Pan) or Kosa Pan and gained a remarkable reputation for Siam. The mentioned trip resulted in two important historical documents permitting us to learn about historical data relevant to Siam and France during that time.

1. The Diary to France (by Kosa Pan), or we may call it “travel diary”, reporting Kosa Pan’s voyage to France. The original one was hand written by Phra Wisutsunthon (Kosa Pan).

2. Travel Note of Siamese Ambassador in France (Le voyage des ambassadeurs de Siam en France) by Jean Donneau de Vizé.

The dispatch of a Siamese Ambassador (Kosa Pan) to promote diplomatic ties with France over 333 years ago truly reflected King Narai the Great’s vision. Siam Kingdom was accepted at international level accordingly. Thai people highly appreciated and honored him for his visionary accomplishments with the title “the Great”. His vast contribution to the motherland can be studied and witnessed from past to present. On the 16th of February, which is his birthday, it is officially announced “King Narai the Great Day” to commemorate the far-sighted ruler of Ayutthaya Kingdom.

Translated by Sukanya Phromphon

๓๓๓ ปี

คณะราชทูตสยาม (โกษาปาน) ไปฝรั่งเศส:

พระราชไมตรีสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

✦✦✦ ไอยคุปต์ ธนบัตร*

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ประดิษฐาน ณ อุทยานราชภักดี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

* นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒๗ แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๑๗๕ ทรงปราบดาภิเษกเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๑๙๙ เสด็จสวรรคตวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๒๓๑ พระชนมพรรษา ๕๖ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติเป็นระยะเวลา ๓๒ ปี ในรัชสมัยของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านการค้า ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนมีการติดต่อสัมพันธ์ทางการทูตกับชาติตะวันตก ยังผลให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส ซึ่งในช่วงเวลานั้นปกครองโดยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพิจารณาว่าฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจที่เข้มแข็งชาติหนึ่ง หากสร้างความสัมพันธ์อันดีไว้จะเป็นคุณประโยชน์ต่อสยาม และเป็นการสร้างการยอมรับสยามในระดับสากลอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและฝรั่งเศสเริ่มต้นเมื่อครั้งที่บาทหลวงลอมแบร์ต เดอ ลามอต (Lombert de La Motte) ชาวฝรั่งเศสเดินทางมาเพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยาม เมื่อพุทธศักราช ๒๒๐๕ เวลานั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพระราชหฤทัยกว้างขวางโปรดให้ออกพระราชกฤษฎีกาให้ราษฎรสามารถเลือกนับถือศาสนาใด ๆ ได้อย่างอิสระ ยังผลให้บาทหลวงฝรั่งเศสมีเสรีภาพในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้ในสยาม พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับฟังข่าวนี้ มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง และได้มีพระราชสาส์นมาถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อขอให้สยามดูแลคณะบาทหลวงของฝรั่งเศสด้วย

อาจกล่าวได้ว่าพระราชไมตรีและความสัมพันธ์ทางการทูตของราชอาณาจักรทั้งสองเริ่มมีความแน่นแฟ้นขึ้นเป็นลำดับ ภายหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต ในการนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งคณะราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับราชอาณาจักรฝรั่งเศส รวม ๔ ครั้ง ดังนี้

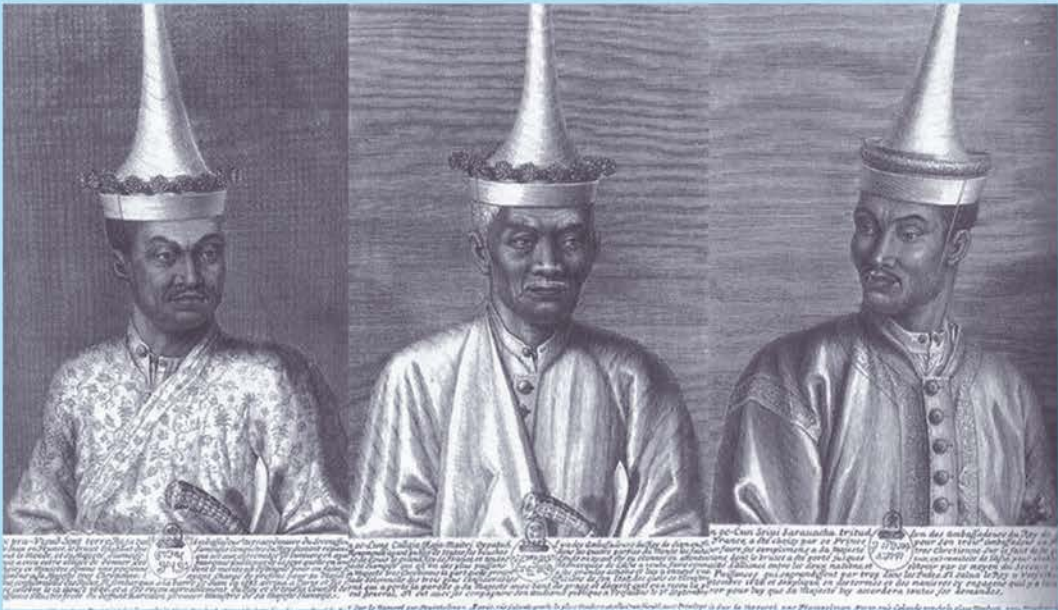

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (พุทธศักราช ๒๑๘๖ - ๒๒๕๘)

ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๒๒๔ คณะราชทูตสยามเชิญพระราชสาส์นเพื่อไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และสมเด็จพระสันตะปาปา ณ กรุงโรม แต่ระหว่างทางเกิดเรือล่มบริเวณเกาะมาดากัสการ์ คณะราชทูตหายสาบสูญ

ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๒๒๖ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งคณะราชทูตชุดนี้โดยสารไปกับเรือกำปั่นของฝรั่งเศส เพื่อสืบข่าวของคณะราชทูตชุดแรกที่ประสบเหตุเรือล่ม คณะราชทูตชุดนี้เดินทางไปถึงกรุงปารีส และได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ พุทธศักราช ๒๒๒๗ ครั้งนั้นเมื่อทรงทราบว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพระราชประสงค์ที่จะเจริญทางพระราชไมตรี ก็ทรงยินดี และทรงตอบรับพระราชไมตรีด้วยการส่งเครื่องราชบรรณาการมาพร้อมกับเซอวาลิเยร์ เดอ ชอ몽ต์ (Chevalier de Chaumont) ราชทูตฝรั่งเศส

คณะราชทูตสยาม ที่เดินทางไปฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๒๒๒๘

จากซ้ายไปขวา ออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน) ราชทูต ออกหลวงกลยาราชไมตรี อุปทูต ออกขุนศรีวิสารวาจา ตรีทูต

ครั้งที่ ๓ พุทธศักราช ๒๒๒๘ คณะราชทูตชุดที่ ๓ มีออกพระวิสุทธสุนทร (ปาน) หรือโกษาปานเป็นราชทูต นับเป็นคณะราชทูตที่มีความสามารถและ สร้างชื่อเสียงแก่สยามเป็นอย่างมาก

ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๒๓๐ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งคณะราชทูตเชิญพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และสมเด็จพระสันตะปาปา ณ กรุงโรม เมื่อคณะราชทูตไปถึงฝรั่งเศส ทางสยามเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงแผ่นดิน จึงสิ้นสุดรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเพทราชาเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา

หากพิจารณาการเดินทางเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างสยามและฝรั่งเศสทั้ง ๔ ครั้งดังกล่าว จะพบว่า การเดินทางของคณะราชทูตสยามครั้งที่ ๓ พุทธศักราช ๒๒๒๘ นับเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย สืบเนื่องจากความรู้

ความสามารถและความเฉลียวฉลาดของราชทูตสยาม คือ ออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน) ทำให้คณะราชทูตสยามชุดนี้ได้รับการยอมรับและยกย่องจากราชอาณาจักรฝรั่งเศสในครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏหลักฐานจากบันทึกการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส (Le voyage des ambassadeurs de Siam en France) โดย เดอ วีเซ (Jean Donneau de Vize) ความตอนหนึ่งว่า

...ไม่มีใครที่จะมีความอ่อนน้อมถ่อมตนเท่ากับราชทูตผู้นี้ในการปฏิบัติต่อผู้มีฐานันดรศักดิ์สูง ไม่ว่าจะได้ชาติกำเนิด หรือเป็นนักปราชญ์ราชวินายช่างศิลปะที่มีเกียรติสูงก็ตาม นอกจากมธุรสวาจาอันเป็นที่น่าฟังใจแล้ว ท่านราชทูตยังสรรค้ายกย่องอันมีลักษณะพอเหมาะพอควรแก่ฐานะของบุคคล...^๑ และตัวอย่างอีกตอนหนึ่งว่า

^๑ Jean Donneau de Vize ผู้เขียนบันทึกการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส (Le voyage des ambassadeurs de Siam en France) ได้บันทึกถึงลักษณะและนิสัยใจคอของราชทูต ออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน) (แปลโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิชำระและเผยแพร่หนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๒๐)

...ถัดจากนั้นเจ้าพนักงานจึงได้พาท่านไปชมห้องหับต่าง ๆ...ข้าพเจ้าไม่อาจบรรยายได้ว่าคณะราชทูตได้พิจารณางานช่างฝีมือเหล่านี้ด้วยความเอาใจใส่เพียงไร ขอให้ท่านจงเชื่อเถิดว่าท่านราชทูตผู้มีความเฉลียวฉลาดสนใจใคร่รู้ในทุกสิ่งทีเห็น จะไม่ยอมปล่อยให้สิ่งใดที่ไม่รู้จักผ่านไปโดยไม่ได้ตรวจตราอย่างใกล้ชิด และจะชักใช้ไต๋ถามจนได้ความครบถ้วนทุกสิ่งไป...^๖

อนึ่ง คณะราชทูตชุดนี้ออกเดินทางจากสยามเมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๒๒๘ และถึงเมืองแบรสต์ (Brest) ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๒๒๙ คณะราชทูตสยาม

ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ในวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๒๒๙ ถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ด้วยความเคารพอ่อนน้อมเสมือนแสดงความเคารพต่อพระมหากษัตริย์ของสยามเอง สร้างความประทับใจแก่ชาวฝรั่งเศสเป็นอย่างยิ่ง คณะราชทูตเดินทางกลับจากฝรั่งเศสถึงสยามเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๒๓๐ พร้อมด้วยเมอร์ซิเยอร์ เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตพิเศษที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงส่งมาเจริญทางพระราชไมตรีกับสยาม

เส้นทางเดินทางของคณะราชทูตสยามจากสยามไปฝรั่งเศส พุทธศักราช ๒๒๒๘

เส้นทางเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส

^๖ เป็นเหตุการณ์ที่คณะราชทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในห้องสเวย และเจ้าพนักงานได้นำคณะราชทูตชมห้องต่าง ๆ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ (แปลโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิชำระและเผยแพร่หนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๒๐)

คณะราชทูตสยามเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส

พระราชไมตรีระหว่างราชอาณาจักรสยามและฝรั่งเศส นับเป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ และเป็นผลให้มีเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ปรากฏเป็นหลักฐานที่บันทึกเรื่องราวตลอดเส้นทางการเดินทางของคณะราชทูตสยาม ทำให้เราได้รับทราบถึงข้อมูลประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสยามและฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้น จำนวน ๒ รายการ คือ

๑. บันทึกการเดินทางไปฝรั่งเศส (ของโกษาปาน) เป็นบันทึกการเดินทาง หรืออาจเรียกว่ารายงานการเดินทางของโกษาปาน เมื่อครั้งเดินทางไปฝรั่งเศส เป็นต้นฉบับลายมือของออกพระวิสุทสุนทร (โกษาปาน) จำนวน ๖๘ หน้า ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่สำนักบาทหลวงต่างประเทศ ประเทศฝรั่งเศส

๒. บันทึกการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส (Le voyage des ambassadeurs de Siam en France) โดยเดอ วีเซ (Jean Donneau de Vizé) นักเขียนและนักการละครชาวฝรั่งเศส ได้บันทึกเรื่องราวตลอดการเดินทางของคณะราชทูตสยาม โดยเฉพาะความสามารถที่น่าชื่นชมของออกพระวิสุทสุนทร

(โกษาปาน) ราชทูต พิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือในช่วงเวลาที่คณะราชทูตเดินทางอยู่ในฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๒๒๒๙ เป็นข้อมูลการเดินทางอย่างละเอียด โดยรวบรวมบทสนทนา สุนทรพจน์ หรือเหตุการณ์ที่น่าสนใจระหว่างการเดินทางของคณะราชทูตไว้ด้วย

การส่งคณะราชทูตสยาม (โกษาปาน) ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ๓๓๓ ปีที่แล้ว สะท้อนถึงพระปรีชาสามารถและพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งยังผลให้ราชอาณาจักรสยามเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ด้วยเหตุนี้ ประชาชนชาวไทยจึงพร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญา “มหาราช” และกำหนดให้วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระองค์เป็น “วันสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ได้สร้างคุณูปการต่อชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ ซึ่งยังคงปรากฏให้ชาวไทยได้ศึกษาเรียนรู้สืบมาจนทุกวันนี้

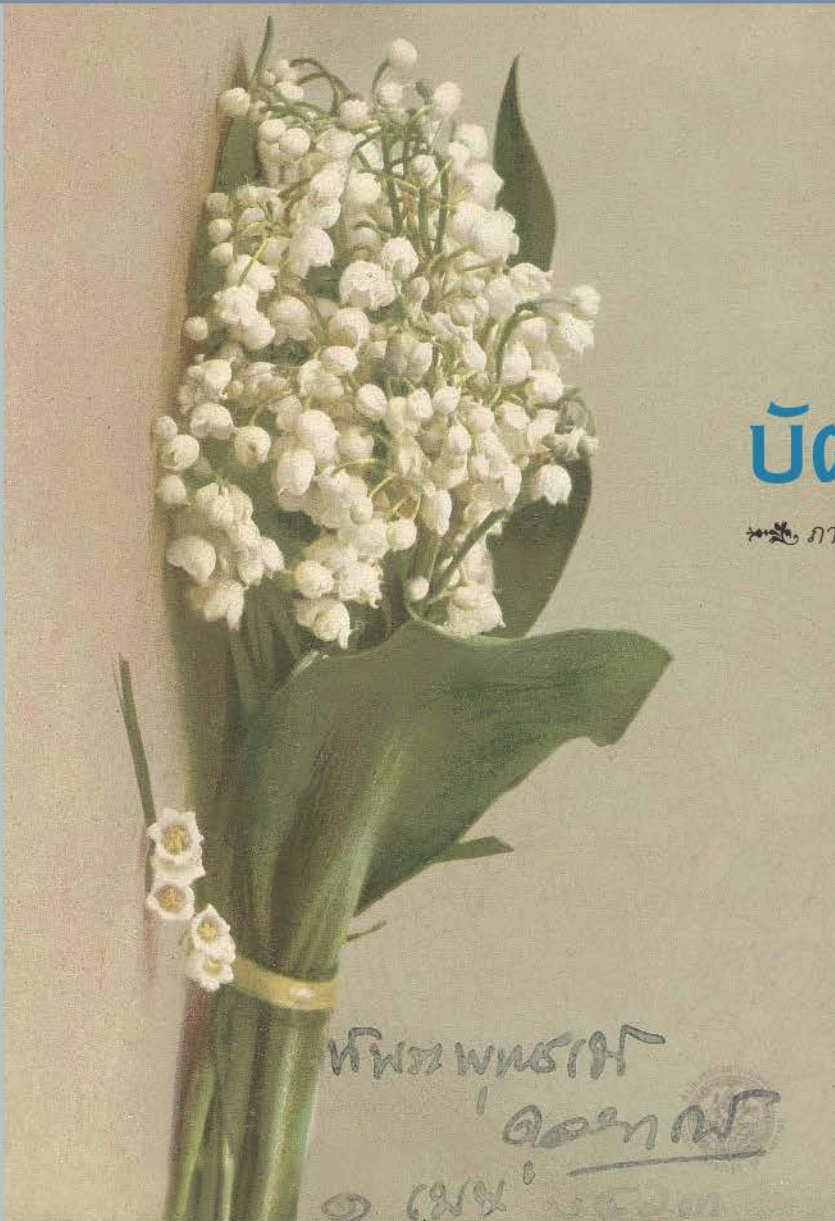

Old Pictures Mirror the Past: Greeting Card

A media to express congratulations, appreciation, or concern, a greeting card conveys messages on various special occasions; birthday, New Year's party or other festivals. In Thailand, influential greeting card could trace back since the reign of King Mongkut (King Rama IV) who kindly sent cards to diplomats, court entourage and foreign friends on special occasions. Office of the National Archives is in charge of archival records storage has collected greeting cards that are New Year's cards from the reign of King Chulalongkorn (King Rama V). The service relating to greeting card archives is available for the general public on working days during office hours at Office of the National Archives.

Translated by Sukanya Phromphon

บัตรอวยพร

*** ภาวิดา สมวงศ์*

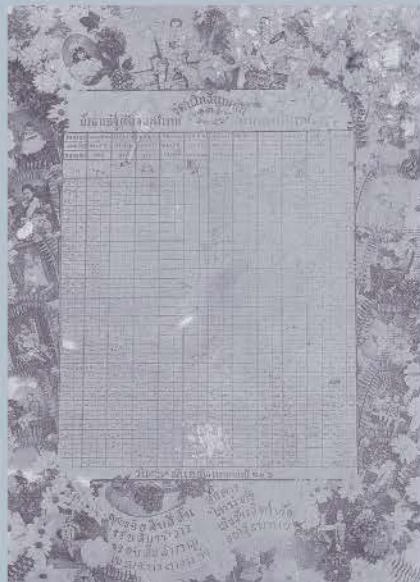
บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๔๖๓

บัตรอวยพร บางท่านเรียกการ์ดอวยพร หรือภาษาอังกฤษเรียกว่า “Greeting Cards” เป็นสื่อกลางแสดงความยินดี ขอบคุณ หรือความห่วงใยเนื่องในโอกาสพิเศษ ทั้งงานวันเกิด งานขึ้นปีใหม่ หรือเทศกาลอื่น ซึ่งบัตรอวยพรจะอยู่ในรูปแบบหลากหลายบรรจุลงในซองมีทั้งที่จัดพิมพ์สำเร็จรูปหรือประดิษฐ์เอง โดยปกติจะอยู่ในรูปแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตกแต่งด้วยรูปภาพหรือลวดลาย มีข้อความที่จัดพิมพ์อย่างเรียบร้อย พร้อมช่องว่างสำหรับ

ผู้ส่งบัตรอวยพรเขียนข้อความเพิ่มเติมพร้อมลงนาม ซึ่งมีประวัติย้อนหลังเริ่มต้นจากชาวจีนโบราณที่แลกเปลี่ยนข้อความปรารภนาดีถึงกัน เทศกาลขึ้นปีใหม่ ราวต้นศตวรรษที่ ๑๕ ชาวยุโรปได้นิยมประดิษฐ์บัตรอวยพรแลกเปลี่ยนกัน โดยเฉพาะชาวเยอรมนีได้ส่งบัตรอวยพรเนื่องในเทศกาลวันวาเลนไทน์ ราวคริสต์ศักราช ๑๔๐๐ ซึ่งยังปรากฏหลักฐานบัตรอวยพรดังกล่าวในพิพิธภัณฑ์ประเทศอังกฤษ

*นักจดหมายเหตุชำนาญการ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๓๙ (ปีออก รัตนโกสินทรศก ๑๑๕)

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๔

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๔

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๔

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่/
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๐๘

ประเทศไทยได้รับอิทธิพลการส่งบัตรอวยพรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อพระราชทานคณะทูตานุทูต ข้าราชการบริพาร และมีตรสหายชาวต่างประเทศ เนื่องในวาระสำคัญแต่ปรากฏหลักฐานบัตรอวยพรที่จัดเก็บในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาตินับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ซึ่งเป็นบัตรอวยพรเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ มีรูปแบบหลากหลายทั้งแบบที่จัดพิมพ์สำเร็จรูปเป็นรูปภาพสถาบันพระมหากษัตริย์ ศาสนา ภาพดอกไม้ ผลไม้ สัตว์ หรือสัญลักษณ์ในแต่ละรัชสมัย รวมทั้งงานประดิษฐ์ลอยตัวที่แสดงถึงความบรรจงในการรังสรรค์ผลงานจากผู้ส่งไปยังผู้รับ มีการเขียนข้อความทั้งแบบร้อยกรองและร้อยแก้ว ขนาดของบัตรอวยพรมีตั้งแต่ขนาดโปสการ์ด และขนาดเล็กราวนามบัตร ซึ่งสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติจัดเก็บเป็นเอกสารจดหมายเหตุชุดหอพระสมุดวชิรญาณ หมวดเบ็ดเตล็ด เปิดให้บริการแก่ทุกภาคส่วน ณ ห้องบริการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติทุกวันเวลาราชการ

บัตรอวยพรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภาพถ่ายหอพระสมุดวชิรญาณ ภ ๐๐๔ หวญ ๑๑ บัตรอวยพรปีใหม่ (พุทธศักราช ๒๔๓๙ - ๒๔๖๘)
- John Hanc. **The History of the Christmas Card**. [online]. Access 28 January 2019, <https://www.smithsonianmag.com/history/history-christmas-card-180957487/>
- Wikipedia. **Greeting Card**. [online]. Access 28 January 2019, https://en.wikipedia.org/wiki/Greeting_card

พุทธานิเชก เทวานิเชก และมิงคลานิเชก

* พิมพพรรณ เพญลยหวังเจริญ*

คอลัมน์ถามหา - ตอบไป ฉบับนี้ มีคำถามจากสมาชิกผู้สนใจในเครื่องรางของขลัง ถามว่า พิธีพุทธานิเชก พิธีเทวานิเชก และพิธีมิงคลานิเชก มีที่ใช้อย่างไร และมีความแตกต่างกันอย่างไร ใช้ร่วมกันได้หรือไม่

เบื้องต้นเมื่อพิจารณาจากรูปศัพท์ทั้ง ๓ คำ ก็พบว่าศัพท์ทั้ง ๓ คำ มีคำร่วมคือคำว่า นิเชก ซึ่งพจนานุกรมนิยามความหมายว่าเป็น กริยา แปลว่า แต่งตั้งโดยทำพิธีรดน้ำ เช่น พิธีขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน : การได้บรรลุนั้น ประมาณิเชกสัมโพธิ

ญาณ ส่วนคำแยก คือ พุทธา เทวา และมิงคลา มีความหมายดังนี้

พุทธ เป็น คำนาม แปลว่า ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว ใช้เฉพาะเป็นพระนามของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า

เทวา เป็น คำนาม แปลว่า เทพเจ้า, เทวดา

มิงคละ เป็น คำนาม มาจากคำว่า มงคล แปลว่า เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ หรือเรียกเครื่องรางของขลังที่เชื่อว่าจะนำความสุขความเจริญมาให้ หรือป้องกันอันตรายต่าง ๆ ว่า วัตถุมงคล

* นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาเฉพาะรูปศัพท์สามารถเข้าใจได้ว่า พุทธาภิเษก ควรจะเกี่ยวข้องกับพิธีทางพุทธศาสนา เทวาทิเษกก็น่าจะเป็นพิธีเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ส่วนมังคลาทิเษก ปรากฏใช้ในพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ เช่น พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ซึ่งหมายถึง พระราชพิธีสมโภชเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงครองสิริราชสมบัติได้ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่เคยมีมา

อย่างไรก็ดียังมีหนังสือบางเล่ม เช่น พจนานุกรมของอาจารย์เปลื้อง ณ นคร^๑ ได้นิยามความหมายของคำว่า อภิเษก ในความหมายที่ ๒ ว่า ได้บรรลุได้เป็น แล้วยกตัวอย่างว่า พุทธาภิเษก คือ การได้เป็นพระพุทเจ้า ดังนั้นการประกอบพิธีพุทธาภิเษกขณะสร้างพระพุทธรูป พระประธาน พระบูชา ตลอดจนพระพิมพ์ก็เพื่อให้พระพุทธรูปเหล่านั้นมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นพระพุทเจ้า ซึ่งขณะประกอบพิธี

พุทธาภิเษก มักมีการลงเลขยันต์ ตลอดจนลงคาถาอาคมต่าง ๆ ด้วย ทำให้พระปฏิมากรเหล่านั้นมีความขลังในด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นจากพระเถรอาจารย์ที่มีพุทธคุณมาร่วมประกอบพิธีนั่งปรก^๒ เพื่อใช้กระแสจิตนำพาพระคาถาที่สวดอยู่ไปสู่องค์พระปฏิมา

ตำราว่าด้วยพิธีพุทธาภิเษก

การประกอบพิธีพุทธาภิเษกในสังคมไทยอาจกล่าวได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความเข้มขลังและศักดิ์สิทธิ์ให้แก่วัตถุมงคลต่าง ๆ ทั้งพระพิมพ์ พระผง ตะกรุด ผ้ายันต์ และอื่น ๆ อีกหลายอย่างตามความเชื่อของแต่ละสังคม แต่ไม่พบหลักฐานการบันทึกเป็นตำราอย่างชัดเจน สันนิษฐานว่าเป็นภูมิปัญญาแบบจับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ที่ซ่อนอยู่ในตัวครูบาอาจารย์หรือพระเถระที่ได้ฝึกฝนเล่าเรียนสืบทอดมาจากอุปัชฌาย์อาจารย์ตามลำดับ เท่าที่สืบค้นได้มี

^๑ เปลื้อง ณ นคร, พจนานุกรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ, ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖๐.

^๒ หมายถึง การนั่งทานคำที่พระพิธีธรรม ๔ รูปสวด เหมือนกับพระนั่งทานสวดปาฏิโมกข์ แต่ต้องเลือกพระที่ทรงความรู้ทางวิปัสสนาธุระเพื่อจะได้ใช้กระแสจิตนำพาพระคาถาที่สวดไปสู่องค์พระปฏิมาให้เกิดความขลังและศักดิ์สิทธิ์

ตำราชื่อ พุทธาภิเษกพิธี พิธีกรรมปลุกเสก
พระเครื่องรางของขลัง” ค้นคว้าเรียบเรียงโดย
แพทย์ สารีบุตร จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อพุทธศักราช
๒๕๐๙ โดยตำราเล่มนี้มีได้กล่าวถึงเฉพาะกระบวนการ
อันเนื่องด้วยพิธีกรรมปลุกเสกพระเครื่องรางของขลัง
แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เริ่มต้นกล่าวถึงที่มาของ
การสร้างพระพุทธรูป ตำราสร้างพระพุทธรูป และวิธี
ประสมเนื้อโลหะ นวโลหะ สัตตโลหะ ปัญจโลหะ
นายช่างหล่อพระสมัยโบราณ ตำนานการสร้างพระ
พิมพ์หรือพระเครื่องราง และลักษณะของพระพิมพ์ที่
ขุดค้นพบในประเทศไทย ตำนานการสร้างพระชัยวัฒน์
ทั้งขนาดใหญ่สำหรับบรรจุดวงชาตา พระชัยวัฒน์
ขนาดเล็กชนิดพระเครื่อง ตำราการจัดสร้างพระ
ชัยวัฒน์ฉบับของสมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว สมัยกรุง
ศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตำนาน
การสร้างพระกริ่ง พุทธานุภาพของพระกริ่ง พุทธ
ลักษณะของพระกริ่ง และพระกริ่งมีชื่อเสียงต่าง ๆ
ตำนานการสร้างพระโพธิ์ปางห้ามสมุทร หรือพระพิชัย
สงคราม ตำราการสร้าง วิจิตรสร้างบรรจุดวงชาตาใส่
ฐานพระโพธิ์ อันเป็นตำนานที่สืบมาแต่ครั้งกรุง
ศรีอยุธยา วิถีบูชาและคาถาบูชา ตำราการสร้าง
พระโพธิ์ปางสมาธิ หรือพระชัยลาภ วิธีการจัดสร้าง
และวิถีบูชาพร้อมด้วยคาถากำกับ ตำนานการสร้าง
พระประจำวัน การบูชาและคาถาสำหรับสวดบูชา
โดยบรรยายถึงการจัดพิธีหล่อพระโดยละเอียด
ตลอดจนการจัดสถานที่ การเตรียมสิ่งของ
สำหรับใช้ในพิธี การประกอบพิธีกรรม โดยจำแนก
หน้าที่เป็นของพระภิกษุ ไพร บัณฑิต และพราหมณ์
รวมถึงพระราชพิธีหล่อพระชัยวัฒน์ และพิธีหล่อพระ
ของทางราชการ แล้วจึงกล่าวถึงพระคาถาพุทธาภิเษก
สำหรับใช้สวดในพิธีหล่อพระและสมโภชพระพุทธรูป

รวมถึงพระคาถาเมตตาทพรมหิวหาร สำหรับใช้สวด
ต่อจากพระคาถาพุทธาภิเษก จบด้วยการบรรจุพระ
ซึ่งบรรยายถึงพิธีการบรรจุดวงชาตาใส่ในองค์
พระพุทธรูป ตลอดจนเลขยันต์ต่าง ๆ ที่จะต้องใช้
ในการบรรจุพระ

อาจารย์แพทย์ สารีบุตร นี้เป็นปราชญ์ที่สนใจ
ในเรื่องคาถาอาคมและคัมภีร์พระเวทเป็นอย่างยิ่ง
ท่านใช้ความรู้วิริยอุตสาหะค้นคว้ารวบรวมและ
เรียบเรียงพระคัมภีร์พระเวทไว้ถึง ๗ เล่มใหญ่^๔
โดยเก็บรวบรวมสาระอันเนื่องด้วยไสยศาสตร์และ
วิทยาอาคมต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก โดยในมุขบท
อันเป็นคำนำของหนังสือ พุทธาภิเษกพิธี พิธีกรรม
ปลุกเสกพระเครื่องรางของขลัง ของอาจารย์แพทย์
สารีบุตร กล่าวถึงที่มาของแหล่งความรู้ ดังนี้

“...การสร้างพระพุทธรูปนั้น แต่โบราณกาลมา
ได้กำหนดวิธีจัดสร้างไว้ เป็นหลายประการ จัดเป็น
พิธีกรรมที่สำคัญยิ่งอันหนึ่ง ปัจจุบันนี้พิธีกรรมเหล่านี้
ได้ค่อย ๆ คลี่คลายสลายตัวลงเป็นลำดับ เนื่องจาก
ไม่มีใครมีผู้สนใจจะรวบรวมไว้ ผู้รวบรวมได้มีโอกาสไป
ศึกษาพิธีกรรมเหล่านี้กับเจ้าพระคุณพระมวงคลราชมนู
(สนธิ์ ยติธโร) สำนักวัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งท่านได้
เล่าเรียนต่อมาจากสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว)
สมเด็จพระอุปสมาย์ของท่าน อันทรงเป็นปฐม
บูรพาจารย์ในการจัดพิธีกรรมหล่อพระ”^๕

ด้วยเหตุผลดังกล่าว อาจารย์แพทย์จึงได้
รวบรวมพิธีกรรมหล่อพระ และการสร้างพระทุก ๆ
ประการ ตลอดจนเลขยันต์ คาถาที่ใช้เนื่องในพิธีกรรม
สร้างพระนี้รวมขึ้นเป็นตำราพิเศษเล่มหนึ่งเพื่อ
ความสะดวกและเพื่อความสมบูรณ์ของพิธีกรรม
สำหรับผู้มีจิตศรัทธาจะจัดสร้างพระจะได้จัดทำ
โดยง่ายและถูกต้องตามพิธีการต่อไป

^๓ แพทย์ สารีบุตร, พุทธาภิเษกพิธี พิธีกรรมปลุกเสกพระเครื่องรางของขลัง, (กรุงเทพฯ, ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๙).

^๔ ประจักษ์ ปรากฏพิทยาการ, ประเพณีและไสยเวทวิทยาในขุนช้างขุนแผน, (กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๑๙), หน้า ๑๕๕.

^๕ แพทย์ สารีบุตร, “มุขบท”, พุทธาภิเษกพิธี พิธีกรรมปลุกเสกพระเครื่องรางของขลัง, (กรุงเทพฯ, ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๙), หน้ามุขบท ๑.

จากตำราเล่มนี้แสดงให้เห็นว่าพิธีพุทธาภิเษกเป็นพิธีกรรมที่มักจะทำขึ้นพร้อมกับการหล่อหรือจัดสร้างพระ มากกว่านำมาทำพิธีปลุกเสกหรือพุทธาภิเษกเพิ่มความขลังและศักดิ์สิทธิ์ในภายหลังเหมือนปัจจุบัน

การศึกษาวิจัย

เรื่องพิธีกรรมพุทธาภิเษก

งานศึกษาวิจัยเรื่องพิธีกรรมพุทธาภิเษกในทัศนะทางสังคม^๑ เป็นวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๖ ของพระศราวุธ ปลายวุฒไธ (เลขานุกิจ) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมพุทธาภิเษก พิธีกรรมเทวภิเษก ศึกษาทัศนะทางสังคมที่มีต่อพิธีกรรมพุทธาภิเษก และศึกษาทัศนะทางสังคมที่มีต่อพิธีกรรมพุทธาภิเษก โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ต่าง ๆ และงานวิจัยที่ว่าด้วยการประกอบพิธีพุทธาภิเษก ประกอบการสังเกตการณ์และ การสัมภาษณ์

ผลการวิจัยสรุปความหมายของพิธีกรรมพุทธาภิเษกไว้ดังนี้

“๑. พิธีกรรมพุทธาภิเษก คือ การเจริญพระพุทธรูปพระคาถาพุทธาภิเษก สำหรับสวดในพิธีเททองหล่อพระพุทธรูป และสมโภชพระพุทธรูป รูปเหมือนของเกจิอาจารย์ วัดอุ้มงคล ปลุกเสก เครื่องรางของขลังให้มีความขลังศักดิ์สิทธิ์ด้วยพลังพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ ตลอดจนพระราชพิธีหลวงหล่อพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระบรมมหาราชวังทุก ๆ

รัชกาล ในปัจจุบันนิยมประกอบพิธีกรรมพุทธาภิเษกก่อนถึงวันงานยกข้อฟ้า ปิดทองฝังลูกนิมิต หรือสร้างวัตถุมงคลเพื่อหารายได้สมทบทุนสร้างวัด”^๒

จากนิยามความหมายที่ยกมา แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมพุทธาภิเษกมีการใช้เพื่อสร้างความขลัง และศักดิ์สิทธิ์ให้แก่วัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง และรูปเหมือนของเกจิอาจารย์ต่าง ๆ ซึ่งมากกว่าเดิมที่ใช้เฉพาะหล่อพระพุทธรูป พระพิมพ์และพระกริ่งเท่านั้น นอกจากนี้การประกอบพิธีพุทธาภิเษกในปัจจุบันยังนำไปผูกกับกิจกรรมอื่น ๆ ของแต่ละวัด เพื่อสร้างรายได้เพิ่มให้แก่วัด ในขณะเดียวกันก็สร้างแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนอยากมาร่วมกิจกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ที่สำคัญยังสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่วัตถุมงคลตามกระแสสังคมแม้จะขัดกับหลักธรรมของพุทธศาสนาก็ตาม

นอกจากนี้ยังนิยามความหมายของพิธีกรรมเทวภิเษกไว้ดังนี้

“๒. พิธีกรรมเทวภิเษก คือ การอ่านโองการบวงสรวงอัญเชิญเทวดาทั้ง ๑๖ ชั้นฟ้า ๑๕ ชั้นดินตลอดถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วทั้งสากลโลกให้เสด็จมารับเครื่องบวงสรวงสังเวยและพักผ่อนที่ศาลเพียงตา เพื่อร่วมพิธีกรรมพุทธาภิเษก เททองหล่อพระพุทธรูป และสมโภชพระพุทธรูป รูปเหมือนของเกจิอาจารย์ วัดอุ้มงคล เครื่องรางของขลัง ให้มีความขลังศักดิ์สิทธิ์ด้วยพลังเทวดานุภาพ อิธานานุภาพ บุญญานุภาพ”^๓

จากนิยามดังกล่าว แสดงว่าพิธีกรรมเทวภิเษกเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพิธีพุทธาภิเษก ซึ่งเป็นการอัญเชิญปวงเทพเทวดามาร่วมในพิธีพุทธาภิเษก โดยให้เสด็จมาพักผ่อนอยู่ที่ศาลเพียงตาที่สร้างขึ้นเพื่อร่วมเป็นสักขีพยานและอำนวยพรให้เกิดพลังเทวดานุภาพ อิธานานุภาพ และบุญญานุภาพ

^๑ พระศราวุธ ปลายวุฒไธ (เลขานุกิจ), “พิธีกรรมพุทธาภิเษกในทัศนะทางสังคม”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

^๒ เรื่องเดิม, หน้า ก.

^๓ เรื่องเดิม, หน้าเดียวกัน.

พระพิมพ์เทวรูป พระอิศวร พระพินเนศวร และพระนารายณ์

แก่พระพุทธรูป ภูมิเหมือนเกจิอาจารย์ วัดมณฑล และเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ที่นำมาทำพิธีพุทธาภิเษก นั้น ซึ่งตำราพุทธาภิเษกพิธีโบราณเรียกว่า เป็นการบวงสรวงสังเวยเทวดาเท่านั้นมิได้เรียกว่า พิธี เทวภิเษก ดังความว่า

“...เมื่อใกล้จะถึงเวลาได้ฤกษ์กระทำการ ก็ให้ จัดเครื่องสังเวยบูชาเทพยดาและเทวดาที่รักษาฤกษ์ เสียก่อน โดยให้เจ้าภาพเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชา กล่าว คำอธิษฐานเสียก่อน ต่อจากนั้นก็เป็นที่ของโหร จะต้องกล่าวโคลกบูชาเทวดา และกล่าวคำบูชาสังเวย บวงสรวงเทวดา จากนั้นเมื่อได้เวลาปฐมฤกษ์ก็เป็น หน้าที่ของช่างหล่อ ฟังปฏิบัติการสืบไป... ระยะเวลา

หาฤกษ์จุดเทียนชัยกับฤกษ์เทพระนี้ ต้องไว้ระยะห่าง กันอย่างน้อยก็คะแนนให้พระสวดมนต์และพระพิธีสวด พุทธาภิเษกจบ หรือเว้นระยะพอให้ช่างสูม่วนได้ที่...”^๙

นอกจากนั้นตำราพุทธาภิเษกพิธียังกล่าวว่า การจัดทำพิธีหล่อพระ ควรจัดทำในพระอุโบสถ มีการ สวดคาถาพุทธาภิเษก ซึ่งเป็นคาถาที่สำคัญใช้เฉพาะ ในการหล่อพระพุทธรูปและสมโภชพระพุทธรูปที่ สำคัญ ๆ เท่านั้น การสวดก็ควรสวดแต่เพียงในบริเวณ พระอุโบสถ เพราะชื่อของคาถาย่อมบอกความหมาย ของพิธีกรรมอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ดังนั้น พิธีกรรมก็ควรทำภายในพระอุโบสถ จึงจะเป็น การสมควร

^๙ เทพย์ สาริกบุตร, พุทธาภิเษกพิธี, หน้า ๑๘๔ - ๑๘๘.

หลักฐานเรื่องพิธีเทวภิเษก

ดังได้กล่าวแล้วว่า พิธีเทวภิเษกเป็นพิธีกรรมอันเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ (ศาสนาฮินดู)^{๙๐} ซึ่งมีความเชื่อและเคารพนับถือเหล่าทวยเทพ เทวา และเทวี ตลอดจนอวตารของพระผู้เป็นเจ้า เช่น อวตารของพระศิวะ ๑๑ ปาง และอวตารของพระนารายณ์ ๑๐ ปาง เป็นต้น ดังนั้นเมื่อเทวสถานสำหรับพระนครจัดสร้างพระพิมพ์โบสถ์พราหมณ์เพื่อหาทุนในการบูรณะเทวสถานสำหรับพระนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ โดยนำกระเบื้องมุงหลังคาที่ชำรุดมาบดแล้วกดเป็นพระพิมพ์เทวรูป พระอิศวร พระพิฆเนศและพระนารายณ์ เพื่อถวายเป็นทานแก่ผู้มีจิตศรัทธาสนับสนุนสมทบทุนค่าใช้จ่ายในการบูรณปฏิสังขรณ์เทวสถาน สำหรับพระนคร จึงมีกระบวนการจัดสร้างพระพิมพ์โบสถ์พราหมณ์ให้มีความศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับพิธีพุทธภิเษกของศาสนาพุทธ โดยเชิญทั้งพราหมณ์จากอินเดียและนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ทั้งพระธรรมยุติกนิกาย พระมหานิกาย และพระรามัญนิกาย มาร่วมทำพิธีเทวภิเษกด้วย แต่เรียกชื่อขั้นตอนที่มีพระภิกษุสงฆ์ ทำพิธีว่า พิธีมังคลาเทวภิเษก ดังมีรายละเอียดในกระบวนการจัดสร้างพระพิมพ์โบสถ์พราหมณ์^{๙๑} เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ ตามลำดับคือ

๑. นำกระเบื้องเก่ามาบดและกดพิมพ์เป็นรูปพระอิศวร พระนารายณ์ และพระพิฆเนศวร

๒. วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๕ พระราชครูวามเทพมุนี ประกอบพิธีบูชาฤกษ์ขึ้นแบบพิมพ์เทวรูป และได้อาราธนาพระอาจารย์ ดร.สิงหนนราสโก เจริญพระพุทธรมณต์และแผ่นเมตตาคัจฉ

๓. พิธีเทวภิเษก ตั้งแต่วันที่ ๑๘ - ๒๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๔๕ ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

- วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พราหมณ์เทวสถานสำหรับพระนคร โดยพระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ (ชวิน รังสิพราหมณกุล) เป็นประธาน ประกอบพิธีบวงสรวงบูชาฤกษ์และทำพิธีเทวภิเษก

- วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พราหมณ์อินเดียได้จากวัดพระศรีมหาอุมาเทวี ประกอบพิธีเทวภิเษกตามแบบแผนของอินเดียตอนใต้

- วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พราหมณ์อินเดียเหนือ โดยบัณฑิต วิทยาธร สกฤพพราหมณ์ ประกอบพิธีเทวภิเษก ตามแบบแผนของอินเดียตอนเหนือ

- วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ประกอบพิธีมังคลาเทวภิเษก โดยนิมนต์พระธรรมยุติกนิกาย พระมหานิกาย พระรามัญนิกาย เจริญพระพุทธรมณต์ และพระพิธีธรรมสวดภาณวาร

- วันที่ ๒๒ พฤษภาคม - ๑๐ มิถุนายน ออพระพิมพ์โบสถ์พราหมณ์ไว้ที่เทวสถานสำหรับพระนคร

แล้วจึงกำหนดวันรับพระพิมพ์โบสถ์พราหมณ์ ในวันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๕ เป็นต้นไป

ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๕๕ เทวสถานสำหรับพระนคร ได้จัดสร้างพระพิฆเนศ และประกอบพิธีเทวภิเษก ในเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๖^{๙๒}

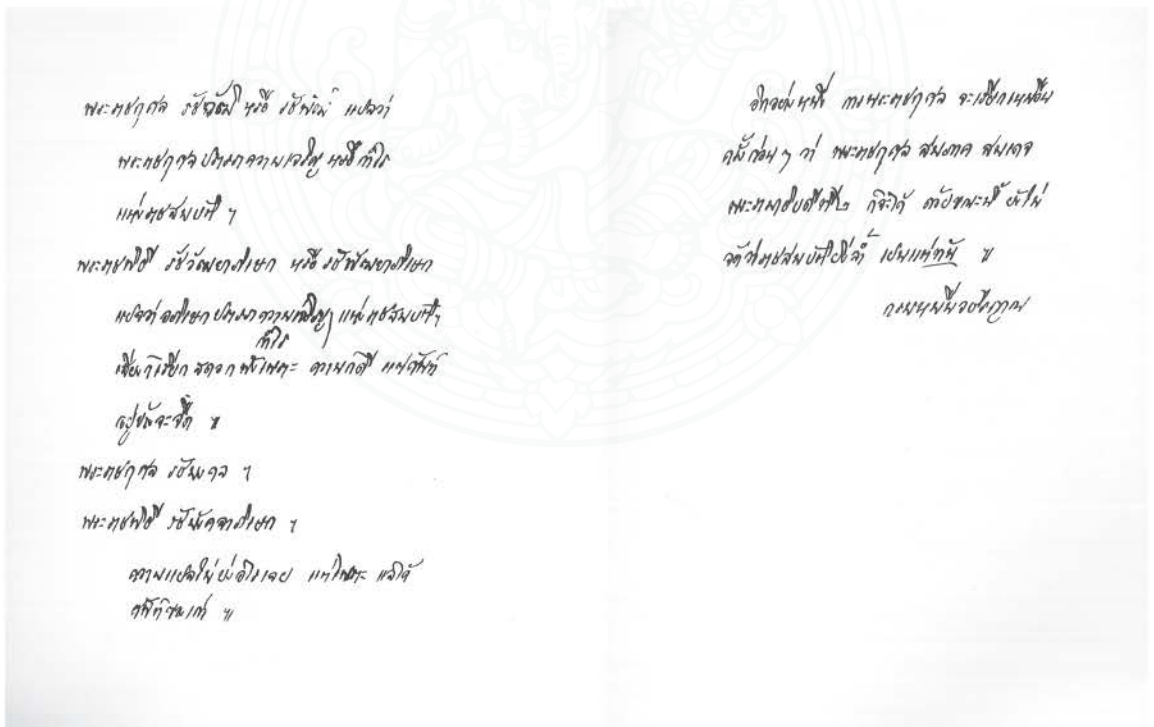
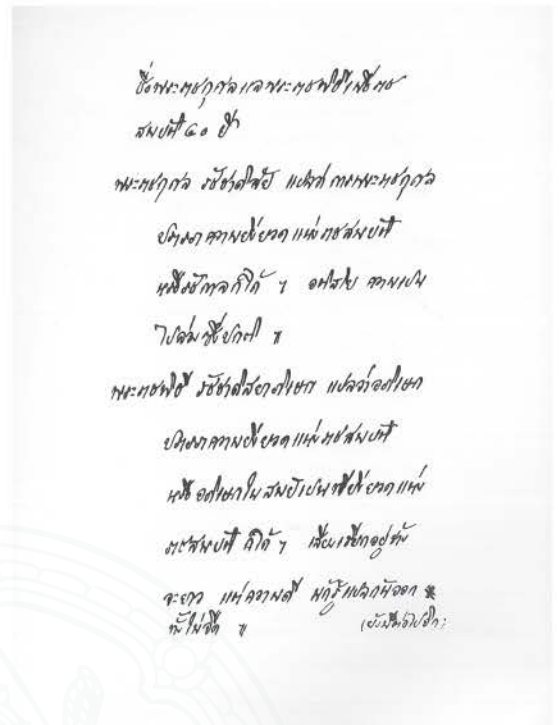
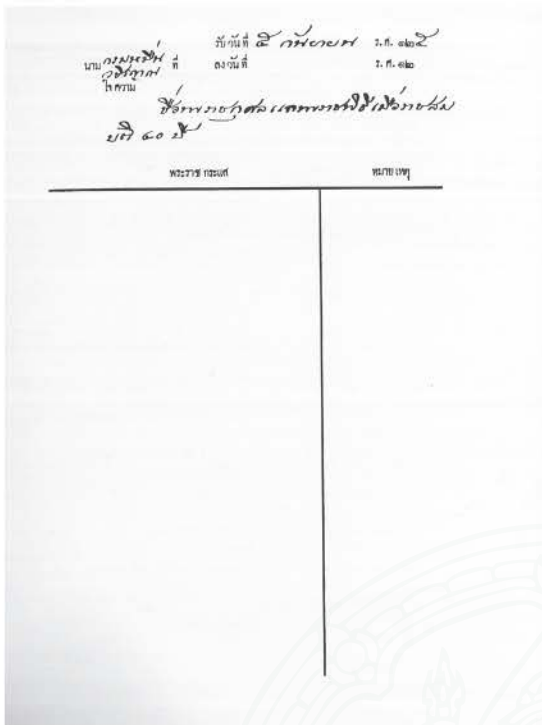
^{๙๐} เทวสถานมรดกวัฒนธรรมบนแผ่นดินไทย, (หนังสือที่ระลึกโครงการบูรณปฏิสังขรณ์เทวสถานสำหรับพระนคร) (กรุงเทพฯ, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐.

^{๙๑} จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์เทวสถานสำหรับพระนคร, (กรุงเทพฯ, เทวสถานสำหรับพระนคร, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

^{๙๒} เรื่องเดิม, หน้า ๔๖.

จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก รัตนโกสินทรศก ๑๒๖ (พุทธศักราช ๒๔๕๐) ชื่อพระราชกุศลและพระราชพิธี เมื่อราชสมบัตินี้ ๔๐ ปี

“พระราชพิธีรัชชาภิเษก” แปลว่า อภิเษก
ปรารถนาความยิ่งยวดแห่งราชสมบัติ หรือ ภิเษกใน
สมัยเป็นที่ยิ่งยวดแห่งราชสมบัติก็ได้ เสียงเรียกอยู่ข้าง
จะยาว แต่ความตื้นๆ รู้แปลกกันออก ทั้งไม่จัด^{๙๔}

พระราชพิธีรัชชภิเษก หรือ รัชพัฒภิเษก
แปลว่า อภิเษก ปรารถนาความเจริญ ก้าวไกล แห่งราช
สมบัติฯ เสียงก็เรียกสะกดกฟังเพราะความกดี แต่ศัพท์
ดูข้างจะจัด^{๙๕}

พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกฯ ความแปลไม่แบ่ง
อะไรเลย แต่ไพเราะ แลได้ศัพท์ของเก่า^{๙๖}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเลือกใช้คำว่า งานพระราชกุศลรัชมงคล เนื่อง
ในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติเท่าสมเด็จพระ
พระรามธิบดีที่ ๒ (แห่งกรุงศรีอยุธยา) และพระราช
พิธีรัชมังคลาภิเษก เนื่องในวโรกาสที่ทรงครอง
สิริราชสมบัติยืนนานกว่าสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๒
และพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในประวัติศาสตร์ไทย
อันเป็นที่มาของชื่อพระราชพิธีเช่นเดียวกันนี้ในโอกาส
ต่อมา

ที่มาของชื่อพิธีมังคลาภิเษก

พุทธศักราช ๒๔๔๐ กรมศิลปากรได้จัดสร้าง
พระพิฆเนศวรแบบหล่อลอยองค์เป็นรุ่นแรก ซึ่ง
ออกแบบโดย อาจารย์อนันต์ สวัสดิวัตน์ จากสำนัก
ช่างสิบหมู่ แล้วประกอบพิธีปลุกเสกเพื่อความศักดิ์สิทธิ์
ณ พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส (โบสถ์วัด

พระแก้ววังหน้า) ภายในวิทยาลัยนาฏศิลป์ (ซึ่งปัจจุบัน
ยกฐานะเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์) เมื่อวันศุกร์
ที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๐ โดยนิมนต์
พระเถรานุเถระ จำนวน ๙ รูป และพระคณาจารย์
อีก ๑๐๘ รูป เพื่อทำพิธีพุทธาภิเษก เพราะถือว่าเป็น
การอัญเชิญเทพเจ้าต่าง ๆ มาสู่สมณทลพิธีและ
ร่ายมนต์อันศักดิ์สิทธิ์แห่งเทพให้ความศักดิ์สิทธิ์นั้น
แผ่รณอยู่ในวัตถุ ส่วนพุทธพิธีซึ่งประกอบด้วย
การสวดมนต์พระปริตรและการนั่งปรกเพื่อให้เกิด
ความศักดิ์สิทธิ์จากพุทธคุณที่เชื่อว่ามีคุณวิเศษใน
การปกป้องขัดขวางภัยอันตรายและความอัปมงคลทั้ง
ปวงได้ อีกทั้งยังเป็นการกระทำพิธีในพระอุโบสถด้วย

การทำพิธีในครั้งนั้น คณะทำงานได้ไปนิมนต์
สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ (นิยม จาณิสโร) ขณะดำรง
ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เป็นประธานในพิธี พร้อมนิมนต์
พระสงฆ์ของวัดชนะสงครามอีก ๙ รูป ร่วมทำพิธี
เพราะถือเคล็ดตามนามวัดว่า “ชนะ” และถือว่าพื้นที่
ส่วนใหญ่ของกรมศิลปากรเดิมเป็นอาณาเขตของ
วังหน้า ที่สำคัญการทำพิธีในครั้งนั้นมีการเชิญ
พราหมณ์จากเทวสถานสำหรับพระนคร ปัจจุบันคือ
พระมหาราชครูศรีวิสุทธิคุณ มาทำพิธีอ่านโองการ
บูชาฤกษ์ และมีพราหมณ์จากอินเดียมาร่วมทำพิธีด้วย
จึงเป็นพิธีครั้งสำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งของ
กรมศิลปากรอย่างแท้จริง

^{๙๔} เรื่องเดิม, หน้า ๓.

^{๙๕} เรื่องเดิม, หน้า ๔.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

นายเทิม มีเต็ม^๓ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาตะวันออก ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า สมเด็จพระมหาธีราจารย์ วัดชนะสงคราม ให้คำแนะนำว่าไม่ควรใช้คำว่า พุทธาภิเษก เพราะไม่ได้สร้างพระพุทธรูป ควรใช้คำว่า มงคลาภิเษก เพื่อเป็นคำรวมที่สามารถใช้ได้ทั้งเทวรูป และเหรียญพระเถระ หรือเกจิอาจารย์ต่าง ๆ โดยมีความหมายว่า อภิเษกของที่นำมาทำพิธีให้เกิดความเป็นมงคลทั้งจากเทพ เทวดา และพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ จึงเป็นที่มาของการเรียกชื่อการทำพิธีปลุกเสก พระพิณเนศวรของกรมศิลปากรในครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๐ ว่า พิธีมงคลาภิเษก และได้ใช้สืบท่อมานี้มาอีกหลายครั้ง

กล่าวได้ว่า มงคลพิธีตามความเชื่อของสังคมไทยมีที่มาและกระบวนการทำพิธีอันเป็นภูมิปัญญาของบรรพชนในสังคม โดยมีคติและแนวทางอันมีเหตุมีผลเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่สรรพสิ่งทั้งปวง ในขณะเดียวกันก็กำหนดชื่อและแบบแผนไว้เป็นแนวทางให้อนุชนสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมตามควรแก่กรณี ดังนั้นพิธีพุทธาภิเษก พิธีเทวาภิเษก และพิธีมงคลาภิเษก จึงมีที่ใช้แตกต่างกันตามนามของแต่ละพิธี โดยมีเหตุผลดังยกตัวอย่างแสดงข้างต้น

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์เทวสถานสำหรับพระนคร. กรุงเทพฯ: เทวสถานสำหรับพระนคร, ๒๕๕๗.
เทพย์ สาริกบุตร. พุทธาภิเษกพิธี พิธีกรรมปลุกเสกพระเครื่องรางของขลัง. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๙.
เทวสถานมรดกวัฒนธรรมบนแผ่นดินไทย. (หนังสือที่ระลึกโครงการบูรณปฏิสังขรณ์เทวสถานสำหรับพระนคร)
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖.
ประจักษ์ ประภาพิตยากร. ประเพณีและไสยเวทวิทยาในชุมชนข้างขุนแผน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๑๙.
เปลื้อง ณ นคร. พจนานุกรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘.
พิธีมงคลาภิเษกพระพิณเนศวร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๐. (ที่ระลึกพิธีมงคลาภิเษกพระพิณเนศวร
ณ พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส (โบสถ์พระแก้ววังหน้า) กรุงเทพฯ)
ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๑.
ศูนย์ประสานงานทหารกองหนุนแห่งชาติ. พระราชพิธีมงคลาภิเษก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๑.

^๓ เทิม มีเต็ม. ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาตะวันออก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ เวลา ๑๔.๐๐ น.

Masterpiece of the Fine Arts Department: Phraya Sawetkunchorn's Tusks

The first white elephant and one of the three important white elephants in the reign of His Majesty King Phra Buddha Lertla Naphalai (King Rama II), Phraya Sawetkunchorn was found in 1812. In addition to its role; being a majestic animal living beside the King, Phraya Sawetkunchorn is considered a significant elephant in Ratanakosin Period as it was royally granted to participate in several activities of royal ceremonies in its lifetime. More importantly, this was the reason of using white elephant in the circle of red flag; symbol of Thai nation. Also, the royal yacht would be decorated with the flag when travelling on international mission. Later, the white elephant flag was upgraded becoming the Thai national flag which widely used earlier from the 4th reign to the 6th reign. It was because the white elephant highly honored as the national animal in early Ratanakosin Period, the same belief as in Ayutthaya days.

Translated by Sukanya Phromphon

งาพระยาเศวตகுญชร

* กาญจนา โอษฐ์ยิ้มพราย*

งาช้างโคนหุ้มทองเหลือง บริเวณใต้ฐานจารึก “พญาเสวตรกุญชร”

กว้าง ๘ เซนติเมตร ยาว ๔๑ เซนติเมตร

จัดแสดง ณ พระที่นั่งวสันตพิมาน (ชั้นบน) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

พระยาเศวตกุญชร ช้างเผือกช้างแรกในรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นช้าง
ที่มีความสำคัญช้างหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ มีบทบาท
ในฐานะช้างมงคลคู่พระบารมี พบเมื่อพุทธศักราช
๒๓๕๕ ได้รับพระราชทานนามว่า พระยาเศวตกุญชร
อติสรประเสริฐศักดิ์ เผือกเอกราชไอยรา มงคล
พาหนนารถบรมราชจักรพรรดิ วิเชียรรัตนนาเคนทร์
ชาติคเชนทรฉัททันต์ หิรัญรัศมีศรีพระนคร
สุนทรลักษณเลิศฟ้า เป็นช้างเผือกเอก หนึ่งใน
สามช้างในรัชกาลของพระองค์

นับแต่อดีต ช้างมีความสัมพันธ์กับมนุษย์หลาย
ด้าน มนุษย์ใช้แรงงานจากช้างเพื่อชักลากไม้ บรรทุก
สิ่งของ เป็นพาหนะในการเดินทาง เป็นกำลังสำคัญ
ในการทำลายที่ตั้งของข้าศึกในราชการสงคราม
ตามยุทธวิธีการรบสมัยโบราณ นอกเหนือจากการ
ใช้ประโยชน์จากพลกำลังของช้างแล้ว ชาวอินเดีย
เชื่อว่าช้างมีความสัมพันธ์กับเมฆฝน เนื่องจากช้างเป็น
พาหนะของพระอินทร์ซึ่งนับถือกันว่าเป็นเทพแห่งฝน
ช้างจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของฝนไปด้วย* ประกอบกับ
คนในภูมิภาคนี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

* ภรณ์ทราชันยานุการพิเศษ สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

* ผาสุข อินทราวุธ “ช้าง : สัตว์ที่มนุษย์ยกย่อง” หน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ๑, ๒ (ก.ค. ๔๗),
หน้า ๔ - ๑๓.

รูปหล่อช้างเผือกพระยาเศวตภูธร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างรูปช้างเผือก
ที่ได้มาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระมหามณีนริศนปฏิมากร จำนวน ๑๙ ช้าง
พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงหล่อ และประดิษฐานอยู่ที่ชานชาลาด้านหลังปราสาทพระเทพบิดร

จึงจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำจากฝน ดังนั้นเมื่อเมืองโคกบ
ช้างที่มีลักษณะดีจึงเชื่อว่าบ้านเมืองนั้นจะมีความอุดม
สมบูรณ์ ซึ่งคติความเชื่อนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อประเทศไทย
และประเทศเพื่อนบ้าน ต่างก็เชื่อตรงกันว่าช้าง
เป็นสัตว์สำคัญ โดยเฉพาะช้างเผือกซึ่งเป็นช้างที่มี
ลักษณะพิเศษ หรือเป็นมงคลนั้นเป็นสัตว์คู่บุญบารมี
ของพระมหากษัตริย์ เชื่อว่าจะนำสิริมงคลอันอุดมให้
แก่บ้านเมือง ทั้งธัญญาหาร ภัขาหาร และพระบารมี
เกริกไกรอันยิ่งใหญ่แก่แผ่นดิน อาณาประชาราษฎร์จะ
มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข และจะเกิดขึ้นด้วยบุญบารมี
แห่งองค์พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นประเทศนั้น
นอกจากนี้ยังเกิดพระราชพิธีต่าง ๆ ในราชสำนักที่
สนับสนุนความพิเศษของช้าง เช่น เมื่อพบช้างสำคัญก็
จัดพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภช ซึ่งก็คือการแต่งตั้งให้
ช้างมียศนั้นเอง หรือแม้กระทั่งการประกอบพระราช
พิธีสำคัญ ๆ ก็มีการนำช้างเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ
เพื่อความเป็นสิริมงคล และแสดงพระบารมีของพระ
มหากษัตริย์ ด้วยเช่นกัน

ช้างเผือกบึงจันทราเคนทร์ ช้างคู่พระบารมีพระเวสสันดร
(จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นกองทัพช้างเริ่มลดบทบาทลงเนื่องด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์ และยุทธวิธีการรบเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จำนวนช้างที่ใช้ในราชการจึงลดลงตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม ช้างยังคงมีความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ของประเทศ มีบทบาทในราชสำนัก กล่าวคือ มีหน้าที่เป็นพระราชพาหนะ และเป็นช้างคู่พระบารมี เมื่อมีการพบช้างสำคัญหรือช้างเผือก ก็จะมีพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวาง ซึ่งนับเป็นงานพระราชพิธีที่ยิ่งใหญ่พระราชพิธีหนึ่ง

พระยาเศวตถุญชรช้างเผือกจากเมืองโพธิสัตว์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีช้างเผือกมาสู่พระบารมีหลายช้าง ช้างแรกในรัชกาล คือ พระยาเศวตถุญชร มาสู่พระบารมีหลังจากเสด็จขึ้นครองราชสมบัติมาแล้ว ๓ ปี

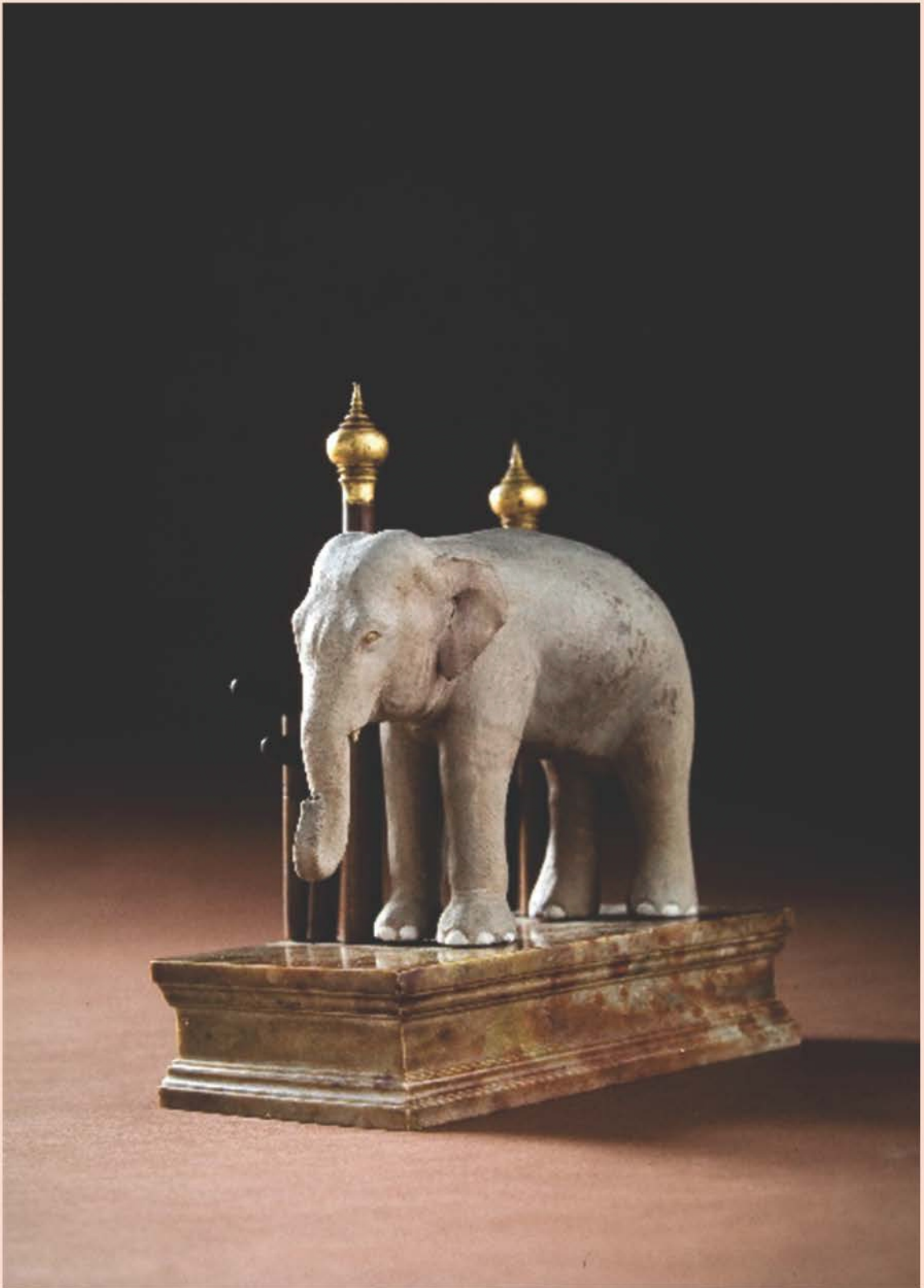
พระยาเศวตถุญชร เป็นช้างพลายเผือกลูกเถื่อน ถือกำเนิดในป่าเมืองโพธิสัตว์ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตแดนของประเทศกัมพูชา พบเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔ ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๓๕๕ หมอช้างชื่อนายหมก และควาญช้างชื่อนายคง เป็นผู้คล้องได้ ขณะที่คล้องได้นั้นยังเป็นลูกช้าง และสังเกตว่าช้างนั้นมีตาขาวผิดจากช้างทั่วไป ที่แรกเข้าใจว่าช้างนั้นตาบอด แต่เมื่อลองเอากิ่งไม้เข้าไปล่อดู ช้างน้อยนั้นก็ไล่ตาม เมื่อทราบว่าเป็นช้างตาไม่บอดจึงสงสัยว่าอาจจะเป็นช้างเผือก จนเมื่อฝนตกใหญ่ได้ล้างคราบดินที่ปกคลุมตัวช้างออกไป จึงสามารถเห็นคชลักษณ์ได้ชัดเจนว่า ช้างน้อยที่จับได้นั้นเป็นช้างเผือก จึงได้แจ้งให้ทางการทราบ

การรายงานการพบช้างเผือก มักส่งตัวอย่างขนจากส่วนต่าง ๆ ของช้าง
แนบมาพร้อมกับใบบอก เพื่อแสดงรูปรพรรณช้าง*

* ขนช้างพระเศวตถุญชร ช้างต้นในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

รูปปั้นพระยาช้างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระยาเศวตภูษร ในแพรับช้าง ล่องจากป้อมโพ เมืองกรุงเก่า มายังพระนคร
(จิตรกรรมฝาผนังวัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม)

พระยาสังคโลก พระยานราธิราช และพระยาพระเขมร ได้ตรวจดูคุณลักษณะอย่างถี่ถ้วนพบว่า ช้างนั้นสูง ๒ ศอก ๑ คืบ ๘.๕ นิ้ว เล็บครบ ๑๘ เล็บสีขาวบริสุทธิ์ สีสัวเป็นสีบัวโรย งามยาวพ้นสนับงา ๓ นิ้ว รูปพรรณงดงาม

พระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง (ปัตบอง, ปัดบอง) เห็นว่าช้างนั้นยังเล็กเกรงว่าจะเป็นอันตราย จึงสั่งให้สร้างแท่นสำหรับให้ช้างยืนได้แท่นมีล้อสำหรับลาก มีหลังคากันแดดฝน แล้วปรับทางให้เรียบเพื่อลากแท่นที่ช้างยืนจากเมืองโพธิสัตว์เดินทางมาพักที่เมืองพระตะบอง ก่อนนำช้างเผือกเดินบกมาเพื่อน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นช้างคู่พระบารมี

จากนั้นหมื่นเทวานิมิตร ช่างปั้น ได้ปั้นรูปเหมือนช้างเผือก โดยย่อส่วนตามรูปพรรณของช้างนำมาทูลเกล้าฯทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก่อนที่ช้างเผือกจะเดินทางมาถึงพระนคร สันนิษฐานว่าในอดีต การปั้นช้างเผือกจำลองแล้วนำมาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ก็เพื่อให้พระองค์ทอดพระเนตรคุณลักษณะ จะได้มีพระบรมราชวินิจฉัยว่าช้างนั้นอยู่ในตระกูลใด หมูใด จากนั้นจึงได้พระราชทานนามช้างเพื่อประกอบพระราชพิธีขึ้นระวางต่อไป

พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางพระยาเศวตฉัตร
(จิตรกรรมฝาผนังวัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม)

ขบวนช้างเผือกออกเดินทางจากเมืองพระตะบอง จนถึงบ่อโพง เมืองกรุงเก่า รวมระยะทางประมาณ ๔๕๔ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง ๒๖ วัน ๒๖ คืน โดยแวะโรงพักระหว่างทาง เมื่อแวะพักที่ใด เมืองนั้นต้องจัดพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เวียนเทียน และมีมหรสพสมโภช

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทพพลภักดิ์^๓ และโปรดให้เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชและคณะ ขึ้นไปรับช้างเผือกที่บ้านระบัว แล้วเดินทางมาถึงบ่อโพง เมืองกรุงเก่า เมื่อพระยาช้างมาถึงบ่อโพงแล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสพ

และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าทับ^๔ นำเงินไปพระราชทานนายหมกและนายคง ๑ ชั่ง และผู้ทำทาง ๑,๑๖๑ คน จำนวน ๑๐ ชั่ง แล้วจึงนำช้างเผือกลงแพ ข่อฟ้ามาขึ้นที่ท่าพระ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔ ตรงกับวันที่ ๑๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๕๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้ปลุกพลับพลาใหม่ที่ท่าพระ พร้อมตั้งราชวัติฉัตรเบญจรงค์สองฟากถนน จัดขบวนแห่ช้างเผือกที่ได้ในรัชกาลก่อนไปรับ ครั้นได้เวลาเสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลา รับ จากนั้นให้สมโภชที่สนามชัย หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระราชทานนามว่า พระยาเศวตฉัตร

^๓ ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพระศบาล

^๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงช้างต้นขึ้นใหม่ ๔ โรง พระราชทานช้างเผือกทั้ง ๓ ช้างของพระองค์ และอีก ๑ โรง เพื่อพระราชทานพระเทพกษัตริย์ ช้างเผือกในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ยังคงยืนโรงอยู่ถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ได้บันทึกไว้ ความว่า “...ในเวลานั้นโรงช้างเผือกในพระราชวังไม่พอกัน ทรงพระราชดำริว่า เมื่อครั้งกรุงเก่าทำโรงช้างเผือกไว้ระหว่างพระที่นั่งวิหารสมเด็จกับพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ๒ โรง ระหว่างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทกับพระที่นั่งสุริยาภรณ์มรินทร์ ๒ โรง ควรจะสร้างโรงช้างเผือกไว้ในพระราชวังอย่างเดียวกับเมื่อครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้สร้างโรงช้างเผือกเป็นโรงข้อฟ้าขึ้นตรงที่ในระหว่างประตูสนามราชกิจกับประตูพรหมโสภาฯ ๔ โรง โรงต้นทางตะวันออกไว้พระเทพกษัตริย์ ซึ่งเป็นช้างพังเผือกเอกได้ในรัชกาลที่ ๑ โรงที่ ๒ ไว้พระยาเศวตฉัตร โรงที่ ๓ ไว้พระยาเศวตฉัตร โรงที่ ๔ ไว้พระยาเศวตฉัตร...”^๑

พระยาเศวตฉัตร ยืนโรง ณ โรงช้างต้นในพระบรมมหาราชวังจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๐๓ ตรงกับวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๘๔ พระยาเศวตฉัตรล้ม

ช้างเผือก ๓ ช้าง ที่มาของธงช้างเผือก

หลังจากพระยาเศวตฉัตร ช้างเผือกช้างแรก มาสู่พระบารมีเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๙ พบช้างเผือกอีก ๒ ช้าง ได้แก่

พระยาเศวตฉัตร ช้างพลายเผือกลูกเถื่อน พบในป่าแขวงนครเชียงใหม่ เมื่อวันพุธ เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ปีชวด อัฐศก ตรงกับวันที่ ๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๕๙ พระยาเชียงใหม่ (น้อยธรรม) น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระยาเศวตฉัตร บวรพาหนะนารถ อิศราราชบรมจักร ศรีสังข์ศักดิ์อุปสถ คชเชนทราชาดี อากาศจारी เผือกผ่องศรีบริสุทธิ์ เฉลิมอยุธยา ยิง วมลมังมณฑล จบสกลเลิศฟ้า

พระยาเศวตฉัตร ช้างพลายเผือกลูกเถื่อน พบในป่าแขวงเมืองน่าน เมื่อวันพุธ เดือน ๑ แรม ๗ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จุลศักราช ๑๑๗๘ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๓๕๙ พระยาน่าน น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระยาเศวตฉัตร ประเสริฐศักดิ์สมบุรณ์ เกิดตระกูลสารสินธุ เผือกผู้พาหนะนารถ อิศราราช ธารงบัณทรพงษ์จตุรภักตร์ สุราษฎร์รังสรรค์ ผ่องผิวพรรณผุดผาด ศรีไกรลาสเลิศลบเฉลิมพิภพ อยุธยา ชันขเสมามณฑล มังมณฑลเลิศฟ้า

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ให้ความสำคัญแก่ช้างเผือกอย่างสูงสุดในฐานะสัตว์คู่บ้านเมือง เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพบช้างเผือกเอกถึง ๓ ช้างในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ได้แก่ พระยาเศวตฉัตร พุทธศักราช ๒๓๕๕ พระยาเศวตฉัตร และพระยาเศวตฉัตร พุทธศักราช ๒๓๕๙ แสดงถึงพระบารมีอันเกริกไกรและไม่เคยมีปรากฏมาก่อน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ได้กล่าวว่า “...ที่ได้ช้างเผือกเอก ๓ ช้างในรัชกาลเดียวกัน ยังไม่ปรากฏว่าเคยมีมาแต่ก่อน ทั้งในสยามประเทศ ตลอดจนเมืองพม่าแลเมืองรามัญ ในเวลาเมื่อเป็นอิสระ

^๑ โรงช้างเหล่านี้รื้อลงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒, (กรุงเทพ, หจก.ไอเดียสแควร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๙.

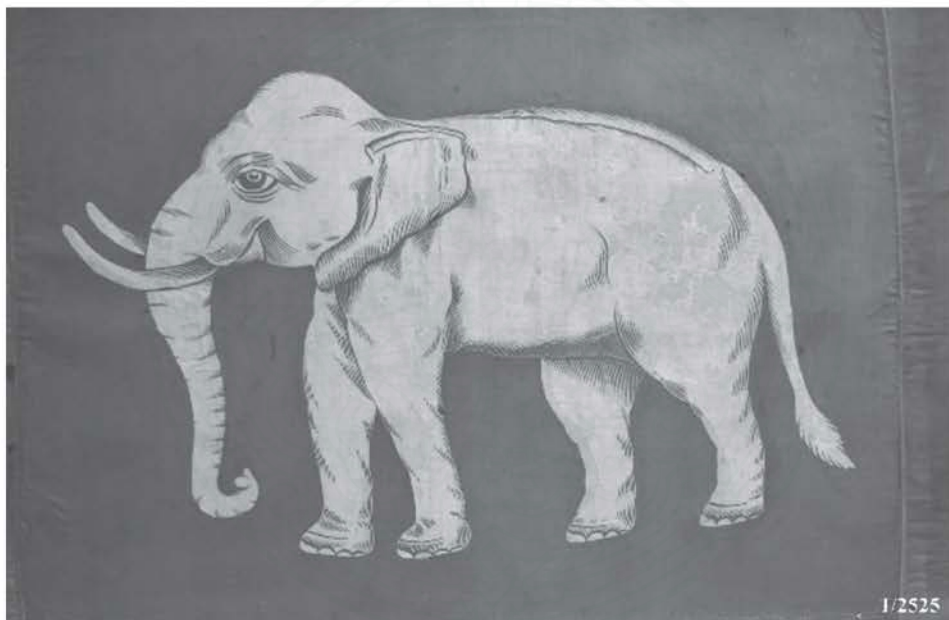

เงินเหรียญใช้แลกเปลี่ยนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านหนึ่งเป็นตราพระมหามงกุฏ (ขวา)

อีกด้านเป็นตราช้างเผือกในวงจักร (ซ้าย)

ธงชาติรูปช้างเผือกใช้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในครั้งกรุงเก่า เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิปรากฏว่ามีช้างเผือก ๗ ช้าง จจริงอยู่ แต่จะเป็นเผือกเอกก็ช้างก็ไม่ปรากฏ ประเพณีที่ถือกันในประเทศไทย มอญ พม่า มีเหมือนกันมาแต่โบราณ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใด ได้ช้างเผือกมาสู่บารมี ถือว่าเป็นมิ่งมงคลเพิ่มพูนพระเกียรติยศ ถึงถวายพระนามพิเศษแก่พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น ว่าพระเจ้า

ช้างเผือก เจ้าแผ่นดินพม่าได้มีพระนามพิเศษเรียกในพงศาวดารว่าพระเจ้าช้างเผือกลงมาจนพระเจ้ามังระที่มาตีกรุงเก่าคราวหลัง ด้วยประเพณีมีมาแต่โบราณอย่างนี้ เมื่อได้พระยาช้างเผือก ๓ ช้างในรัชกาลที่ ๒ จึงบังเกิดความชื่นชมยินดีในพระบารมีเป็นอันมาก ได้ถวายพระนามตามโบราณราชประเพณีว่า พระเจ้าช้างเผือก...”^๓

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำรูปช้างสีขาวอยู่กลางวงจักรติดในธงพื้นแดง ใช้ในเรือหลวงที่เดินทางไปค้าขายยังต่างประเทศ ปาฐกถาด้านานธงไทยในสมัยต่าง ๆ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงมูลเหตุของการสร้างรูปช้างเผือกบนธงว่า “...ในสมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ช้างเผือกไว้ ๓ ตัว ซึ่งนับถือในประเพณีไทยว่าเป็นพระเกียรติยศอย่างสูง จึงโปรดให้ทำรูปช้างสีขาวอยู่ในวงจักรสีขาติดไว้กลางธงแดง หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินอันมีช้างเผือก (รูปช้างในวงจักร ได้เอามาใช้เป็นตราด้านหลังเหรียญครั้งรัชกาลที่ ๔) แต่ธงตราช้างอยู่ในวงจักรใช้แต่เรือหลวง เรือพ่อค้าไทยยังใช้ธงแดงอยู่อย่างเดิม “...” จากข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่า ธงช้างเผือกกลางวงจักรมีผลคล้ายเดียวกับเหรียญกษาปณ์ที่ใช้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีธงชาติของสยาม เนื่องจากสัญญาเปิดการค้าขายกับชาวตะวันตก ทำให้มีเรือกำปั่น และสถานกงสุลต่างประเทศที่มีที่ทำการในกรุงเทพมหานคร ได้ชักธงชาติของประเทศตนขึ้นเพื่อแสดงสัญลักษณ์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ธงช้างที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นธงชาติแต่ให้มีเฉพาะรูปช้างเผือกอยู่กลางธงแดง ให้เอารูปจักรออกเพราะเป็นเครื่องหมายประจำพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน

พุทธศักราช ๒๔๕๔ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก้ไขลักษณะธงชาติให้เป็นธงพื้นแดง กลางธงเป็นรูปช้างเผือกทรงเครื่องยืนแท่น หันหลังเข้าเสา ซึ่งนับว่าเป็นครั้งสุดท้ายที่ใช้

ธงรูปช้างเผือกเป็นธงชาติ ธงนี้ประกาศใช้ในช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๐ ได้มีการแก้ไขธงชาติเป็นธงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๒ ส่วน ยาว ๓ ส่วน แถบสีน้ำเงินแกว่ง ๑ ใน ๓ ของความกว้างอยู่กลางธง มีแถบสีขาวกว้าง ๑ ใน ๖ ของความกว้างของธงข้างละแถบ แล้วมีแถบสีแดงกว้างเท่ากับแถบสีขาว ประกอบข้างนอกอีกข้างละแถบ และพระราชทานนามว่า “ธงไตรรงค์” ซึ่งใช้เป็นธงชาติมาถึงปัจจุบัน

พระมหาสังข์ขา ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

หลังจากพระยาเสวตกุญชรลัมเมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๔ งามช้างหนึ่งหุ้มโคนงาด้วยทองเหลือง จารึกชื่อช้าง “พญาเสวตกุญชร” ปัจจุบันจัดแสดง ณ พระที่นั่งวสันตพิมาน (ชั้นบน) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ส่วนงาอีกข้างหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “พระมหาสังข์ขา” สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์ เพื่อใช้ในวันพระฤกษ์บรมราชาภิเษก “...เมื่อทรงน้ำพระเต้าปทุมนิมิตรแล้วพราหมณ์ถวายน้ำสังข์ต่อ คือ

หลวงสิทธิชัยหมอเฒ่า ถวายน้ำพระสังข์
ทักษิณาวรรต

พระมหาราชครูพิธี ถวายน้ำพระเต้าเบญจครรภ
พระครูอัมภาจารย์ ถวายน้ำพระมหาสังข์ทอง
หลวงจักรปาณี ถวายน้ำพระมหาสังข์เงิน
หลวงราชมนี ถวายน้ำพระมหาสังข์นาก
หลวงคิวนจารย์ ถวายน้ำพระมหาสังข์จำเริญ

ช้างเผือก

หลวงเทพาจารย์ ถวายน้ำพระครอบ

^๔ ปาฐกถาด้านานธงไทยในสมัยต่าง ๆ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หน้า ๒

ระหว่างที่ถวายน้ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับน้ำด้วยพระหัตถ์มาสรองแล้วพราหมณ์เฝ้าพระมหาสังข์ทักษิณาวรรต ๒ องค์ พระมหาสังข์อุดรารักษ์ ๒ องค์ เจ้าพนักงานประโคมดุริยางค์ดนตรี มีโหรเท็ก แตร สังข์ ปี่มโหรี พระสงฆ์สวดชัยมงคล “...”

พระมหาสังข์ขาง นับเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ อยู่ในหมวดเครื่องพระมหรธรรมาภิเษก มีลักษณะเป็นสังข์เวียนขวา รวบรวมรอบหัวสังข์เลี่ยมทองคำสลักลายฝังพลอย ตัวสังข์ด้านนอกมีดอกมะเขือฝักรูปเพชร ในท้องสังข์มีดอกมะเขือฝักรูปนพเก้า ร่องปลายปากสังข์จารึกอักษร อุมิมังสืดมทองรองรับ^{๙๐}

พระมหาสังข์ขาง^{๙๑}

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีการใช้พระมหาสังข์ขางในวันพระฤกษ์บรมราชาภิเษกเช่นกัน “...พระมหาราชครูถวายพระเต้าเบญจครรรถ พระมหาสังข์ทักษิณาวรรต พราหมณ์ถวายพระมหาสังข์ต่าง ๆ เช่น พระมหาสังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระมหาสังข์นาก พระมหาสังข์ขาง จากนั้นพราหมณ์เฝ้าสังข์ทักษิณาวรรต อุดรารักษ์ และโหรเท็ก...”^{๙๒} ไม่พบการกล่าวถึงพระมหาสังข์ขางในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลต่อมา

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประดิษฐาน ณ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร พระบรมรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืนทรงถือพระแสงดาบ ผินพระพักตร์ไปสู่ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีช้างเผือก ๓ เชือก ซึ่งเข้ามาสู่พระบารมีในรัชกาลของพระองค์ ประดับแวตล้อมด้านหลังของฐานพระบรมราชานุสาวรีย์

การพบพระยาเศวตฉัตรขางเผือกเมืองโพธิสัตว์ในครั้งนั้น ได้มีการบันทึกเป็นจดหมายเหตุเรื่องรับขางเผือกในหนังสือสมุดไทยดำ เขียนด้วยเส้นทรดาล เนื้อหาได้ระบุขั้นตอนต่าง ๆ อย่างละเอียด ตั้งแต่พบขาง จนกระทั่งประกอบพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวาง สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนไว้เป็นตำราเพื่อเป็นแบบแผนการปฏิบัติในพระราชพิธีรับและสมโภชขึ้นระวางขางเผือกในคราวต่อ ๆ มา

^{๙๐} ณีภูษภัทร จันทวิช, พระราชพิธีบรมราชาภิเษก, (กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๔๑.

^{๙๑} เฟลิซ พิศ กัณยา, พระมหาสังข์พิธิ, (กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๘.

^{๙๒} ภาพจากหนังสือพระมหาสังข์พิธิ

^{๙๓} ณีภูษภัทร จันทวิช, พระราชพิธีบรมราชาภิเษก, (กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๖๙.

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. ราชศัพท์. กรุงเทพฯ: ศรุสภา, ๒๕๓๙.

กรมศิลปากร. ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๙.

_____. พิธีต่าง ๆ ในศาสนสมเด็จ. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๘.

ณัฐภัทร จันทวิช. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปาฐกถาตำนานธงไทยในสมัยต่าง ๆ. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๓๕.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. กรุงเทพฯ: โอเดียนสแควร์, ๒๕๔๖.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ: ศรุสภา, ๒๕๐๔.

ทิพากรวงศ์. เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. กรุงเทพฯ: ศรุสภา, ๒๕๔๗.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘.

ผาสุข อินทราวุธ “ช้าง : สัตว์ที่มนุษย์ยกย่อง” วารสารหน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ปีที่ ๑, ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม ๒๕๔๗) : หน้า ๔ - ๑๓.

เพลินพิศ กำราญ. พระมหาสังข์พิธี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๓.

วัชร สันติวิบูลย์. ช้างเผือก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๒.

สำนักนายกรัฐมนตรื. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.

_____. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.

_____. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.

_____. ประชุมหมายรับสั่ง ภาค ๔ ตอนที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๖.

_____. ประชุมหมายรับสั่ง ภาค ๔ ตอนที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๗.

อมรา ศรีสุชาติ. ช้างในพุทธวรรณกรรมและพุทธศิลปกรรม. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๐.

อมรดรุณารักษ์. วังหลวง. กรุงเทพฯ: ศรุสภา, ๒๕๒๖.

นิตยสาร ศิลปากร

ใบสมัครสมาชิก

ข้าพเจ้า ☐ นาย ☐ นาง ☐ นางสาว.....

นามสกุล..... อายุ..... ปี

สถานที่จัดส่ง (โปรดกรอกข้อมูลอย่างละเอียดด้วยตัวบรรจงให้ชัดเจน)

ชื่อ-สกุล..... เลขที่..... หมู่ที่.....

อาคาร..... ชั้น..... ห้อง..... ซอย.....

ถนน..... ตำบล/แขวง..... อำเภอ/เขต..... จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์..... E-mail address.....

โทรศัพท์..... โทรสาร.....

ประสงค์จะสมัครสมาชิกนิตยสารศิลปากร พ.ศ. ๒๕๖๒ ราคา ๖๐๐ บาท (ค่าจัดส่งฟรี)

☐ สมาชิกเก่าต่ออายุ

☐ สมาชิกใหม่

ชำระค่าสมาชิกโดย ☐ เงินสด (ในกรณีสมัครด้วยตนเอง)

☐ โอนเงินเข้าบัญชีธนาคารกรุงไทย สาขาราชดำเนิน

ชื่อบัญชี “นิตยสารศิลปากร” เลขที่บัญชี 018-0-05671-9

ต้องการใบเสร็จในนาม ☐ ส่วนตัว ☐ หน่วยงาน

(โปรดระบุที่อยู่ในการจัดส่งใบเสร็จ).....

กรณีชำระด้วยวิธีการโอนเงินเข้าบัญชีธนาคาร กรุณาส่งหลักฐานการโอนเงิน (ใบ PAY IN) พร้อมชื่อ - นามสกุล (ตัวบรรจงให้ชัดเจน) มาตามที่อยู่ด้านล่าง เพื่อที่จะออกใบเสร็จรับเงินจัดส่งให้ต่อไป

สำหรับท่านที่สมัครสมาชิกหรือต่ออายุนิตยสารศิลปากร

จะได้รับหนังสือ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรี และหนังสือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ฉบับเยาวชน

รายการละ ๑ เล่ม (หนังสือมีจำนวนจำกัด)

>> ขอเชิญชวนส่งบทความนำลงในนิตยสารศิลปากร <<

นิตยสารศิลปากรของกรมศิลปากรเป็นนิตยสารราย ๒ เดือน กำหนดออกปีละ ๖ ฉบับ เพื่อเผยแพร่ทางด้านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ตลอดจนส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ เนื้อหาในนิตยสารศิลปากรครอบคลุมความรู้และข้อมูลที่นำเสนอของศิลปวัฒนธรรมทุก ๆ ด้าน ที่กรมศิลปากรดูแลรับผิดชอบ

นักวิชาการท่านใดสนใจเขียนบทความที่มีเนื้อหาเชิงวิชาการ การศึกษาค้นคว้าวิจัยใหม่ ๆ การศึกษาคูงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการกิจของกรมศิลปากรที่กำลังอยู่ในความสนใจในปัจจุบัน กรมศิลปากรขอเชิญชวนให้ท่านเขียนเรื่องของท่านส่งมาเพื่อให้กรมศิลปากรพิจารณานำลงในนิตยสารศิลปากร โดยบทความที่จัดส่งมาต้องไม่ใช่บทความที่จะนำไปพิจารณาเป็นส่วนประกอบของการขอสำเร็จการศึกษาหลักสูตรใด ๆ

บทความที่ส่งจะต้องมีความยาวของเนื้อหาไม่เกิน ๕ หน้ากระดาษ A4 โดยใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย ไม่เน้นเนื้อหาวิชาการในเชิงลึกมากเกินไป และมีภาพประกอบเรื่องในจำนวนที่เหมาะสมกับเนื้อหา พร้อมบทความด้วยภาษาไทย หรือภาษาอังกฤษ ความยาวไม่เกิน ๑ หน้ากระดาษ A4 บันทึกลงในแผ่น CD ส่งมายังที่อยู่ซึ่งปรากฏอยู่ในนิตยสารศิลปากรนี้ บทความที่ได้รับการพิจารณาให้นำลงในนิตยสารศิลปากร ผู้เขียนจะได้รับคำตอบแทนตามระเบียบของทางราชการ

ฟรี

สอบถามรายละเอียดได้ที่ :

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์

สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร

ถนนหน้าพระธาตุ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร/โทรสาร ๐ ๒๒๒๒ ๓๕๖๙ ๐ ๒๒๒๒ ๐๙๓๔

ประวัติการสร้าง

องค์พระรัตนตรัย

เดิมสร้างไว้ที่วัดกลาง ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระ
บรมพุทธเจ้า รัชกาลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ
ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ ทรงพระกรุณาฯ

ทรงพระกรุณาฯ

แผ่นโลหะจารึกประวัติการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี
ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวีรวงศ์

ศาลาแดง ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ